. ANDRULYTĖ ALEKSIENĖ

SENOJO EGIPTO DAILĖ

1. Faraono Cheopso piramidė ir sfinksas

I. ANDRULYTĖ-ALEKSIENĖ

SENOJO EGIPTO DAILĖ

VILNIUS ⊙ 1968

ĮVADAS

Nuo seniausių laikų Egiptas traukė keliautojų, mokslininkų, kaimyninių tautų dėmesį. Jau graikai Egipto smukimo laikais, vis gausesniais būriais lankydami kraštą, stebėjo kultūrinius jo paminklus ir gyvenimo būdą, žavėjosi kūrybine žmogaus mintimi, architektais, sukūrusiais nuostabios konstrukcijos pastatus. Vėliau romėnai dvi didžiąsias piramides — Cheopso ir Chefreno — priskyrė prie septynių didžiųjų pasaulio stebuklų. 450 m. prieš mūsų erą Egiptą išvaikščiojo ir jį aprašė Herodotas, po jo šalį lankė daugelis kitų ano meto istorikų bei geografų, paskelbę savo žinias atskiromis knygomis.

Viduramžiais Egipto piramidėmis ir uolų kapais domėjosi arabų rašytojai, astrologai, geografai bei fizikai. Jie lankė jas, tyrinėjo ir aprašė.

Renesanso laikais italų architektas Sebastianas Serlijus 1546 m. Antverpene išleido veikalą apie antikinius pastatus. Jame jis aprašė ne tik Romoje esančius Egipto obeliskus, bet ir didžiąsias piramides bei sfinksus.

Pirmoje XVII a. pusėje anglas matematikas bei astronomas J. Grivsas (Greaves, 1602—1652) išleido veikalą, specialiai nagrinėjantį piramides, pavadinęs jį „Piramidografija" (1646). Tačiau jis nagrinėjo išsamiau tik Gize piramides.

Moksliškas senojo Egipto paminklų tyrinėjimas prasidėjo tik XIX a., po to, kai čia pabuvojo Napoleono ekspedicijos dalyviai ir išleido veikalą —„Egipto aprašymas" (1798—1801), o Žanas Fransua Šampoljonas 1822 m. paskelbė savo darbą, padėjusį pagrindus hieroglifų rašto skaitymui.

Vėliau didžiosios kapitalistinės Europos valstybės, dangstydamos ekonominę ekspansiją kultūrinės misijos skraiste, pradėjo varžytis dėl senojo Egipto paminklų ir organizavo specialias ekspedicijas jų rinkti. Pažymėtinos prancūzų Šampoljono ir Roselinio (1822—1829 ir 1840), o taip pat Prūsų vyriausybės organizuotos ekspedicijos. Pastarosios va-

dovu buvo įžymus mokslininkas Richardas Lepsijus (1810—1884). Ši ekspedicija rinko paminklus, sudarinėjo šventyklų bei kapų planus, piešė aplinkos vaizdus, kopijavo kapų bei šventyklų sienose rastus reljefus, paveikslus ir įrašus. Jos darbai paskelbti knygoje „Senojo Egipto ir Etiopijos paminklai".

Tuo pačiu metu greta ekspedicijų į kraštą veržėsi ir avantiūristai. Jie lenktyniavo tarp savęs, nesivaržydami barbariškiausiai naikino paminklus, o išplėštas meno vertybes pardavinėjo Europos šalių muziejams.

Tokia buvo egiptologijos mokslo pradžia, kol kaupėsi medžiaga ir formavosi teorijos dėsniai. Pamažu iškilo pirmieji specialistai. Pažymėtinas čia XIX a. prancūzų mokslininkas Ogiustas Marjetas (1821—1881). Prie Sakaros miesto, netoli pakopinės piramidės, jis atkasė sfinksų alėją ir šventųjų jaučių — Apių kapinyną. Pasipiktinęs avantiūristų barbariškumu, meno vertybių žalojimu, O. Marjetas organizavo valstybinę Egipto dailės bei kultūros paminklų apsaugą ir įsteigė Kaire meno paminklų muziejų.

XIX a. pasklidę mokslininkų egiptologų darbai labai sudomino Europos visuomenę. Prasidėjo sistemingas Egipto meno paminklų rinkimas, moksliškas tyrimas ir aiškinimas, pasiremiant archeologijos, gamtos, fizikos, chemijos bei įvairių technikos mokslų žiniomis ir praktika. Atskirų kraštų vyriausybės, visuomeninės organizacijos, muziejai bei universitetai, o kartais ir atskiri asmenys organizavo ekspedicijas. Rasta daug nežinomų kapų, paminklų, papirusų tekstų. Labai reikšmingas egiptologijos mokslui yra 1922 m. atkastas Tutanchamono kapas.

Lietuvoje Egiptu susidomėta jau XVI a. 1584 m. ten nuvyko pirmasis iš Lietuvos Mykolas Kristupas Radvila Našlaitėlis, įžymaus reformacijos skleidėjo Radvilos Juodojo sūnus. Jis du mėnesius išbuvo Egipte ir savo kelionę į Rytus objektyviai ir vaizdžiai aprašė. Buvo išleistos keturios jo knygos laidos lotynų kalba ir aštuonios — lenkų; paskutinioji, dvyliktoji, išėjo 1962 m.

Mykolas Kristupas Radvila aplankė prieinamus tuo metu senojo Egipto kultūros paminklus, įėjo į vidų ir įlipo į Cheopso piramidės viršūnę, aprašė sfinksą, pats buvo nusileidęs į kapus uolose, nusipirko dvi mumijas, kurias žadėjo parvežti į Lietuvą; deja, amžiaus obskurantizmas paskandino jas jūrų bangose. Minorine nuotaika nupiešė kadaise ga-

lingo Memfio griuvėsius ir jo nekropolį. Įdomiai apibūdino Kairo ir Aleksandrijos paminklus bei jų gyvenimo faktus.

Vėliau senojo Egipto paminklus pradėjo kaupti Archeologinė komisija Vilniuje. 1859 m. profesorius E. Eichvaldas steigiamam egiptologijos skyriui dovanojo dvi krokodilų mumijas ir hieroglifais išrašytą statulėlę. Reikšmingesnė buvo A. Branickio, Stanislovo Augusto sesers sūnaus, dovana. 1861 m. jis atvežė iš Baltosios Cerkvės ir dovanojo muziejui Tebuose rastą moters mumiją su sarkofagu. Tais pat metais Vilniaus universiteto medicinos profesorius A. Adomavičius skaitė platų pranešimą apie tris skirtingus balzamavimo būdus įvairių socialinių klasių žmonėms. Jis nustatė, kad sarkofage mumija moters, gyvenusios Ramzeso III laikais.

1861 m. vasarą Egipte praleido M. Tiškevičius ir Vilniaus gydytojas I. Žiogelis. Jie kasinėjo Sakaros, Karnako ir kitus Tebų griuvėsius, aplankė žymesnes vietas abipus Nilo, nuo Kairo iki Nubijos. M. Tiškevičius parsivežė turtingą senienų kolekciją, kurios 900 eksponatų dovanojo įvairiems Vakarų Europos muziejams, ir tik 222 eksponatus, tarp jų dvi vaikų mumijas — Vilniaus Archeologinės komisijos muziejui. Savo kelionę aprašė knygoje: „Kelionės po Egiptą ir Nubiją užrašai" (Dziennik podróży po Egipcie i Nubii", Paryż, 1863). I. Žiogelis 1880 m. Vilniuje išleido „Senojo Egipto istoriją" („Historia starożytnego Egyptu").

XX a. lietuvių kalba apie senąjį Egiptą rašė ir universitete paskaitas skaitė egiptologė Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė (1885—1941), įžymaus rusų egiptologo B. Turajevo mokinė. M. Arcimavičienė tris kartus buvo Egipte, iš Kairo muziejaus parvežė į Lietuvą Egipto dailės bei kultūros kūrinių kolekciją, kurioje labai vertingas deivės Nut vaidilutės antropoidinio karsto portretinis viršus, Amono-Ra šventyklos vaidilutės šokėjos mumija bei apatinė jos antropoidinio karsto dalis, dekoruota piešiniais ir hieroglifų tekstais. M. Arcimavičienė mokėjo skaityti hieroglifų tekstus, pažino senojo Egipto dailės paminklus, išspausdino nemaža darbų, tarp jų — „Senovės Rytų istorija. I. Aigiptas" (1936) ir „Egipto ieroglifai" (1932).

Įsidėmėtina, kad vien archeologiniai kasinėjimai nebūtų leidę išaiškinti, suprasti bei atkurti senojo Egipto gyvenimą ir meną. Čia didelės

reikšmės turėjo mokėjimas skaityti hieroglifų tekstus, kurie padėjo suprasti Egipto istoriją, religiją, kultūrą ir dailę.

Ilgas — 3000 metų Egipto valstybės gyvavimas skirstomas į tris laikotarpius: Senąją, Viduriniąją ir Naująją karalystes. Dėl ypatingai lėto egiptiečių kultūros keitimosi, kurį daugelis egiptologų vadina egiptietišku konservatyvumu, o rusų akademikas V. Struvė ir egiptologė M. Matje tiesiog sustingimu, kūrinių, sukurtų ankstyvaisiais ir vėlyvesniais istorinio gyvenimo laikais esminis skirtumas yra nedidelis.

Šiandieną visos senojo Egipto meno šakos — architektūra, skulptūra, tapyba, reljefas ir taikomoji dailė — yra išnagrinėtos ir aprašytos bendruose ir atskirus klausimus nagrinėjančiuose veikaluose. Tačiau tų kūrinių visumą galime pamatyti tik knygose, kino bei teatrų scenose. Senojo Egipto tikrovės nebėra. Apie Egipto praeitį kalba griuvėsiai, jo paminklai išsklaidyti po pasaulio muziejus; pvz., Ramzeso III mumija saugoma Kairo muziejuje, jo sarkofagas Luvre, o šio sarkofago viršus — Kembridže. Kad lengviau būtų sekti Egipto dailės kūrinių visumą, sudaromi muziejų, universitetų bei privačių asmenų, turinčių Egipto kultūros paminklų, bendri katalogai su eksponatų fotografijomis ir mokslinėmis anotacijomis bei plačiais paaiškinimais. 1956 Berlyne išleista VI-toji knyga — „Senojo Egipto dailės kūriniai. Egipto bronzinė skulptūra". Toliau renkama medžiaga temai „Tel-Amarnos skulptorių darbai".

Tarybų Sąjungoje senojo Egipto dailės bei kultūros paminklų daugiausia sukaupta Leningrado Ermitaže ir Maskvos Puškino dailės muziejuje. Nemaža eksponatų yra ir respublikų muziejuose: Kijeve, Vakarų dailės muziejuje, Rygoje, Istoriniame Tartu universiteto muziejuje ir Lietuvoje — M. K. Čiurlionio dailės muziejuje.

Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje esanti senosios Egipto dailės kūrinių kolekcija — originalų rinkinys. Čia, be Naujosios karalystės antropoidinių karstų, mumijos bei mirusiųjų kaukių, yra eksponatų, pradedant neolitinės kultūros laikais ir baigiant Bizantijos valdomų koptų laikais. Greta titnaginių peilių yra Viduriniosios karalystės nekrokulto medinių statulėlių, greta bronzinių Ozirio, Izidės, Horo — vėlesnių laikų Apis, nuostabi moters pavidalo Egipto meilės deivės skulptūrėlė ir pagaliau romėnų laikų Serapisas. Daug kultinės paskirties smulkių kūrinių.

ARCHITEKTŪRA

Architektūra — pagrindinė senojo Egipto meno šaka. Ji sąlygojo visų dailės šakų vystymąsi ir apsprendė jų charakterį.

Egipto architektūra savo paskirtimi buvo trejopa — gyvenamieji namai, kapai ir šventyklos. Iki mūsų laikų gerai išsilaikė tik abi uolose iškaltos Abu-Simbelio šventyklos ir didžiosios Gize piramidės, apie kurias nustebinti arabai sakydavo: „Viskas bijo laiko, o laikas bijo piramidžių."

Egipto architektūros vystymąsi galima skirstyti pagal istorinius laikotarpius: priešvalstybinį — vėlyvasis neolitas arba Badari, Negada I, Negada II ir valstybinį — Senoji, Vidurinioji, Naujoji karalystės ir smukimo laikai.

Priešvalstybiniams laikams priskiriamas laikotarpis maždaug nuo 5000 m. iki 3200 m. prieš mūsų erą. To meto gyvenvietės randamos visu Nilo pakraščiu, o išlikę kapai leidžia spręsti apie išaugusį gyventojų skaičių ir kultūrą. Keturkampiai namai iš nedegtų molio plytų, jomis išmūrytos ir kapų duobės. Tokia keturkampė, plytomis mūryta ir tinkuota vado kapo duobė, kurios sienos dekoruotos piešiniais, rasta Herakompolyje. Jos radiniai leidžia užčiuopti Egipto kultūrinius ryšius su Azija ir tolimesnę kultūros plėtotę dinastiniame Egipte.

Senosios karalystės I ir II dinastijų valdymo metu (3200—2780) kultūra ir dailė vystėsi Abidose, į šiaurę nuo Tebų, ypač to meto sostinėje Tinite. Tai vadinamasis Tinito laikotarpis.

Tinito faraonų ir diduomenės kapus arabai vadino mastabomis. Pirmosios mastabos buvo panašios į plytinius gyvenamuosius namus — tai ant mirusiojo palaikų supiltas kalnas ir apmūrytas. Vėliau mastaboje buvo įrengiamos trys patalpos. Pirmoji skirta aukojimo pamaldoms, antroji, aklinai užmūryta, skirta mirusiojo antrininkui — jo „Ka", trečioji — gilus iškaltas šulinys mirusiojo palaikams. Ilgainiui mastabos plėtėsi, augo horizontalės kryptimi ir pasiekė labai didelių išmatavimų — jos turėdavo net po 25 kambarius.

Tolimesniam Egipto architektūros augimui ypač reikšmingi faraonų kapai. III dinastijos faraono Džoserio (2780—2680) kapas — piramidė (architektas Imhotepas) yra pirmas akmens pastatas, kurio monumentalumas vystėsi nebe horizontalės linkme, o į aukštį.

Šią faraono Džoserio pakopinę piramidę tiksliau būtų vadinti pakopine mastaba, nes ją sudaro septynios atitinkamai mažėjančios viena ant kitos uždėtos mastabos. Šis monumentalus akmens kapas stovi sudėtingo architektūrinio ansamblio centre. Ansamblį juosia nišomis padalinta masyvi 7 metrų aukščio 1700 metrų ilgio mūro siena. Aptvertame plote yra ir daugiau mastabų, šventyklų ir šiaip kulto pastatų.

Džoserio piramidės ansamblio konstruktyvinių bei dekoratyvinių elementų įvairumas ir techninių sugebėjimų netolygumas rodo statytojus darius bandymus, ieškojus naujų išraiškos formų bei naujų technikos priemonių; piliastrų liemuo papuoštas kaneliūromis, o vietoje kapitelių — plokščia abako plyta; pirmą kartą iš akmens iškalti lotoso žiedo kapiteliai; kai kurių salių sienos dengtos alebastro plokštėmis, o požemio patalpų sienos — mėlynomis fajanso plytelėmis; jų ornamentai primena nendrių pynutes.

Architektūriniu požiūriu Džoserio piramidės pastatų kompleksas yra pereinamasis etapas nuo architektūros iš nedegtų plytų prie statybos iš akmens blokų. Tiesa, to laiko Memfio dailės mokyklos dailininkai bei meistrai jau mokėjo iškalti giliausias šachtas, tranšėjas, laiptus uolose ir bet kokio dydžio akmens blokus, mokėjo poliruoti akmenį.

Džoserio pakopinės piramidės architektūrinis ansamblis buvo toks didingas, kad jo kūrėją architektą Imhotepą egiptiečiai garbino kaip Memfio dailės globėjo dievo sūnų, o graikai jį laikė akmens statybų išradėju.

Iš visų Egipte statytų piramidžių įžymiausios yra trys, esančios Gize vietovėje: tai Cheopso, Chefreno ir Mikerino. Gize piramidės pastatytos jau tiksliai pagal kanonų reikalavimus. Jos stovi architektūrinio ansamblio viduryje, aptvertos mūro siena. Mažesni pastatai — šventyklos, giminių piramidėlės bei diduomenės mastabos išdėstytos taip, kad pabrėžtų jų didingumą. Rytinėje pusėje, prie piramidės, yra kapo šventykla, kuri dengta galerija jungiasi su slėnio arba vartų šventykla. Slėnio šventykla paprastai būdavo statoma prie Nilo potvynių vandens ribos, toje vietoje, kur baigiasi derlingos žemės ir prasideda dykumos, egiptietiškai tariant, ant gyvybės ir mirties slenksčio.

Cheopso piramidės aukštis šiandien siekia 147 m, 9 m viršūnės jau nubyrėję. Nubyrėjusi ir piramidės paviršių dengusi puikaus kalkakmenio danga, todėl aiškiai matoma akmens blokų konstrukcija. Cheopso

2. Faraono Džoserio pakopinė piramidė

piramidei sunaudota 2 300 000 akmens blokų, sveriančių po 2,5 tonos; kai kurie svėrė net 15 tonų. Statistikos mėgėjai yra apskaičiavę, kad Cheopso piramidės viduje (jei ji būtų tuščia) galėtų tilpti Britų parlamento rūmai su šv. Povilo katedra ir dar liktų laisvos erdvės, o iš piramidės akmenų, juos suskaldžius, galima būtų pastatyti 1 m storumo 3 m aukščio sieną aplink visą Prancūziją.

Piramidės vidaus patalpos — koridoriai, galerijos, mirusiųjų salės ir aukų sandėliai — labai sumaniai išdėstytos, jų įrengimo technika bei apdaila stebina ir šių dienų žiūrovą. Ypač įspūdinga yra didžioji galerija, vedanti į faraono Cheopso karsto kambarį. Jos ilgis 47 m, aukštis pradžioje — 8,5 m, kylant į viršų jis mažėja ir priartėjus prie karsto

kambario tesiekia — 3,5 metro. Šios galerijos sienas dengią akmenys yra taip tobulai nušlifuoti ir taip mokamai suleisti, kad siūlių beveik negalima įžiūrėti. Karsto kambario sienos rausvo granito. Jame rasti akmens blokai, kuriuose įrėžtas faraono Cheopso vardas ir 17-ieji jo viešpatavimo metai.

Didžioji Gize piramidė rodo, kokio aukšto lygio buvo pasiekusi Egipto piramidžių architektūra. Ji ne tik savo didingumu, bet ir plano tikslumu, nuostabiai suderintų proporcijų grožiu pralenkia visas kitas piramides. Todėl antikiniais laikais ši piramidė buvo vadinama septintuoju pasaulio stebuklu.

Prieš 100 metų vokiečių egiptologas Lepsijus rado Cheopso piramidės galerijos likučius; ją Herodotas dėl konstrukcijos solidumo gretino su pačia piramide ir rašė buvus dekoruotą. 1938 m. egiptologas Selimas Hasanas rado kelis šios galerijos akmenų blokus, papuoštus reljefais. Iki tol mokslininkai manė, kad Senosios karalystės architektūra neturėjusi reljefų.

Iš Cheopso įpėdinių tik antrasis jo sūnus faraonas Chefrenas pasistatė piramidę, kuri savo didingumu gali būti lyginama su Cheopso piramide. Chefreno piramidės ansamblis buvo aptvertas mūro siena, ir įeiti į jį galima tik pro slėnio šventyklos portalą, prie kurio stovėjo sfinksas. Dėl to pati šventykla dažnai vadinama Sfinkso rūmais. Ji pastatyta iš masyvių kalkakmenio blokų, iš vidaus ir lauko dengta granito plokštėmis, kurios išliko tik viduje. Grindys ir mažesnių kambarių sienos — alebastrinės.

Slėnio šventyklos 12 m aukščio dvejų durų portalas nukreiptas į rytus, prie Nilo kanalo kranto įrengto uosto. Pro abejas duris įeinama į siaurą vestibiulį, kurio rūsyje rasta įžymioji dioritinė Chefreno statula, o iš vestibiulio — į salę. Salės perdengimo balkiai remiasi ant šešiolikos keturkampių rausvo granito stulpų, tarp kurių stovėjo dvidešimt trys faraono statulos. Jų pamatų vietos ant grindų matomos ir dabar.

Šventykla buvo apšviečiama pro mažus langelius prie pat lubų; kiekvienas langelis apšviesdavo jam paskirtą statulą. Už salės buvo tradicijos reikalaujamos penkios nišos, šventų šventovė, aukų sandėliai ir kitokios paskirties patalpos.

Slėnio šventykloje buvo atliekamas mumifikavimas, vadinamosios „burnos atvėrimo" apeigos. Iš slėnio šventyklos dengta galerija miru-

siojo mumiją perkeldavo į kapo šventyklą. Didelius impozantiškos Chefreno kapo šventyklos pamatus XX a. pradžioje atkasė egiptologas von Sieglinas; jų planas aiškiai įžiūrimas ir yra panašus į Cheopso kapo šventyklos planą.

Prie Chefreno kapo šventyklos uoloje yra iškaltos penkios patalpos apeiginiams laivams; iš lauko jos užmūrytos plytomis, o vidaus sienos dekoruotos reljefais, vaizduojančiais medinius laivus.

Į vakarus nuo piramidės teritorijos stovėjo netašytų akmenų siena, pertvaromis padalinta į 110 patalpų. Anglų egiptologas Pitris aiškina šį pastatą buvus skirtą piramidę stačiusiems darbininkams ir tvirtina čia tilpus apie 4000 darbininkų.

Trečioji, Mikerino, piramidė žemesnė, tik 62 m aukščio. Jos paviršius dengtas granito plokštėmis. Faraonas nespėjo jos baigti, o sūnus pats sau nesistatė piramidės ir tėvo piramidės nebaigto ansamblio dalis pastatė iš nedegtų plytų.

Mikerino piramidės slėnio šventykla statyta iš Nilo dumblo plytų, ir tik kolonų postamentai, dalis grindų ir slenksčiai — iš kalkakmenių. Portalas veda į nedidelį vestibiulį, kurio lubos remiasi ant keturių kolonų. Už jo didysis plytomis grįstas kiemas, jo sienose — nišos, toliau baseinas, kolonų salė, šventų šventovė ir keletas mažesnių kambarių. Pietinėje dalyje buvo rasta gražiausia triados statula, vaizduojanti faraoną Mikeriną tarp dviejų deivių.

Mikerino piramidė statyta ant nuolaidaus plokštikalnio, kuris išlygintas kalkakmenio blokais.

Pirmasis V dinastijos faraonas pasistatė piramidę Sakaroje. Šios piramidės ansamblyje nauja yra tai, kad prie piramidės rytinės pusės tetilpo kapo šventyklos aukų salės sienos, kitos patalpos buvo pietinėje dalyje. Mat, piramidė maža. Manoma, kad tradicinio plano pakeitimas siejasi su įsigalėjusio saulės kulto iškeltais naujo ritualo reikalavimais. Ši piramidė atkasta 1928 m.

V dinastijos piramidžių šventyklų kolonos turi palmių bei papirusų pavidalo kapitelius; sienos gausiai dekoruotos spalvotais reljefais, vaizduojančiais religines bei karų scenas.

Piramides statėsi ir kiti V dinastijos faraonai, tačiau, reikia pasakyti, visos to laikotarpio piramidės nebe tokios didingos, jos statytos ne iš vientisų akmens blokų, o tarp sienų susidariusios tuštumos pripildytos

smėlio. Kiti ansamblio pastatai naujai išplanuoti, dekoracijose įsigali gamtos motyvai, kolonos dažniausiai lotoso bei papiruso pavidalo. Vienoje iš tų piramidžių prancūzų egiptologas rado seniausius hieroglifų tekstus, vadinamuosius „Piramidų tekstus".

Provincijų diduomenė III ir IV dinastijų laikais, kol valdovai buvo laikomi žemės dievais, veržėsi savo kapo mastabai rasti vietą faraono piramidės teritorijoje. Smukus faraonų valdžiai, V ir VI dinastijų laikais, jie pasijautė savarankiškiau ir ėmė kapus statytis savo žemės uolose. Šių kapų vidaus išplanavimas sekė Memfio dailininkų darbus, ypač Gize uolų kapus.

Senosios karalystės architektūros vystymasis rodo jos kūrėjų nepaprastą drąsą ir ryžtą. Tereikia palyginti pirmųjų dviejų dinastijų kapus mastabas su Cheopso, Chefreno piramidžių ansamblių visuma, kad išryškėtų milžiniškais tempais vykę pasikeitimai. Būdinga, jog statant minėtas faraonų piramides, jų kultui skirtas šventyklas, labai ilgas, fundamentaliai įrengtas galerijas, akmuo jau buvo naudojamas kaip statybinė ir dekoratyvinė medžiaga. Jei Senosios karalystės piramidė yra kompaktiška akmens masė, tai šventyklų architektūroje išryškintos atraminės ir dengiamosios dalys. Chefreno slėnio šventyklos atraminių keturkampių akmens stulpų santykis su akmenine danga primena šio santykio pirmus pasireiškimus kremlechų bei dolmenų statybose, kai žmogaus jėgomis pirmą kartą buvo atitverta erdvė. Dar ankstyvesnių Egipto mastabų eksterjero apdaila kai kuriuo atžvilgiu rodo Mesopotamijos įtaką, tačiau jau Džoserio pakopinės piramidės ansamblio pastatuose panaudotos kolonos, kurios vėliau gana plačiai paplito. Jų nebuvo Mesopotamijoje.

Didžiųjų piramidžių šventyklų akmens kolonos jau stovi atskirai, yra keturkampės su paprastu abaku arba apskritos. Architektai laisvai derina spalvinius gerai poliruotų akmenų niuansus — švytinčios kolonų plokštelės nuostabiai dera sienas dengiančių rausvų plytelių ir balzgano alebastro grindų fone. Ansamblio rimtį papildo žalsvo diorito, balto alebastro bei gelsvo šiferio statulos.

Senosios karalystės pabaigoje, įsigalėjus saulės kultui, imta statyti saulės šventyklas. Mūru aptvertame kieme stovėjo koplyčios, o centre — kolosalinis akmens obeliskas — semitinės kilmės saulės simbolis. Jo viršūnė, apkalta paauksuota vario plokštele, švytėjo saulėje. Prieš

obeliską buvo didelis aukuras. Saulės šventykla dengta galerija susisiekė su slėnio šventyklos vartais.

Didelės Senosios karalystės statybos sunkiai prislėgė gyventojus. Prasidėjo valstiečių ir sričių valdytojų — nomarchų nuolatiniai neramumai bei maištai, kurie galutinai sužlugdė Senąją karalystę.

Pereinamuoju laikotarpiu tarp Senosios ir Viduriniosios karalysčių iškilo provincijų diduomenė — nomarchai. To meto faraonai (VII—X dinastija) buvo silpni: jie valdė tik Fajumo oazės žemes. Ryškesnių pėdsakų krašto istorijoje nepaliko. Jų valdymo metu Egipto valstybė subyrėjo į daugelį tarpusavyje kariaujančių valstybėlių — nomų; pasikeitė nusistovėjusi valstybės valdymo sistema, buvo apleisti drėkinimo įrengimai, smuko amatai ir dailė, sustojo statybos. Pažymėtina, kad beveik nėra likę to laikotarpio faraonų kapų, o sričių valdovų kapų — gana daug. Nomarchai jautėsi nepriklausomais savo žemių valdovais; jie sekė faraono dvaro papročius ir kūrėsi savus kultūros centrus. Čia dirbę dailininkai nebuvo kanonų varžomi ir galėjo drąsiau ieškoti naujų būdų perteikti juos supantį pasaulį. Jų sukurta skulptūra yra gyvenimiškesnė, realistiškesnė, nevaržoma tradicijos. Deja, beveik neišliko monumentalių šio laikotarpio paminklų.

Apie 2200 m. prieš mūsų erą Tebų valdovai vėl kraštą sujungė, ir nuo tada prasidėjo Viduriniosios karalystės laikai (XI—XII dinastijos). Egiptologai šį laikotarpį vadina klasikine Egipto epocha, kurioje menas ir literatūra pasiekė aukščiausią suklestėjimo laipsnį, nors kovos su nomarchais nesibaigė nei XI, nei XII dinastijai viešpataujant.

Šio meto architektūros vystymasis ėjo dviem kryptim — nomarchai savo valdose ir toliau vystė periferijos dailę, kurioje greta sekimo Memfio daile reiškėsi individualūs, vietai būdingi principai, o valdovų architektūroje buvo laikomasi Senosios karalystės tradicijų.

Nomarchų kapų architektūra, sprendžiant iš šiandien žinomų paminklų, buvo dvejopa. Fransua Šampoljonas ekspedicijos metu viduriniajame Egipte, Beni-Hasano ir El-Beršo vietovėse, rado XIX a. prieš mūsų erą pradžios nomarchų kapus, įrengtus aukštai Nilo krantų uolose. Jų įėjimą puošė portikai, o architravą — laikė dvi iš tos pačios uolos iškaltos protodorėniškos kolonos. Nuo Nilo kranto į kapus vedė iškaltos rampos. Kiekvienas kapas turėjo uoloje centrinę salę, kurios galinėje sienoje buvo niša mirusiojo statulai, o dvi kolonų eilės dalijo ją

į tris navas. Lubos skliautinės. Salės dažniausiai ilgos ir neplačios, šoninės navos žemesnės už centrinę.

Kitokie yra nomarchų kapai, statyti Gize piramidžių pavyzdžiu. Jie turi piramidžių ansamblio pastatus: slėnio šventyklą, dengtą galeriją, kapo šventyklą. Šių kapų pastatai toli gražu neprilygsta Gize piramidžių maštabams, bet aiškiai rodo nomarchų aspiracijas, jų pasididžiavimą savarankiškumu.

Viduriniosios karalystės faraonai pirmiausia turėjo susirūpinti valstybės sienų apsauga ir todėl statė tvirtoves, kurios padėjo gintis nuo klajoklių iš pietų. Nekrokultinėje architektūroje faraonai sekė Senosios karalystės pavyzdžiu, tačiau negalėjo prilygti jų didingumui, nes ekonominė bazė buvo daug silpnesnė. Tuo laikotarpiu statytos piramidės mažesnės ir iš nedegtų plytų. Sumenkėjo ir statybos technika: paklojus piramidės pagrindą, buvo pastatomos aštuonios vidinės sienos, o tarpai tarp jų užpildomi akmenų, plytų bei senų pastatų laužu, paviršius padengiamas kalkakmenio plokštėmis, sutvirtintomis mediniais kabliais. Jų išvaizda buvo puošni, tačiau iki mūsų teišliko tik griuvėsių krūvos.

Reikia pažymėti, kad naujųjų dinastijų faraonų nekrokulto architektūrai įtakos padarė ir nomarchų kapai, nes XI dinastijos faraonas Mentuchotepas I, buvęs Tebų nomo nomarchas, reikalavo suderinti jo giminės uolose iškaltų kapų architektoniką su faraono kapu ir piramide. Nežinomas architektas šį uždavinį išsprendė sėkmingai. Jis sukūrė harmoningą terasų tipo daugybe kolonų papuoštą pastatą, kuris įaugo į natūralių uolų rūsčiai rausvus skardžius ir gražiai susisiejo su aplinkos didybe. Nauja architektūrinė mintis keitė tradicinę piramidės formą bei paskirtį. Nekrokultiniame pastate piramidė buvo nebe viską užgožiąs akmens kalnas, bet dviejų ritmingai į aukštį kylančių terasų pastato baigiamasis taškas. Abi terasas iš trijų pusių puošė dvi kolonų eiles turintieji portikai. Kolonos keturkampės, pirmos dažytos geltonai, antros — mėlynai ir išrašytos faraono Mentuchotepo vardo hieroglifais.

Piramidės antrojoje terasoje buvo kolonų salė. Aštuoniabriaunės kolonos taip pat išrašytos Mentuchotepo vardo hieroglifais. Už šios salės buvo kolonų kiemas ir dar viena kolonų salė — hipostilius, o toliau — uoloje iškalta šventų šventovė su aukų altoriumi.

Mentuchotepo I kapo šventyklos statybos nauji pasiekimai turėjo įtakos tolimesniam Egipto architektūros augimui, ypač Naujosios

II. Didiko Meneno kapo sienų freskos fragmentas

karalystės pradžioje. Senosios karalystės nekrokulto pastatų uždarose salėse bei aklinai užmūrytuose kiemuose kolonos buvo paslėptos nuo žiūrovų, o Mentuchotepo I kapo šventyklos ansamblyje jos iškeltos viešumon ir jų tiek daug, kad sudarė architektūrinės konstrukcijos esminę dalį.

Faraonas Sesostris III jau valdė visą kraštą; nukariavo Nubiją ir pavergė Siriją. Išaugusi faraono galybė veikė ir dailę, kultūrinio gyvenimo centras pasidarė Tebai. Žymiausias architektūros kūrinys — Amenemhetopo III kapas Fajume. Šio kapo piramidė taip pat statyta iš nedegtų plytų, apipavidalinta kalkakmeniu. Viduje piramidės sudėtingi koridoriai turėjo klaidinti plėšikus : trys kambariai turėjo judančias lubas, o du — klaidinančius šulinius; mumijos kambarys — geltono, puikiai poliruoto kvarcito monolitas.

Piramidės rytinėje pusėje stovėjo kapo šventykla, dar vadinama Labirintu — didingiausia iš visų Egipte statytų šventyklų. Šią šventyklą plačiai minėjo ją lankę graikų ir romėnų autoriai. Herodotas rašė: „Aš mačiau šią šventyklą ir manau, kad ji pranoksta visus aprašymus. Visos graikų šventyklos kartu yra pigesnės, negu ši viena. Labirintas pralenkia Cheopso piramidę. Labirinte yra dvylika dengtų salių, kurių portalai priešpriešais pastatyti, o visi kartu sudaro vieną pastatą. Iš jų šešios salės šiaurės pusėje, kitos šešios — pietų, iš lauko jas jungia bendra siena. Labirinto vieni kambariai yra po žeme, kiti virš jų, iš viso yra 3000, po 1500 kiekvienoje pusėje. Kambariuose, esančiuose žemės paviršiuje, buvome, vaikščiojome, apie požeminius žinojome iš pasakojimo, nes Egipto sargai nieku būdu nenorėjo mūsų ten įleisti. Ten esą Labirintą stačiusių valdovų ir šventųjų krokodilų kapai. Todėl apie požeminius kalbame, remdamiesi pasakojimais, o paviršiuje esančius patys matėme — jie pranoksta žmogaus rankų sugebėjimą."

Labirintas buvo viso krašto administracijos centras; apie jį Strabonas rašo: „Labirinte toks salių skaičius buvo įrengtas todėl, kad, papročiui reikalaujant, visos apylinkės žymiausi atstovai čia susirinkdavo kartu su savo žyniais ir žynėmis aukų aukoti ir dievams dovanų dėti, o taip pat ir svarbių reikalų aptarti. Kiekviena apylinkė turėjo savo atskirą patalpą."

Labirinto plotas milžiniškas — 75 000 m^2, jis buvo apsuptas kolonomis ir turėjo daugybę įvairiausios paskirties salių, maldos kambarių,

koridorių, saugyklų. Iš gausybės kolonų tėra išlikusios kelios kaneliūruotų kolonų nuolaužos, iš freskų — tik fragmentai, o iš gausybės skulptūrų — tik Fajumo dievo krokodilo ir Merido ežero deivės statulos.

Viduriniosios karalystės architektūrai būdingos kolonos su kaneliūromis; jų kapitelis — keturkampis abakas; labai paplito kolonos su deivės Hator reljefais. Pradėta statyti architektūriniai ansambliai su portikais ir trijų navų kulto pastatai — bazilikų prototipas.

Šventyklų vartus puošė pilonai, o priešais šventyklas stovėjo du obeliskai. Sfinksų alėjos vedė prie Nilo.

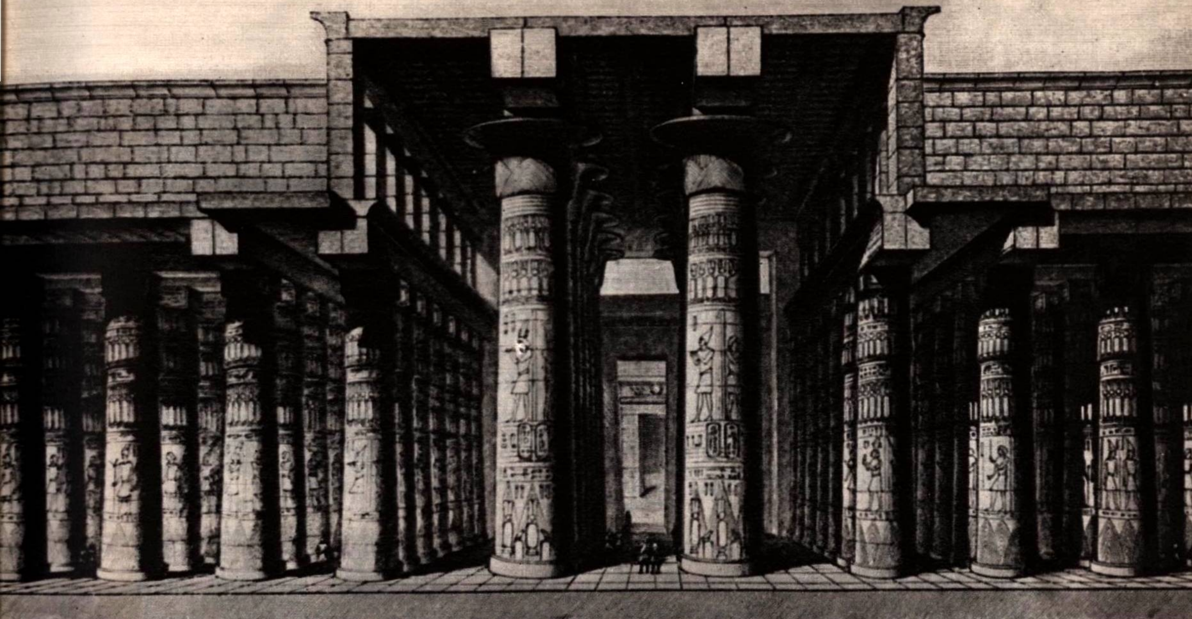
Apie gyvenamųjų namų architektūrą galima spręsti iš atkasto faraono Sesostrio II piramidės statytojų miestelio, esančio prie dabartinės Kahuno vietovės. Masyvi siena skyrė miestą į dvi dalis. Didžiajame, rytų, plote buvo kunigų, architektų namai, sodai, ūkio pastatai, vakariniame — maži amatininkų nameliai. Visi pastatai iš plytų. Rytinėje dalyje namų konstruktyvinės dalys akmeninės, namai erdvūs, turėję dažniausiai apie 70 patalpų. Namo viduryje buvo kolonų salė, aplink — gyvenamieji kambariai.

Viduriniosios karalystės architektūra, kaip ir kitos to meto dailės šakos, nebeturi Senajai karalystei būdingų ramybės bruožų. Atrodo, jos kūrėjus slėgė žinojimas, kad jų darbai ne amžiams skirti; jie matė senųjų paminklų griuvėsius, net išplėštą Cheopso piramidę, buvo išgyvenę bado laikus.

Viduriniojі karalystė staigiai ėmė nykti ir, vidaus kovų suvarginta, nebeatsispyrė prieš atėjusius iš Azijos hiksus.

Antrasis pereinamasis laikotarpis, trukęs maždaug 200 m. (XIII—XVII dinastijos), pasireiškė kultūros ir dailės smukimu. Hiksai, įsikūrę sostinę Nilo deltoje, statė šventyklas savo dievui Sutechui. Jie nenaikino senųjų paminklų, tik kai kurių faraonų pastatus pasisavino, įrašydami savo vardus.

Trečiasis didelis Egipto klestėjimo ir galybės laikotarpis (1570—1085 m.), istorikų vadinamas Naujosios karalystės vardu, prasidėjo, išvijus hiksus, ir truko XVIII, XIX ir XX dinastijų valdymo metu. Vieni šių faraonų buvo dideli užkariautojai ir savo valdžią bei galybę pažymėjo didelėmis statybomis, kurias stiliaus evoliucijos požiūriu galima dalinti į du didelius laikotarpius: pirmasis — XVIII dinastijos laikai, antrasis —

3. Karnako šventyklos kolonų salė

XIX ir XX dinastijų laikai. Tarp jų yra trumpas, bet aštriai įrėžtas Echnatono laikmetis, dažniausiai vadinamas Tel-el-Amarnos laikotarpiu.

Jei Senojoje karalystėje Memfio architektūrai būdingiausios piramidės, tai Naujosios karalystės svarbiausias pastatas buvo sudėtingo plano šventykla.

XVIII dinastijos laikų architektūra, organiškai suaugusi su Viduriniosios karalystės palikimu, veikiama užkariautų kraštų kultūrinių įtakų, išugdė naują stilių, kuris suderino dekoratyvų ištaigingumą su lygiagrečiai kylančiu konstruktyvinių dalių bei visumos maštabų grandioziškumu. Naujojo stiliaus klasikinės šventyklos planas susidarė ne iš karto, bet, kaip ir piramidė, buvo ilgų ieškojimų vaisius.

Manoma pirmuoju klasikinės šventyklos kūrėju buvus įžymųjį architektą Inenį, kuris Karnake, prie Viduriniosios karalystės laikais pastatytos dievo Amono-Ra šventyklos, pastatė kolonomis ir faraono Totmeso I statulomis papuoštą kiemą ir piloną; kiek vėliau — labai gerai išplanuotą ir kolonomis dekoruotą hipostilių ir vėl piloną.

Ypač reikšminga, kad Naujosios karalystės pradžioje architekto Inenio iniciatyva pradėta kapus kalti atskirai, vakarinio Tebų kranto uolose. Šie kapai greitai plėtėsi ir pavirto planingomis daugiaruimėmis požemio šventyklomis, kurias puošė kolonos, daugybė skulptūrų, reljefų ir tapybos darbų. Kapo šventykla buvo statoma atskirai, vakariniame Nilo krante, prie gyvybės ir mirties ribos.

Klasikinio stiliaus mažųjų šventyklų planai nepainūs. Sfinksų alėja vedė prie pilonų, prieš kuriuos lengvai į aukštį stiebėsi du monolitiniai obeliskai. Už pilonų esantis vienas arba keli kiemai buvo iš trijų pusių dekoruoti portikais. Iš kiemo įeinama į dengtą kolonų salę, hipostilių, egiptietiškai vadinamą apreiškimo sale. Šių salių planas bazilikinis, o navų skaičius nevienodas: mažiausiai trys, kartais penkios arba ir daugiau.

Už kolonų salės buvo šventų šventovė arba kelios šventų šventovės. Aplink — patalpos šventiesiems laivams, bibliotekai, archyvui, ūkio reikalams bei kunigų butai. Visą pastatų kompleksą juosė mūro siena, fasade susiliedama su pilonu ir paversdama šventyklą uždara tvirtove.

Daug painesnis yra didžiųjų Tebų šventyklų planas, pavyzdžiui, Karnako.

Visi XVIII, XIX, XX dinastijų, vėliau libiečių bei etiopų dinastijų faraonai, Saiso ir Ptolomėjų laikų valdovai perstatinėjo ir pristatinėjo Karnaką, rodydami savo galybę, turtus, savo laiko dailės pasiekimus. Tiesa, žiaurūs užkariautojai — asirai bei persai,— o prieš juos Echnatono naujos religijos šalininkai nesivaržydami griovė ir naikino Karnaką. Ir vis dėlto iki šiandien išlikę griuvėsiai stebina savo didingumu, yra laikomi Egipto istorijos, ypač jo architektūros akmeniniu archyvu.

Karnaką pradėjo statyti XVIII dinastijos, o baigė XX dinastijos valdovai. Tai jau nebe viena šventykla, o daugelio šventyklų miestas. Nuostabiai turėjo atrodyti ši didelių plokštumų masė, racionaliai sutvarkyta, erdvių kiemų suskirstyta, žalių palmių miškelių, ežerėlių, ilgų sfinksų alėjų pagražinta.

XIX a. pradžioje Egiptą lankęs prancūzų mokslininkas Fransua Šampoljonas savo įspūdžius apie Karnaką aprašė laiške broliui: „Visa kas, ką Tebuose mačiau, ir viskas, kuo stebėjausi bei žavėjausi kairiajame Nilo krante — faraonų nekrokulto slėnyje, atrodo smulku, palyginus su Karnako šventyklų griuvėsių didybe! Nė viena antikos, o taip pat nė

viena Naujųjų amžių tautų nėra architektūros dailės iškėlusi į tokias taurios didybės aukštumas, kaip tą buvo padarę egiptiečiai, statydami Karnaką."

Karnakas yra atskiras pasaulis, kuriame neprityręs keliautojas gali paklysti. Šiandieną turistai, norėdami apžvelgti Karnako teritorijos griuvėsius, lipa į XXII dinastijos libiečių faraono Šešonko (925—914) statytą piloną. Iš pilono aukštybių matomi dviejų susikertančių linijų kryptimi išsidėstę griuvėsiai. Rytų vakarų kryptim yra Amono šventyklų griuvėsiai. Sfinksų alėja nuo Nilo pro Šešonko piloną įeinama į didelį Šešonko statytą kiemą, kurio viduryje dar tebestovi viena kolona, išlikusi iš XXV etiopų dinastijos faraono Tacharkos statytos kolonados. Šio kiemo pietinėje pusėje Ramzeso III, o vakarinėje — Sečio II šventyklos. Toliau už Ramzeso III pilono — didingiausių maštabų Ramzeso II kolonų salė, 134 kolonas turintis hipostilius. Jos statybai panaudoti sugriautos Atono šventyklos akmenys ir dar 50 000 tonų atvežta iš akmens skaldyklų. Kolonų salės kūrėjas architektas Majas.

Už šios salės matosi Amenhotepo III pilonas, uždengiąs faraonės Chatšepsut ir faraono Totmeso III statytus, Inenio perstatytus šventyklų mūrus. Už jų — Viduriniosios karalystės laikų šventyklos, o toliau pro Ramzeso I kolonadą matomi Rytų vartai. Paminėti reikia šio komplekso pietuose esantį šventąjį ežerą ir milžiniško didumo skarabėjų, kurį galingiausias Egipto faraonas Amenhotepas III pastatė savo vedyboms su žemesnės kilmės moterimi Teje sutvirtinti. Skarabėjus dabar restauruotas.

Kitų dievų — Amono trejybės, jo žmonos liūtagalvės Mut ir sūnaus mėnulio dievo Honsu — šventyklos išdėstytos šiaurės pietų kryptimi. Pietuose du Totmeso III pilonus uždengia Horemhebo ir Ramzeso II pilonai, pro juos sfinksų alėja prieinama prie Mut šventyklos, pastatytos ežero vandenų plaunamo pusiasalio palmių miškelyje. Mėnulio dievo Honsu šventykla — tipingiausias klasikinio stiliaus šventyklų pastatas, o prie pat šiaurinės sienos matomi Ptolomėjų statybos dailės globėjo dievo Ptaho šventyklos griuvėsiai.

Ši didinga griuvėsių masė rodo, kad Karnakas buvo daugelio šventyklų miestas, kurio masyvias plokštumas skaldė erdvūs kiemai ir ilgos sfinksų alėjos, o akmenų niūrumą gaivino šventųjų ežerų vandenys ir palmių miškelių žaluma.

Antros pagal dydį klasikinio tipo šventyklos šedevras yra Liuksoro šventykla, pastatyta faraono Amenhotepo III (1411—1375) laikais.

Architektas Amenhotepas, sūnus Hapu, sukūrė aiškaus plano, simetriškų proporcijų, gausybe kolonų dekoruotą didingą Liuksoro šventyklą, pagal kurią galutinai nusistovėjo Naujosios karalystės klasikinės šventyklos kanonas.

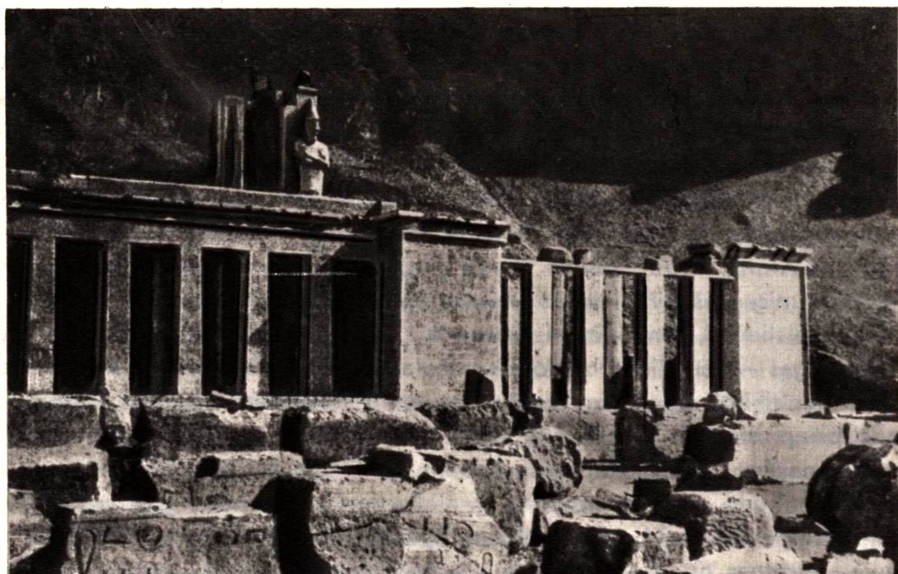
Liuksoro šventyklos pastatų kryptis eina šiaurės pietų linkme. Iš aikštelės, kurioje dar tebestovi vienas obeliskas (jo antrininkas nuo 1836 m. puošia vieną Paryžiaus aikščių), pro milžiniškų pilonų portalą įeinama į didingą kiemą. Tai Ramzeso II laikų pastatai. Toliau pro antrą piloną įeinama į architekto Amenhotepo nebaigtą statyti kiemą su didinga kolonų alėja. Šios kolonos yra nuostabus įžymaus architekto kūrinys — jos gigantiškos, tačiau lengvai kyla į aukštį, nes jų dalių proporcijos tiksliai apskaičiuotos. Jos yra pagrindinis dekoratyvinis Liuksoro šventyklos elementas. Iš viso šventykla turi 151 koloną, kurios kelia papirusų giraitės įspūdį.

Liuksoro šventykla sfinksų alėja buvo sujungta su Karnako, Mut bei Honsu šventyklomis ir sudarė vientisą, spalvingą ansamblį, kuris skersinėmis sfinksų alėjomis siekėsi su Tebų vakaruose esančiomis valdovų kapų šventyklomis. Iš Liuksoro pasiekiama Amenhotepo III didinga kapo šventykla, o iš Karnako — faraonės Chatšepsut.

Visi faraonai, pradedant Totmesu I, architektui Ineniui pasiūlius, kapus kaldinosi uolose ir statėsi klasikinio stiliaus kapo šventyklas. Dabar ši vieta vadinama „Karalių slėniu". Ypač didinga buvusi faraono Amenhotepo III kapo šventykla (architektas Amenhotepas). Iš šios šventyklos iki mūsų yra išlikusios tik milžiniškos 21 m aukščio faraono statulos, šiandien plačiai žinomos Memnono kolosų vardu. O du sfinksai dabar ilsisi Leningrade, Nevos krantinėje.

Iš visų to meto nekrokulto paminklų stiliaus požiūriu išsiskiria faraonės Chatšepsut (XVIII d.) kapo šventykla. Neįprastu keliu sostan pakilusi faraonė savo teises gynė visomis priemonėmis. Įžymus architektas Senmutas jos kapo šventyklai parinko vietą greta Mentuchotepo I, Viduriniosios karalystės pradininko, tuo lyg norėdamas pabrėžti jos giminystę su galingu proseniu ir įtvirtinti teisę į sostą.

Aukštai kalnuose pastatyta ši terasinio tipo šventykla tradiciniu (1200 m) keliu susisiekė su slėnio šventykla. Kiekviename dešimtame

4. Faraonės Chatšepsut kapo šventyklos detalė

šio kelio metre stovėjo iš smiltainio iškirstas polichromuotas Chatšepsut sfinksas; akinančiai baltus jų pjedestalus puošė reljefai.

Chatšepsut kapo šventykla — šis grandiozinių maštabų, didingai dekoruotas kūrinys buvo tarsi suaugęs su rūsčių uolų skardžiais. Jo fasadą sudarė skersinių terasų ir kolonadų derinys, iš slėnio kylančio kelio jungiamas į vientisą, harmoningą visumą.

Išorės didingumui prilygo turtingas vidaus įrengimas: aukso bei sidabro spalvos grindys, bronza ir juoduoju metalu inkrustuotos durys, daugybė skulptūrų ir reljefų. Šventyklos interjeras rodo, kad dailė tuo metu buvo pasiekusi aukštą lygį.

Deja, griaunamųjų jėgų galybė neaplenkė ir jos: griovė ją Totmesas III, posūnis ir sosto varžovas, įsakęs suskaldyti visas šventykloje buvusias faraonės statulas, panaikinti visuose hieroglifų tekstuose Chatšepsut vardą, o jo vietoje iškalti jos tėvo Totmeso I arba vyro Totmeso II vardus. Naikino ją Echnatonas, įsakęs naikinti viską, kas galėjo

priminti dievą Amoną-Ra, naikino ją koptai, naikino musulmonai. Ne kartą ir gamtos stichija buvo užpylusi ją griūvančių uolų skeveldromis.

Apie XVIII dinastijos laikų gyvenamųjų namų bei rūmų architektūrą geriausiai pasakoja Echnatono sostinės Achetatono statybos.

Echnatonas (Amenhotepas IV, 1375—1358), įžengęs į sostą, remdamasis viduriniaisiais gyventojų sluoksniais, stengėsi pakirsti Amono-Ra kunigų galybę. Jis ėmė skelbti naują religiją, garbinančią vienų vieną dievą — Atoną, arba „saulės skydą", uždarinėjo visas senąsias šventyklas, kunigus išvaikė, turtus atėmė. Plačiausi Egipto liaudies sluoksniai — valstiečiai, amatininkai, kareiviai, didelė dalis diduomenės ir visi kunigai — naujo dievo globos nesulaukė. Jų prieštaravimai bei prašymai nenaikinti dievo Amono-Ra šventyklų sukeldavo liguistus Echnatono priepuolius, ir jo artimieji, ypač kariuomenės vadas Horemhebas, ginklu malšino liaudį. Kaip rašo suomis M. Valteris: „Niekad Nilo krokodilai nebuvo tokie nusipenėję ir niekad jų kūnas nėra gražiau blizgėjęs, kaip tada, kai buvo malšinami Amono šalininkai. Tada visas Nilas buvo raudonas nuo kraujo ir pilna jame plaukiojančių lavonų."

Šita situacija privertė Echnatoną skubiai apleisti Tebus ir persikelti į naujai statomą sostinę Achetatoną. Į čia kuo skubiausiai kėlėsi dvaras, diduomenė, Atono kunigai, visi architektai, dailininkai, amatininkai ir darbininkai. Čia statybų tempai ir šiandien atrodo buvę neįsivaizduojamai dideli. Į Achetatoną vežė viską — maisto produktus, gyvulius, statybines medžiagas ir medžius, nes išauginti nebuvo laiko. Naujoje sostinėje turėjo ramybę rasti faraonas Echnatonas. Miestas buvo pastatytas apie 1370 m. prieš mūsų erą ir sugriautas, mirus Echnatonui. Mūsų dienų žmogų stebina du dalykai — faraonų turtų gausumas ir jų valdžios absoliuti galybė.

Naujoje sostinėje trumpiausiu laiku buvo pastatyta šešios Atono šventyklos, faraonų rūmai ir dvi užmiestinės vilos, valstybinės įstaigos, dailininkų dirbtuvės ir gyvenamieji namai, diduomenės rūmai, liaudies kvartalai. Prieš tai dar reikėjo išplanuoti miestą, iškasti ežerus, baseinus, kanalus ir užsodinti medžius bei palmių miškelius.

Visiems šitiems darbams vadovavo Tebų dailės mokyklos architektai ir dailininkai.

Vyriausioji šventykla šiame mieste buvo „Atono namai" (architektas Pereneferis) — visos valstybės ideologinis centras. Pastatą juosė mūro

sienos, o portalo apiforminimas priminė pilonus, prie kurių ir čia buvo pritvirtintos įvairiaspalvės vėliavos. Bet viduje nebebuvo nei kolonų salių, nei šventų šventovės, nei patalpų šventiesiems laivams, nei dievų statulų. Tikintieji betarpiškai patys kreipdavosi į saulę, apeigos vykdavo po atviru dangumi, todėl kieme taisyklingom eilėm buvo pristatyta aukurėlių, o centre — didelis aukuras. Prie pilonų, kurie skirdavo kiemus, stovėjo nedideli paviljonai su faraono statulomis ir lotoso stiebo pavidalo kolonomis.

Achetatono šventyklos neturėjo visoms Egipto sakralinėms statyboms būdingo monumentalumo. Jų architektūrinio sprendimo negalima laikyti pavykusiu — jos perdaug monotoniškos pasikartojančių kiemų bei aukurų eilėmis. Architektai, norėdami paslėpti pigią statybinę medžiagą — nedegtas plytas, stengėsi jas išdekoruoti. Todėl sienas ir pilonus padengė puikiais realistiniais reljefais bei tapybos vaizdais, naudojo daug paauksavimų, fajanso bei spalvotų akmenų inkrustacijų.

Achetatono miesto architektūroje reikšmingesni gyvenamieji pastatai. Jie padeda pažinti apskritai Egipto gyvenamųjų namų architektūrą. Jai būdinga mokamai surasta simetrija, planuojant pagrindines patalpas, ir geras išdėstymas antraeilės reikšmės patalpų. Šių rūmų bei vilų apiforminimas buvo pagrįstas tradicinių elementų — pilonų, įvairiaspalvių vėliavų, kolonų bei skulptūrų derinimu, plačiai panaudojamos įvairios naujos medžiagos bei ornamentai — reljefai, paauksavimai; tapyba praturtinta įvairiaspalvėmis fajanso inkrustacijomis. Kai kurių kolonų liemuo pakrypęs, kaip vėjo lankstomo medžio, kapiteliai augalinių motyvų arba paukščių pavidalo.

Arti faraono rūmų bei vyriausios šventyklos spietėsi įštaigingi turtingųjų namai, — toliau sodai, sandėliai. Viduriniojo luomo gyvenamieji namai buvo žymiai kuklesni, o neturtingieji gyveno visai mažuose (10×8 m) nameliuose. Jie neturėjo nei verandų pasislėpti nuo saulės, nei sodų, nei ūkio pastatų.

Echnatonas, kurdamas dievui Atonui himnus, viešpatavo taikiai, bet neilgai. Jis mirė, eidamas trisdešimtuosius gyvenimo metus. Po jo atėję XIX dinastijos valdovai galutinai atgaivino Amono-Ra kultą, atstatė Echnatono sugriautas arba savaime sunykusias šventyklas bei kapus. XIX faraonų dinastijos užkariaujamieji žygiai padėjo atgauti prarastas

5. Liuksoro šventyklos griuvėsiai

žemes Azijoje ir įsigalėti Nubijoje. Vėl turtai ir vergai plūdo į Egiptą, vėl galima buvo imtis didžiųjų statybų. XIX dinastijos valdovai, sustiprinę valdžią krašto viduje ir tarptautinę Egipto padėtį, greta sėkmingų pastangų kelti krašto gerbūvį rūpinosi ir sostinės puošnumu bei prabanga. Visas dėmesys pirmiausia buvo nukreiptas į kulto pastatų architektūrą, ypač į Amono šventyklą Karnake. Prie jos buvo pristatyta pastatų, kurie savo didingumu turėjo užtemdyti viską, kas buvo sukurta anksčiau. Ši monumentali architektūra turėjo rodyti senosios tikybos gyvybingumą ir naujosios dinastijos galybę. Dabar monolitinės kolonos ir pilonai siekė kolosalinių dydžių: naujasis Karnako pilonas buvo 156 m, jo vėliavų stovai — 45 m aukščio.

Ypač puiki naujoji bazilikinio tipo Karnako kolonų salė: jos plotis 103 m, ilgis 52 m; joje buvo apie 140 kolonų. Nuostabios yra 12 viduriniosios navos kolonų, kurių aukštis siekė 19,26 metro, o kapitelis vaizdavo pražydusį papiruso žiedą. Šoninių navų kolonų aukštis — 14,74 m.

Apie šią kolonų salę Šampoljonas rašė broliui: „Aš nieko neaprašinėsiu, kadangi mano žodžiai negalės perduoti nė tūkstantosios dalies to, ką reikia pasakyti, arba, jei aš rašysiu pačius paprasčiausius žodžius, mane palaikys besaikiu entuziastu, net gal bepročiu."

A. Norovas (XIX a. pirmosios pusės rusų keliautojas) rašė: „Tai neįsivaizduojamo didingumo kolonų miškas. Ir kur jis? Viduje pastato. Jis verčia giliai susimąstyti, kas šios didybės kūrėjai? Šiandien jų vardai jau žinomi: tai architektai — Majas ir Chatianas."

Vis dėlto reikia pasakyti, kad XIX dinastijos dailei būdingas posūkis atgal. Noras gražinti šventyklas neturėjo ribų ir privedė prie perkrovimo: imta didinti kolonų skaičių bei apimtį, o pačias kolonas raižyti hieroglifų tekstais bei reljefais. Tačiau realistinė Tel-el-Amarnos laikotarpio dailės kryptis išliko ir vėlesniais laikais.

Ramzeso II statybos pėdsakų yra visame Egipte. Pirmiausia čia paminėtina uolose iškaltos dvi Abu-Simbelio šventyklos, viena pašvęsta faraonui Ramzesui II, kita — jo žmonai Nefertari. Tai vienas žymiausių Egipto architektūros paminklų, kuris pralenkė visa, ką iki tol faraonai buvo užmanę.

Monumentalūs buvo ir XIX bei XX dinastijos faraonų kapai, iškalti Tebų vakaruose. Savo plotu ir papuošimų turtingumu jie pralenkia visus XVIII dinastijos faraonų uolų kapus. Ypač didinga yra Ramzeso II kapo šventykla (architektas Penra). Dar ir dabar kapo pirmame kieme tebėra monolitinė didžiausia pasaulyje faraono statula.

Iki dabar gerai išsilaikė Sečio I kapo požeminės patalpos. Šį kapą ir įspūdį, kuris kyla, jį aplankius, vaizdžiai aprašė minėtas A. Norovas. „Įžengus į koridorių, kuris leidžiasi gilyn į tamsą, aš nustebau, ir su kiekvienu gilyn žengtu žingsniu didėjo mano susižavėjimas. Įsivaizduokite galeriją, kaip Vatikano arba Ermitažo, turtingai dekoruotą tapyba, kuri buvo tokia šviežia, lyg Rafaelis tik vakar ją būtų baigęs tapyti... Toliau eilė piliastrais dekoruotų salių... Visose tokie gyvi tapybos vaizdai, lyg tik dabar juos būtų nutapę faraonų Rafaeliai. Šių salių gale skersinėje, lyg puotai skirtoje, patalpoje stovėjo faraono sarkofagas..."

Kitų faraonų kapai buvo irgi panašiai įrengiami, ir XVIII dinastijos faraono Tutanchamono kapas, atkastas 1922 m., palyginti su jais yra labai kuklus ir nesudėtingo plano.

Nepaisant statinių didelių maštabų, jų turtingumo ir ištaigingumo, XIX dinastijos architektūra pasireiškė schematišku pedantiškumu, tobulai atliktu, nors kartais neišbaigtu vidaus ir išorės apiforminimu. Ir vis dėlto ji rodo smukimo pradžią. Jos kūriniai stokoja to tauraus saikingumo, gracijos bei jėgos, tų ypatybių, kuriomis pasižymėjo XVIII dinastijos kūryba.

Tolimesnį Egipto architektūros augimą stabdė Naujosios karalystės pabaigoje (XIII—XI a. pr. m. e.) pasikeitusios politinės ir ekonominės sąlygos, prasidėjusios nesėkmės užsienio politikoje. Naujai iškilusios tautos susijungusios sugniuždė chetus, užgrobė Egipto žemes Azijoje ir priartėjo prie pat Egipto sienų. Smarkiai spaudė libiečiai. Jau XX dinastijos faraonui Ramzesui III teko gintis nuo Egėjo tautų, kurios veikė kartu su libiečiais. Kraštą vargino ir vidaus suirutės, didėjo dirbančiųjų nepasitenkinimas. Valstybė nusilpo, sustojo statybos. Tačiau Ramzeso III laikais dar buvo pastatyta Honsu šventykla Karnake ir monumentali kapo šventykla vakarinėje Tebų dalyje.

Ekonomikos smukimas, be abejo, atsiliepė architektūrai ir dailei; žinoma nemaža nekrokulto darbininkų streikų. Yra likę Tebų nekropolio dienyno užrašai, kuriuose sakoma: „Mes ateiname ir dėl bado, ir dėl troškulio, trūksta rūbų, trūksta aliejų, trūksta žuvies, trūksta daržovių!"

Nuo II tūkstantmečio pabaigos Egipto galybė nesulaikomai smuko. Pirmame tūkstantmetyje padažnėjo vidaus kovos tarp vergų ir vergvaldžių, tarp valstiečių ir didikų. X a. pr. m. erą Egiptą valdė libiečių faraonai, o VIII a. pr. m. e.— Nubijos karaliai. 671 metais prieš mūsų erą Egiptą užkariavo asirai, kuriuos išvijo Deltos srities Saiso valdovai, susijungę su graikų miestais, Lidija ir Mažosios Azijos kraštais. Saiso valdovų (663—525) valdomas Egiptas atgavo nepriklausomybę, sustiprėjo. Tai vėl tam tikras Egipto žydėjimo laikotarpis.

Tuo metu statybos vyko beveik tik naujoje sostinėje — Saise. Čia buvo pastatyta deivės Neit šventykla valdovams laidoti. Deja, šių pastatų neliko, apie juos šiek tiek sužinome tik iš Herodoto raštų.

Apie Neit šventyklos maštabus ir įrengimus kalba vienintelis išlikęs gigantiškas naosas (niša), iškaltas iš vieno akmens, turįs 25 metrus aukščio, sveriąs 500 tonų. Jo paviršius labai tobulai poliruotas. Saiso faraonai, stengdamiesi gaivinti senąsias tradicijas, lyg pabrėžė pasiryžimą išsau-

goti nepriklausomą ir tokią pat galingą valstybę, kokia Egiptas buvo Senosios karalystės metu.

Egiptą užkariavo Aleksandras Makedonietis. Po jo mirties 300 m. kraštą valdė makedonų Ptolomėjų dinastija. Ptolomėjų laikais irgi buvo pastatyta puikių šventyklų, remiantis senaisiais tradiciniais kanonais.

SKULPTŪRA

Egipto skulptūros pradžia siekia neolito laikus. Jos atsiradimą sąlygojo kultinė paskirtis, pirminės magijos poveikyje plitęs buities daiktų puošimas gyvulių bei žvėrių atvaizdais. Paskutiniųjų neolito amžių kapuose jau randama žmogaus pavidalo statulėlių. Jos grubaus darbo, labai apibendrintos, kojos, rankos dar slypi akmens ar molio masėje, išryškinti tik tie kūno organai, kuriems buvo teikiama daugiau maginės reikšmės.

Jau II dinastijos laikais Egipto skulptūroje buvo nusistovėję esminiai stiliaus bruožai (faraono Chasechemo statula), kurie ypač plačiai pasireiškė IV dinastijai valdant. Nuo tada išsiskiria dviejų krypčių skulptūros kūriniai: vieni — valdančiuosius, kiti — liaudį vaizduojantieji.

Pirmąją arba oficialiąją Egipto plastiką sąlygojo architektūros ir religijos reikalavimai. Medžiaga turėjo būti patvari, nebijanti laiko, o veidas — atspindėti tik esmingiausius portretuojamojo bruožus. Todėl Egipto oficialiosios skulptūros pagrindinis stiliaus bruožas — statiškumas ir frontališkumas: galva statmena pečiams, žvilgsnis nukreiptas tiesiai pirmyn. Egiptiečiai frontališkumo dėsniu grindė rimties bei garbingumo supratimą.

Šis frontališkumas neleido laisvai rinktis plastinių formų. Dievus arba garbingus mirusiuosius galima buvo vaizduoti tik frontaliai — stačius arba sėdinčius. Moterys, vyrai ir vaikai sudarydavo šeimynines grupes. Dar galima buvo vaizduoti valdovų ir dievų grupes. Štai tos pozicijos, kurių laikytasi visais Egipto istorijos laikais. Atskiros kūno dalys taip pat turėdavo tam tikrą pastovią padėtį. Sėdint — viena ranka prie krūtinės, kita ant kelių padėta, abi kojos statmenai remiasi į grindis. Stovint abi rankos nuleistos prie šonų, kartais dešinė pakelta, laikanti

6. Moteris su dviem vaikais

lazdą, kairė koja šiek tiek atkišta į priekį. Tuo norėta parodyti judėjimą, bet parodytas tik sustingimas, žengus pirmą žingsnį. Šių dienų žiūrovą ypač nejaukiai nuteikia šeimos grupinės skulptūros, kur žmona sėdi greta vyro ir abu, lyg vienas kito nejausdami, įsmeigę akis, žiūri kažkur tolyn, tarsi į amžinybę. Jei dailininkas nori parodyti, kad jie vienas kitam artimi ir myli, gali tik sujungti jų rankas arba leisti žmonai apkabinti vyrą. Net motina, maitindama savo kūdikį, negali į jį pažvelgti. Stilius reikalauja, kad, nematydama kūdikio, per jį žvelgtų į pasaulį. Tik liaudies moteris vaizduojama realiau, kartais su dviem vaikais.

Skulptūra turėjo atitikti ir egiptiečių žmogaus idealo supratimą: dievai ir žmonės turėjo būti vaizduojami liekni, laiko neliečiami, amžinai jauni, žavūs. Kuriant niekad nesenstančių dievų statulas, šis stiliaus reikalavimas buvo nesunkiai išlaikomas. Tačiau, vaizduojant žmones, amžinos jaunystės būtinumą komplikuodavo antrasis principas, reikalavęs, kad statulos būtų panašios į mirusįjį, kad Ka galėtų atpažinti savo kūną. Tarp šių dviejų kraštutinumų — grynai idealistinio ir pagal galimybę natūralistinio — augo Egipto skulptūra visais istorijos laikais.

Stiliaus reikalavimai, apibrėžtos plastikos formos buvo privalomos tik oficialiajai skulptūrai. Liaudies atstovų skulptūrėlės, kurios patekdavo į faraonų bei didikų kapus, kad ir amžinybėje tarnautų jiems, buvo kuriamos laisvai, įvairiausiose gyvenimiškose situacijose, prie visokių darbų. Tai šokėjai, dainininkai, kepėjai, statybininkai, audėjai, žvejai, kareiviai, raštininkai — sunku išvardinti visus tuos, kurie nešė gyvenimo naštą. Šios skulptūrėlės nebuvo sąlygojamos nei frontališkumo, nei kapo architektūros, jos turėjo išreikšti tik tam tikro darbo judesį. Kanonų nevaržomi dailininkai pasirinkdavo joms minkštesnį kalkakmenį arba medį ir kūrė realistiškus kūrinius, vadinamus mažųjų formų skulptūra.

Senosios karalystės faraonų statulų rasta nedaug — tai Chasechemo, Džoserio, Snofru, Cheopso, Chefreno, Mikerino. Paminėtina faraono Chefreno juodojo diorito statula, kompaktiškiausias to laikotarpio pavyzdys. Valingo ir stipraus žmogaus veide nejauti nuotaikos virpėjimo, jo raumenys įtempti, sudievinto valdovo atvaizdas kupinas ramybės ir rimties.

Egipto skulptūroje svarbią vietą užima sfinksai. Sfinksu norėta išreikšti faraono dieviškumą. Tai pirmos skulptūros, statytos ne maldyklose; jas galėjo matyti visi žmonės. Ypač reikšmingas Egipto dailėje didysis sfinksas, iškaltas iš kalkakmenio uolos, netoli faraono Chefreno slėnio šventyklos. Jo kūnas primena gulintį liūtą, o plytos rusvumo veidas perteikia Chefreno portretinius bruožus. Galvą dengia raudonų mėlynų dryžių faraono skarelė ir šventoji gyvatė — urėjus; smakrą puošia faraoniška barzdelė.

Ir diduomenės mastabų skulptūras sąlygojo kultinė paskirtis. Čia mirusysis vaizduojamas stovįs arba sėdįs soste, kartais ant žemės, parietęs kojas. Visų jų galvos pakeltos, kūnų pozicijos vienodos. Vyrų kūnai rusvai plytinės spalvos, moterų — gelsvi, visų plaukai juodi, o rūbai balti. Stipriai pabrėžtas portretinis panašumas. Tokios yra Cheopso piramidės architekto Chemiūno, raštininko Kai, karalaičio Kaperio ir kitų statulos.

Mastabose rastos ir grupinės skulptūros: tai dažniausiai šeimos arba motinos su vaiku grupės. Didžiųjų piramidžių mastabose greta sarkofago išliko labai meniškų faraono giminių skulptūrinių portretų („atsarginių galvų").

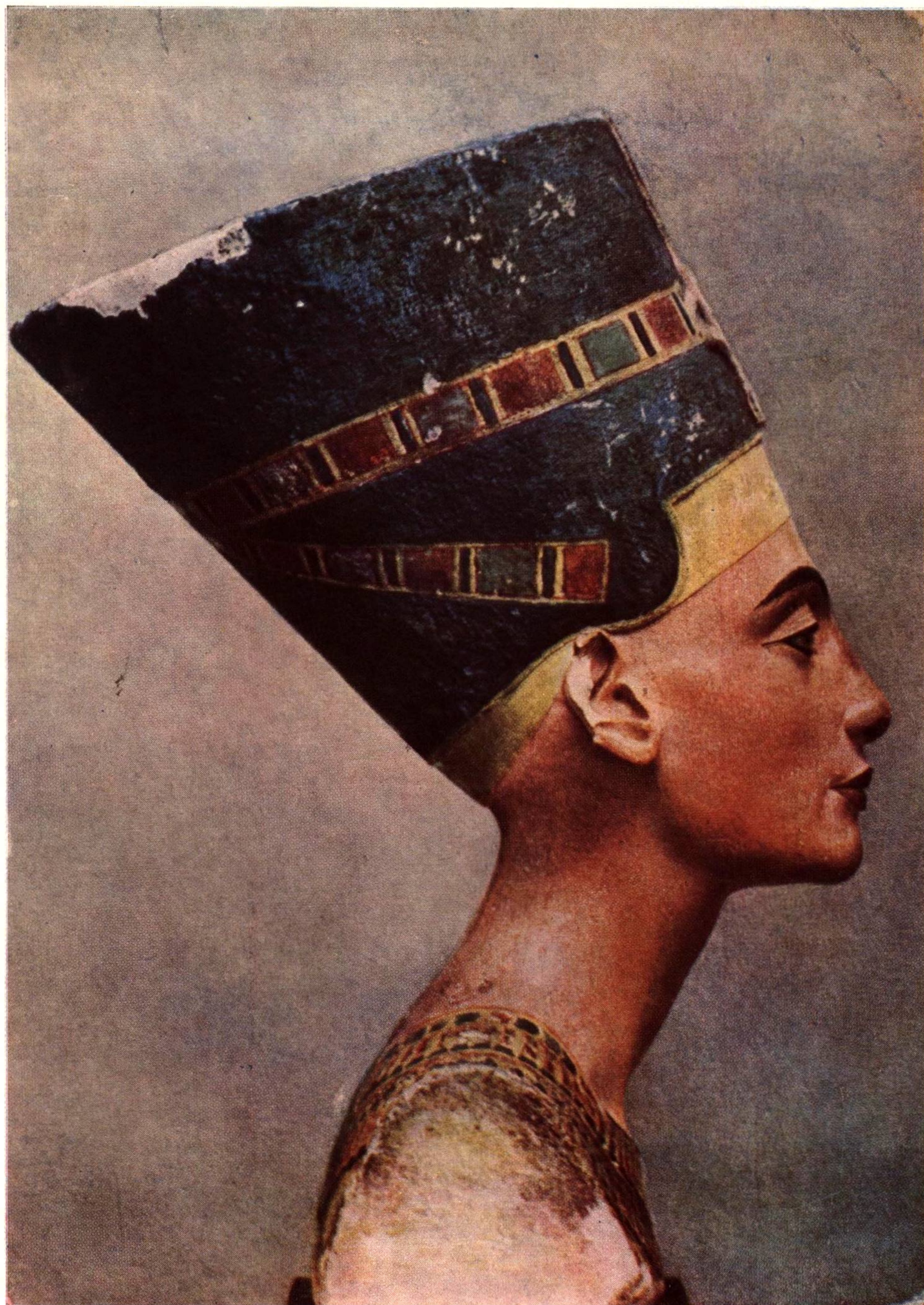
Senosios karalystės sostinė buvo Memfis. Čia vyko didieji valstybiniai darbai, čia telkėsi žymiausi to meto dailininkai ir architektai, čia vyriausieji kunigai sudarinėjo „kanonus". Todėl ir to laikotarpio skulptūros stilių formavo daugiausia Memfio dailės mokykla; ji veikė ir provincijos dailės mokyklas. Žymiausiu jos nuopelnu reikia laikyti portretinės skulptūros išsivystymą.

Egipto skulptūroje svarbiausia buvo teisingai pavaizduoti realybę. Dėl to čia žmonės aprengti savo laiko rūbais, nuogi tiktai vaikai, kartais šokėjos. Ši kryptis būdinga visai Egipto dailei, ir tuo ji skiriasi nuo graikų, siekusių sukurti idealią žmogaus statulą — abstrahuotą, atitrauktą nuo gyvenimo.

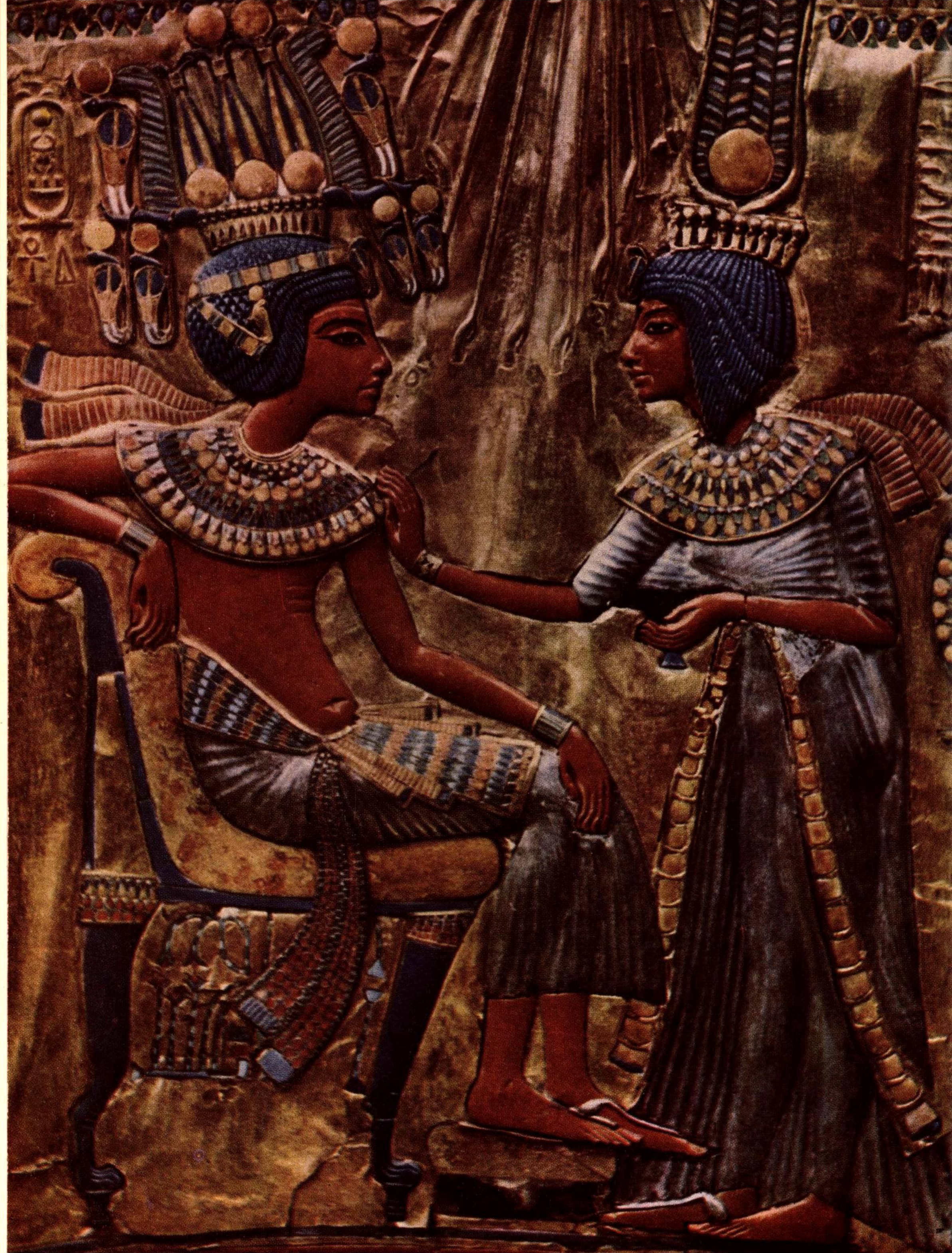
Kalbant apie Egipto skulptūrą, būtina prisiminti skulptorių meistriškumą. Jau Senosios karalystės laikais egiptiečiai buvo puikiai įsisavinę net sunkiausiai įveikiamas skulptūrines medžiagas — raudonąjį ir juodąjį granitą ir kietąjį dioritą. Jie išgaudavo detalių aštrumą, plokštumų minkštumą, o paviršių gludinimu prilygo mūsų dienų kūrėjams, kuriems tiek daug padeda technika. Šia linkme nieko naujo nebuvo pasiekta ir Naujosios karalystės laikais. Tačiau geriausios Egipto statulos yra iš medžio arba kalkakmenio. Egipto skulptoriai žinojo, kad, įtemptai kovojant su kieta medžiaga, atslūgsta kūrybinis polėkis. Ir vis dėlto jie imdavosi granito bei diorito. Iš vienos pusės — akmens kietumas turėjo amžiams išsaugoti garbingą mirusio valdovo vardą, o iš kitos — menininkus viliojo puikios šių taurių akmenų ypatybės. Tokias skulptūras meistrai paprastai gerai nušlifuodavo, leisdami suspindėti natūraliam akmens grožiui, nors šiaip visas statulas, reljefus, ornamentus, net hieroglifus buvo įprasta dažyti.

Reikia pažymėti egiptiečių techniką. Egiptiečių menininkai dirbo pačiais primityviausiais įrankiais. Nenuilstama kantrybė — jų kūrybos pagrindas. Visos skulptūros padarytos mažu variniu kaltuku ir mediniu lygintuvu. Gludinimo įrankiai — apskritas rutulys, vanduo ir smėlis. Darbas buvo ilgas ir sunkus, nes tik kalkakmenį galima skaldyti didesnėmis skiltimis, o kietųjų akmenų aštriu kaltuku teįmanoma nutrupinti smulkias skeveldrėles; šlifuoti juos dar sunkiau.

Kaip jau minėta, Egipto skulptūros gana statiškos, tačiau jų veidai gyvybingi. Šito gyvybingumo joms suteikdavo akys. Akys paprastai būdavo daromos iš vieno arba kelių skirtingų rūšių akmenų ir gipso mase

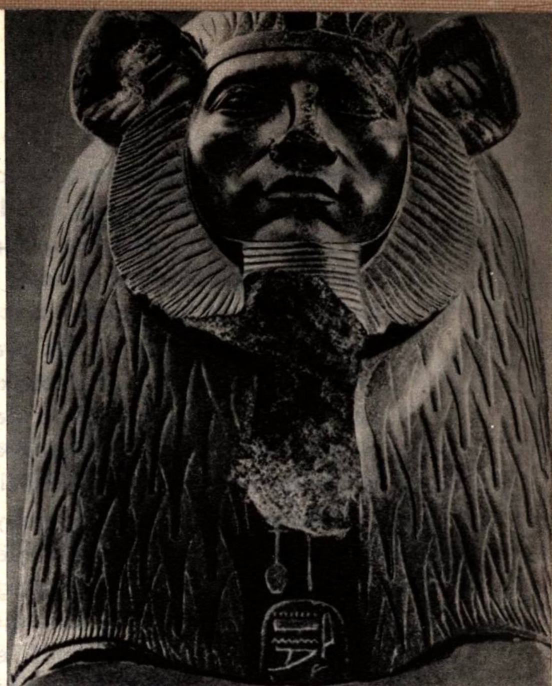

III. Nefertitės skulptūrinis portretas

7. Faraono Sesostrio III skulptūrinis portretas

8. Faraono Amenemheto III sfinksas

įlipinamos į akių tuštumas. Akies baltymui skulptoriai dažnai naudodavo visai baltą akmenį, vyzdžiui — gabalėlį juodo. Luvre esančio raštininko akyse į vyzdžio vidurį įstatytas sidabrinis spurgelis, kuris, šviesai krintant, švyti ir suteikia veido bruožams ypatingo gyvumo.

Iš Senosios karalystės skulptūrų atskirai pažymėtinos VI dinastijos faraono Pepio I ir jo sūnaus Marnerio statulos. (Pepis I šešerių metų pradėjo faraonauti, mirė turėdamas 100 metų.) Jo natūralaus dydžio kūnas padarytas iš medžio ir apkaltas varinėmis plokštelėmis, prisagstytomis mažomis varinėmis vinutėmis. Darbas tobulas; ypač meniška galva, kuriai gyvybingumo teikia įstatytos akys. Atrodo, metalo technikos egiptiečiai buvo išmokę seniai, nes jau II dinastijos laikais buvo daromos varinės valdovų statulos. Tačiau metalo darbai Egipte nebuvo visuotinai paplitę: vyravo akmens darbai.

Senosios karalystės menininkai poetiškai, beveik naiviai suvokė pasaulio reiškinius — jiems svetimas nerimas ir abejonės, ieškojimai ir įnir-

◀ IV. Tutanchamonas su žmona Anchesenamun namuose

tingų kovų įtampa. Jų statulos nepasižymi psichologiniais išgyvenimais — valdovai didingi, liaudis — darbuose paskendusi.

Kitus bruožus turi Viduriniosios karalystės skulptūra. Jei liaudis čia vaizduojama tokia pat darbšti, tai valdovų portretiniai veidai kupini gilaus rūpesčio, sudvasinti.

Viduriniosios karalystės pradžioje, įsigalėjus XI dinastijai, dailėje ryškėjo dvi kryptys, dvi mokyklos. Šiaurėje, kur Senosios karalystės laikais plačiai reiškėsi Memfio dailės mokykla, naujųjų valdovų užsakytus darbus dailininkai kūrė, pasiremdami šios mokyklos tradicijomis. Jų skulptūrų apgalvota kompozicija ir geros proporcijos.

Pietuose, kur Memfio mokyklos įtaka buvo žymiai silpnesnė, dailininkai rėmėsi neaukšto meninio lygio vietos tradicijomis. Todėl faraono Montuchotepo III statulos yra grubaus darbo, naiviai žiaurios veido išraiškos. Tačiau jau XII dinastijos pradžioje abi šios kryptys susivienija ir įsitvirtina naujojoj sostinėj Tebuose. Tebų dailės mokyklos menininkai ne tik pasiekė Senosios karalystės skulptūros lygį, bet tam tikru požiūriu pralenkė jį. Iš to laikotarpio randama gausiai žanrinės, liaudies buitį vaizduojančios mažųjų formų skulptūros.

XI—XII dinastijų laikais Egipto valstybė vėl ėmė stiprėti, gerovė kilti. Tačiau valdovai vis dar įtemptai kovojo su nomarchais, jiems teko nugalėti atvirus ir slaptus priešus. To meto skulptoriai savo valdovų veiduose perteikė laiko dvasią. Gilios raukšlės vagoja kaktą ir visą veidą. Jos nenoromis primena kietus ir niūrius faraono Amenemheto I žodžius savo sūnui: „Nemylėk nė vieno brolio, neturėk nė vieno draugo. Tie, kurie mano duoną valgė, sukilo prieš mane."

Sustiprėję Viduriniosios karalystės valdovai stengėsi savo paminklais prilygti Senosios karalystės valdovams. Tačiau dauguma kultinės paskirties skulptūrų schematiškos, suidealintos, pozos sustingusios; silpnai moduliuotos akys. Be to, faraonai, norėdami save iškelti, statėsi statulas ne tik kapų šventyklose, bet ir už jų sienų. Jos dažniausiai kolosalinės; jų tikslas — įtvirtinti liaudies sąmonėje faraono didybę. Šios krypties viršūne reikia laikyti nuostabias Sesostrio III skulptūras, kurių portretinis panašumas ir veido psichologiškumas pasiekė nepakartojamo tobulumo. Meniniu požiūriu stiprūs yra sfinksai su faraono Amenemheto III skulptūriniais portretais.

Naujosios karalystės laikais, nugalėjus vidaus ir užsienio priešus, kai grobis, turtai ir užkariautų kraštų belaisviai leido džiaugtis prabanga ir ugdė rafinuotą, ištaigingai gyvenančią Egipto visuomenės viršūnėlę, ir skulptorių dėmesį patraukė gražūs ponai ir ponios, sudėtingi jų perukai, permatomi, daugybe klosčių krentą drabužiai. Viduriniosios karalystės valdovų veidus slėgusi niūri rimtis čia dingo. To laiko dailė paliko nuostabių meno paminklų, pasižyminčių monumentalumu ir dekoratyvumu.

Naujosios karalystės skulptūros vystymąsi galima skirstyti į tris periodus: Chatšepsut ir Totmeso III, Amenhotepo III ir Tel-el-Amarnos skulptūra, Ramzeso II laikų skulptūra.

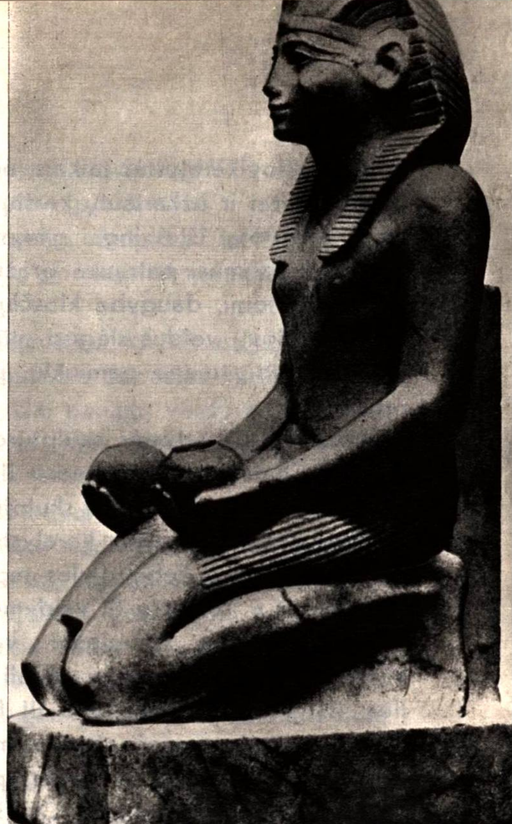
Pirmajame Naujosios karalystės periode Egipto dailės augimui ir toliau vadovavo Tebų dailės mokykla. Skulptūros, sukurtos faraonės Chatšepsut ir Totmeso III valdymo laikais, dar artimos Viduriniosios karalystės darbams. Antrajame, vadinamajame „moteriškajame" dailės kūrybos laikotarpyje visai įsigali rafinuotas, akvareliškai minkštas stilius, išsivystęs Amenhotepo III laikais ir nauja kryptim pasireiškęs jo sūnaus Echnatono viešpatavimo metu.

Apie Naujosios karalystės pirmojo laikotarpio meną daugiausia medžiagos teikia faraonės Chatšepsut šventyklos skulptūros. Jų buvo sukurta daugiau kaip du šimtai. Šis skulptūrų skaičius rodo, kad, vadovaujant architektui Senmutui, dirbo didelis būrys geriausių Tebų mokyklos dailininkų. Vienos faraonės Chatšepsut statulos buvo skirtos šventyklos eksterjerui — tai kolosai, stovintieji prieš pilonus arba kolonas, ir sfinksai. Tačiau jos turėjo mažiausiai panašumo, jose faraonės Chatšepsut bruožai nužymėti labai apibendrintai. Statulos, skirtos šventų šventovei, turėjo būti labai panašios: to reikalavo kultinė jų paskirtis. Jas kūrė įžymiausi to meto skulptoriai. Šventų šventovės pagrindinė statula padaryta iš marmurui giminingo kalkakmenio, o kitų keturių veidai bei rankos dažytos rausvai ir padengtos laku. Nepaisant vyriškų faraonės rūbų bei galvos apdaro, dailininkas sugebėjo perteikti moteriškąjį Chatšepsut žavumą, švelnumą.

Idealizuoti ir kartu individualūs skulptūriniai portretai, kuriuos kurdamas dailininkas atmeta neesminius bruožus ir rūpestingai iškelia pagrindinius, yra to meto faraonų portretų pagrindas. Tokios yra Totmeso III ir jo įpėdinių skulptūros. Kairo muziejuje stovi didinga, iškilmingos

9. Faraonės Chatšepsut portretinės skulptūros detalė

10. Faraonas Totmesas III aukoja

rimties kupina faraono Totmeso III dviejų metrų aukščio statula. Tačiau joje jau žymus rafinuotumas, veide nebėra rūsčiai kietos energijos, kuri ženklino Viduriniosios karalystės valdovus. Naujosios karalystės valdovas, gyvenęs puikaus dvaro išpuoselėtoje kultūringoje aplinkoje, pasiduoda jos įtakai, ir tai atsispindi jo veide: švelni šypsena lyg virpa ant jo lūpų. Ši pilko bazalto nugludinta statula yra nuostabus meno kūrinys. Ji traktuota minkštai, nėra aštrių linijų, viena forma nepastebimai persilieja į kitą.

XVIII dinastijos viešpatavimo viduryje Tebų dailės mokyklos kryptis keičiasi. Totmeso IV ir ypač Amenhotepo III laikais pasireiškia vadina-

moji „moteriškoji" dailės kryptis. Minėtų faraonų valdymo metu Egiptas džiaugiasi laimėtų karų vaisiais, o parsigabenti turtai ir vergai pakelia krašto gerbūvį. Diduomenė ima dėvėti brangius ir plonus lino audinius — visonus, sudėtingus perukus, gausiai puošiasi juvelyriniais papuošalais; prabangiai įrengiami interjerai. Visa tai, be abejo, atsiliepia ir dailėje. Skulptūroje įsigali švelnumas ir dekoratyvumas, dažnai peraugąs į perdėtą puošnumą. Statulų forma apvalėja, jos tarsi išsiveržia iš kieto akmens, jų paviršių dabar dengia smulkiai banguojančios rūbų klostės; įmantrūs galvos plaukų sušukavimai keičia veido išraišką, o pati statula skęsta šviesos bei šešėlių žaisme. Tačiau vis dėlto išlieka būdingas skulptūros veržimasis į monumentalumą bei grandioziškumą. Faraono Amenhotepo III statulų aukštis siekia 21 metrą.

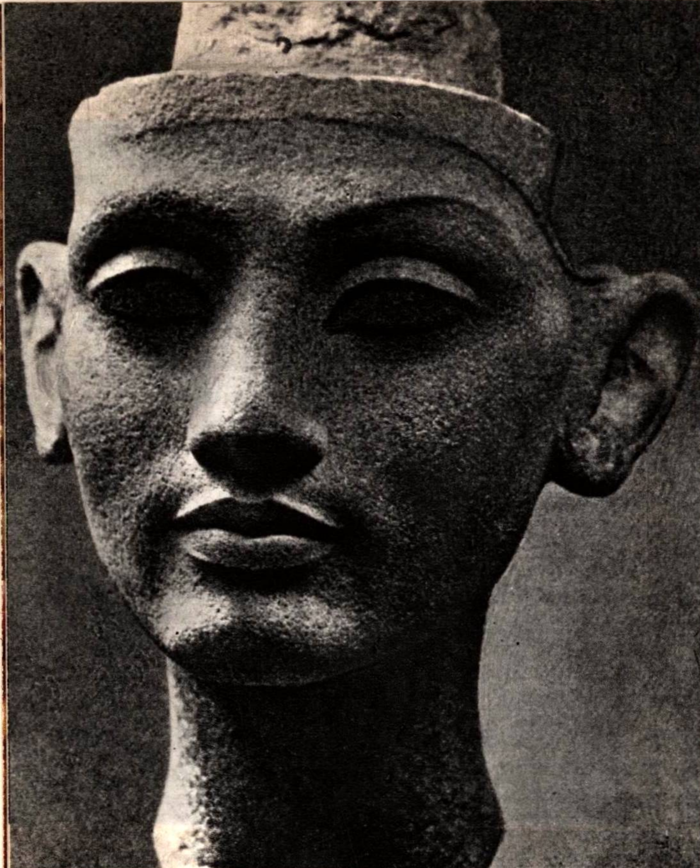
Daug yra išlikę to laikotarpio mažųjų formų plastikos, kuri skiriasi nuo Viduriniosios karalystės daugiafigūrinių žanrinių skulptūrų. Dabar mažiau grupinių scenų, daugiau pavienių statulėlių. Iki mūsų dienų yra išlikę medinių statulėlių, vaizduojančių įžymias ponias ar vaidilutes su lotoso žiedais rankose. Jos iškilmingai susišukavusios ir apsivilkusios ilgais klostytais permatomais rūbais, lieknos ir gracingos. Egipto skulptoriai pirmieji pasaulyje išmoko vaizduoti kūną per ploną audinį.

Mažosios plastikos statulėlės dažniausiai išdrožtos iš juodojo medžio ir inkrustuotos įvairiomis brangiomis medžiagomis. Pavyzdžiui, dainininkės Ranai rūbai dekoruoti sidabro siūlais, kaklas ir rankos — aukso žiedais (Maskvos Puškino dailės muziejus).

Žymiausias mažosios formos plastikos šedevras yra faraono Amenhotepo III žmonos Tejės portretinė skulptūrėlė, kurios išlikusi tik galvutė. Ypač krinta į akis tobulai išryškinta juodojo medžio faktūra, akys inkrustuotos, kaktą juosia auksinis kaspinas. Juodų plaukų perukas padengtas stiuku ir papuoštas melsvos glazūros karoliais. Tėra išlikęs tik vienas auksinis lazuritu inkrustuotas auskaras. Minkštai moduliuotas veidas perteikia įtakingiausios ir valdingiausios faraono Amenhotepo III žmonos, Echnatono motinos, portretą.

Atskirą Egipto dailės skyrių sudaro Tel-el-Amarnos dailė.

Jaunasis faraonas Echnatonas, persikėlęs į naujai įkurtą Egipto sostinę, kvietėsi iš visur čia dailininkus ir globojo juos. Kaip religijoje, taip ir dailėje padvelkė gaivūs vėjai. Jaunieji dailininkai, išsivadavę iš kanono varžtų, savo kūriniuose siekė tiesos ir tauraus paprastumo. Echna-

11. Faraono Tutanchamono žmonos Anchesenamun skulptūrinis portretas

tonas rėmė šią naująją kryptį mene ir leido net save vaizduoti kaip gyvą, kasdienišką žmogų, be dieviško didingumo, intymioje šeimyninių santykių aplinkoje. Tel-el-Amarnos dailės realizmas ypač aiškiai pasireiškė skulptūroje. Tai rodo mergaitės torsas, rastas pirmųjų kasinėjimų metu. Egipto skulptūros istorijoje — pirmas taip minkštai, apčiuopiamai traktuoto nuogo kūno pavyzdys ir dar faraono dukters.

Iš visų Tel-el-Amarnos portretinių skulptūrų minėtinos trys faraono žmonos Nefertitės skulptūros. Dvi pirmosios buvo rastos skulptoriaus Totmeso dirbtuvėje, kasinėjant Tel-el-Amarnoje 1911—1913 m.; trečioji — 1933 m. Plačiai žinoma Nefertitės polichrominė skulptūrėlė, kuri per karą buvo saugoma Maskvoje (jos autorinis muliažas yra Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje).

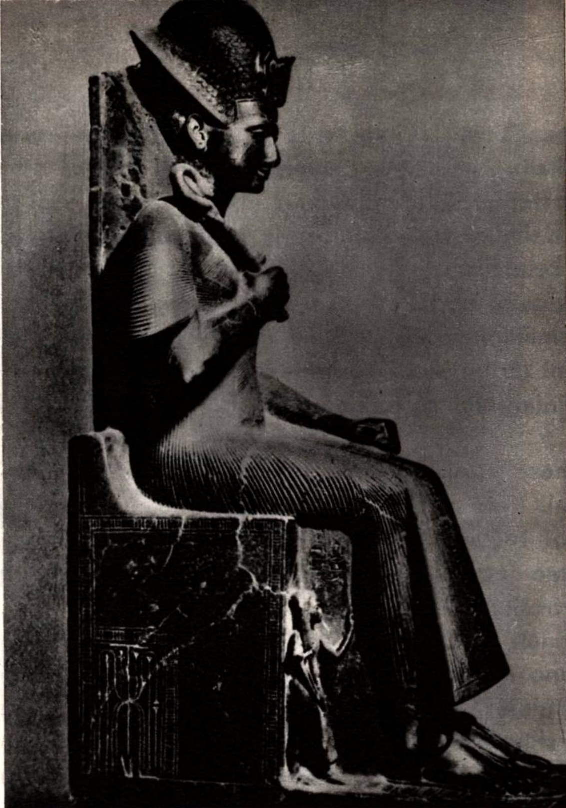
Šiai skulptūrai savo meniškumu prilygsta Totmeso dirbtuvėje rasta iš kristalinio smiltainio iškalta Nefertitės galvutė (19 cm aukšt.), nors pastaroji ir nebaigta. Nuostabiai šilta smiltainio faktūra. Veido formos sudvasintos: matyti, kad dailininkas neimituoja ir nėra natūralistas. Jis mokėjo atrinkti esminius bruožus ir sukūrė gyvybe alsuojantį veidą. Kūrėjo ranka ypatingai lengvai modeliavo Nefertitės lūpas, vos paliesdama ryškino skruostus, smilkinius. Visi trys iki mūsų dienų išlikę Nefertitės portretai yra kupini moteriško žavesio. Trečioji skulptūrėlė Nefertitę vaizduoja paskutiniaisiais gyvenimo metais. Ji padaryta iš kalkakmenio, visu ūgiu.

Apie skulptoriaus Totmeso kūrybą kalba ir nebaigti faraono Echnatono skulptūriniai portretai. Kaip ir Nefertitės skulptūrose, juose daug panašumo ir gyvybingumo. Tačiau tai liguistas gyvybingumas, spinduliuojąs fanatiško užsispyrimo jėga. To paties stiliaus yra faraono dukrų ir jo žento Smencharo portretiniai biustai.

XVIII din. faraono, Echnatono žento, Tutanchamono kape skulptūrų rasta nedaug: Tutanchamono auksinės kaukės, keturios deivės prie sarkofago ir dvi faraono statulėlės ant leopardo. Visi kūriniai turi aiškių Tel-el-Amarnos skulptūros stiliaus žymių.

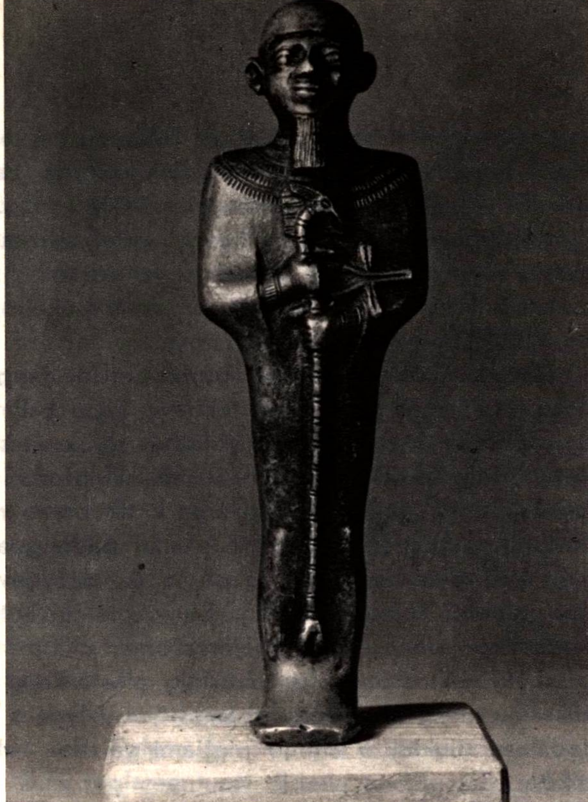
Trečiasis Naujosios karalystės dailės vystymosi etapas sutampa su Ramzeso II (1298—1232) viešpatavimu. Ramzesas II visame Egipte statė grandioziškiausius paminklus. Iš jų ypač žymi Abu-Simbelio šventykla, šiuo metu baigiama perkelti į kitą vietą, ir Ramzeso II kapo šventykla vakarinėje Tebų dalyje. Šių šventyklų vidų ir išorę puošė milžiniškos statulos. Prieš Abu-Simbelio šventyklos pilonus yra iš tos pačios uolos iškaltos keturios sėdinčios 20 metrų aukščio statulos. Viena Ramzeso II statula puošia Kairo aikštę ir šių dienų architektūros fone nenustoja savo didybės. Ypač didingos Ramzeso II šešios statulos priešais Liuksoro šventyklos pilonus. Nauja šioje kūryboje tai, kad statulos gigantiškos, monolitiškos, iškaltos iš vieno akmens.

Tačiau ne šios skulptūros apibūdina laikotarpio stilių. Naujosios karalystės antrosios pusės skulptūros stilių geriausiai nusako kapų šventyklų vidaus statulos. Iš jų matome, kad buvo grįžta prie Tebų mokyklos stiliaus, kuris reiškėsi prieš Tel-el-Amarnos perversmą. Nugalėjus vadinamąją Echnatono ereziją, kunigai ir diduomenė norėjo savo atvaizdus matyti tokius puošnius ir iškilmingus, kokie buvo jų prosenių.

12. Ramzesas II soste

Rūbų ir perukų linijos, susižavėjimas išoriniu dekoratyvumu, šviesos bei šešėlių žaismas beveik užgožė realistines tendencijas. Tačiau faraonai ir jų žmonos tebebuvo vaizduojami pasaulietiškai. Geriausias šių paminklų pavyzdys yra Ramzeso II statula, esanti Turino muziejuj. Skulptorius, kurdamas šio galingo valdovo atvaizdą, atsisakė tradicinio, kanonų nustatyto traktavimo. Jis nesistengė perteikti tvirtų raumenų, ištempto kaklo, bejausmių, į tolį įsmeigtų akių. Faraonas apsivilkęs dvaro rūbais, apsiavęs sandalais. Tvirtai išsivysčiusį kario kūną dengia krintančios rūbų klostės. Didelis portretinis panašumas: stambi pakumpusi nosis, tankūs antakiai, gerai modeliuotos akys. Dailininkas meistriškai pavaizdavo valdingą, energingą vieną žymiausių Egipto faraonų. Nors Ramzeso II statula idealizuota, bet tai jau nebėra dieviškojo Ra sūnus, o realus, žemiškas valdovas. Šitoks pasaulietiškas faraono atvaizdo traktavimas būtų buvęs neleistinas prieš Tel-el-Amarnos laikus.

13. Dievas Ptahas — Memfio mokyklos dailės darbų globėjas

Paskutiniuoju tūkstantmečiu Egipto skulptūra nieko naujo nebepasiekė. Tik Saiso laikais skulptoriai, gaivindami Senosios karalystės tradicijas, sukūrė virtuoziškai tobulų akmens skulptūrų, tačiau jų iki šių dienų nedaug teišliko.

Visi Egipto dailininkai — ir Senosios karalystės skulptoriai, kurie Chefreno kapo šventyklai iškalė 30 žmogaus ūgio statulų, ir Viduriniosios karalystės, kurie buvo iškalę tiek daug sėdinčio faraono Sesostrio I statulų, šiandien saugomų Kairo muziejuje, ir tie, kurie Naujosios karalystės pradžioje Chatšepsut šventykloje, Senmutui vadovaujant, buvo iškalę daugiau kaip 200 faraonės statulų,— dirbo pagal nustatytus dėsnius, gipsinius arba kalkakmenio modelius. Tokių modelių iki mūsų laikų tėra išlikę tik iš Tel-el-Amarnos laikų, iš Totmeso ir kitų skulptorių dirbtuvių. Daug daugiau yra likę vėlyvojo laikotarpio skulptūrų modelių. Modeliai nugaroje ir apačioje turi langelių tinklą, kuris,

prieš pradedant darbą, būdavo užbrėžiamas ant akmens bei medžio bloko iš šešių pusių. Pagalbinis tinklas rodo, kaip skulptoriai privalėjo stropiai laikytis kanonų apspręstų dailės formų. Per visus Egipto istorijos laikus religija griežtai kovojo prieš mažiausią nukrypimą nuo nustatytų dėsnių, ypač jei darbas buvo skiriamas šventyklai ar kapui. Tik tas buvo laikomas tikru dailininku, kuris mokėjo kurti valdovo arba dievo statulą, nepažeisdamas kanonų.

Daug sumanumo bei apdairumo parodė Egipto skulptoriai, apvaldydami medžiagą. Juk dažnai tekdavo kapą kalti blogame kalkakmenyje arba uoloje, kurios akmuo skildavo sluoksniais, neleisdamas išryškinti skulptūrinių formų. Tokiais atvejais skulptoriai, iškalę tik pagrindines formas, bloką padengdavo stiuku ir tik po to modeliuodavo konkretų skulptūrinį portretą. Stiuko sluoksniu padengdavo ir iš medžio kuriamas didžiąsias skulptūras, o po to jas dažydavo. Tebų vakaruose net kapų sienos išklotos Nilo dumblu. Apie tai Totmeso III sandėlių viršininko kapo sienose pasigiriant rašoma: „Aš įrengiau purvo laukus, kad jais būtų galima padengti mirusiųjų miesto kapų sienas; tai darbas, kuris anksčiau niekad nebuvo dirbamas." Ant lygaus dumblo sluoksnio buvo dedamas stiukas, o ant jo piešiami vaizdai, reljefai, rašomi hieroglifų tekstai.

Pasekdami Egipto skulptūros evoliuciją, matome, kad Senosios karalystės statulos statiškos, jų raumenys įtempti, linijos aštrios. Rodos, jauti, kad skulptoriui pirmiausia rūpėjo nugalėti akmenį: jis tarsi džiaugiasi, kad akmuo pasidavė, o paties atvaizdo išryškinimas jam dar ne taip svarbu. Tai padarė vėlesnių amžių menininkai. Jie pasiekė didelio portretinio panašumo, iš akmens išgavo minkštas linijas, iškėlė žmogaus asmenybę, pabrėždami jo kūno grožį.

TAPYBA, RELJEFAS, GRAFIKA

Egipto architektūrai būdinga stambios neskaidytos plokštumos. Tačiau rūstūs mūrai niekados nestovėjo pliki. Iš lauko ir vidaus juos puošė reljefai bei tapybos vaizdai. Egiptiečiai mylėjo gyvenimą, jie norėjo ir po mirties gyventi taip, kaip gyvi būdami. Todėl tikėdami paveikslo

magiška galia, stengdamiesi įamžinti save ir pagerbti valdovus, kapų sienas išrašydavo spalvotais gyvenimo vaizdais.

Egipto tapybos, reljefo, grafikos, ornamento ir hieroglifų bendras ir pagrindinis elementas yra linija, piešinys. Linijos bei piešinio dailė prasidėjo dar ankstyvaisiais akmens amžiais. Piešiniais papuošti uolų skardžiai, buities daiktai, urvų sienų plokštumos rodo jau tam tikrą dailės laipsnį. Pradžioje jie dar eskizinio pobūdžio, palaidai išdėstyti, ilgainiui vis labiau organizuojami, o jau Narmerio paletės papuošimai turi aiškią, išbaigtą kompoziciją.

Kalbant apie Egipto tapybą, reikia turėti galvoje piešinį ir tapybą iš vienos pusės, o reljefą — iš kitos. Savo esminiais bruožais Egipto reljefas yra piešinys: jis nepriartėjo prie skulptūros, kaip graikiškasis.

Egipto sienų išdekoravimą galima skirstyti į keletą grupių: piešiniai, kurių kontūro linijos nuspalvintos; piešiniai, kurių ne tik kontūro linija, bet ir visas plotas nuspalvintas, t. y. tapybiniai darbai. Kontūrinių piešinių gausu akmens amžiaus dekoracijose.

Iš visų Egipto istorijos epochų yra likę daug tapybos darbų ir reljefų, puošusių faraonų ir didikų kapų bei šventyklų sienas. Jie šiandien daugiausia pasako mums apie Egipto gyvenimą ir kultūrą. Jau pirmųjų dviejų dinastijų laikais imta reglamentuoti didelių kompozicijų, atskirų figūrų bei dekoratyvinių motyvų piešimą: sudaryta plokštumos schema, žmogaus figūros vaizdavimo schema. Senosios karalystės metu buvo reikalaujama plokštumą dalinti piešinių juostomis ir komponuoti jas vieną virš kitos. Šitoks piešinių sistemos susidarymas turi panašumo su hieroglifų sistema.

Seniausiuose priešvalstybinio laikotarpio dailės paveiksluose visi žmonės vaizduojami vienodo dydžio. Tik įsigalėjus centralizuotai despotijai, įvyko pasikeitimas. Jau Narmerio paletėje faraonas pavaizduotas daug didesnis už valdininkus, o šie — didesni už savo pavaldinius. Nuo tada ir dailėje buvo įvestas toks pat etiketas, kaip faraono dvare.

Seniausiuose paminkluose visi žmonės nupiešti iš priešais arba iš šono. Faraonas ir jo valdininkai turėjo būti vaizduojami taip, kad jų pečiai ir akys būtų „anfas", o kojos bei apatinė kūno dalis — profiliu. Ši žmogaus figūros schema visais Egipto laikais buvo tobulinama, tikslinama ir pagaliau priartėjo prie natūralių žmogaus kūno proporcijų. Narmerio paletės figūrų galvos yra aiškiai per didelės, o vėlyvesnių

14. Stovinčių figūrų kanonas

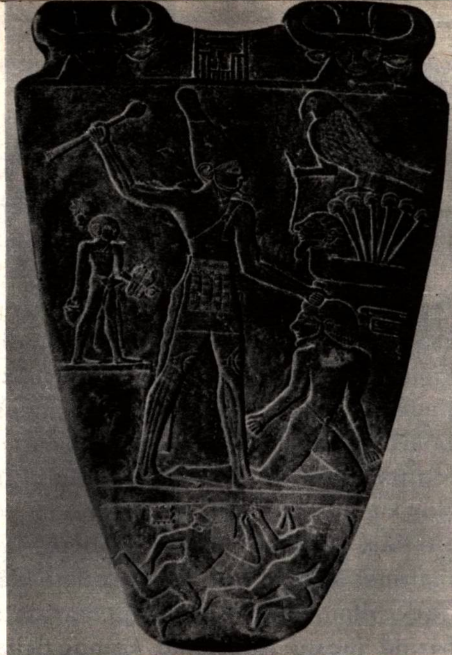
15. Sėdinčių figūrų kanonas

laikų piešiniuose kūno dalių santykis toks tobulas, kad nebejaučiame schemos.

Tačiau Egipto liaudies kūrybingumas sugebėjo prasiveržti ir pro schemų varžtus: juk minėta žmogaus figūros vaizdavimo schema buvo privaloma tik dievams, valdovams ir diduomenei, o jų atvaizdus šventyklose supo gyva veikianti liaudis.

XIX a. teoretikai jaudinosi, kad Egipto piešiniai neturi perspektyvos. Iš tikrųjų Egipto dailė per kelis tūkstančius metų trukusį vystymosi laikotarpį perspektyvos neturėjo. Negalima teigti, jog egiptiečiai nebūtų žinoję perspektyvos. Esmė čia kita. Perspektyva paprastai duoda tariamą optinį vaizdą, o egiptiečiai siekė sukurti tikrą. Egipto dailininkai stengėsi parodyti daiktus taip, kad jų dalių proporcijos būtų teisingos. Jiems nerūpėjo, kaip daiktas atrodo šiuo momentu, šioje padėtyje, kokį kelia įspūdį.

Antikos pasaulyje pirmieji graikai atsisakė tapyboje tikrojo vaizdo ir priėmė iliuzorinį, tai yra perspektyvinį. Jie pirmieji įvedė į dailę perspektyvą, kuri ilgainiui įsigalėjo visoje Europoje.

16. Faraono Narmerio paletė

Manoma, kad I dinastijos metu, kai susiklostė Egipto dailės pagrindiniai stiliaus bruožai, nusistovėjo ir tapybos bei reljefų vaizdų siužetai, buvo sudarytos pavyzdinės knygos. Medžioklės ir pergalės žygių vaizduose pačiam centre dominuoja valdovo figūra. Pradedant Naujosios karalystės laikais, valdovas vaizduojamas dažniausiai karo vežime, galingai užsimojęs, triuškinąs priešus. Jis keliskart didesnis už priešus, kūlvirsčia bėgančius nuo jo ir krintančius. Ir priešas buvo vaizduojamas tik kanonizuota poza: mirtinai išsigandęs, parpuolęs ant kelių prieš valdovą. Priešo galva ir dešinė ranka pakelta, prašanti valdovą malonės, kairė ranka remiasi į sulenktą kairę koją, o dešinė koja ištiesta ant žemės. Šis paveikslų schematiškumas padeda tyrinėtojams nustatyti kūrinio istorinę epochą.

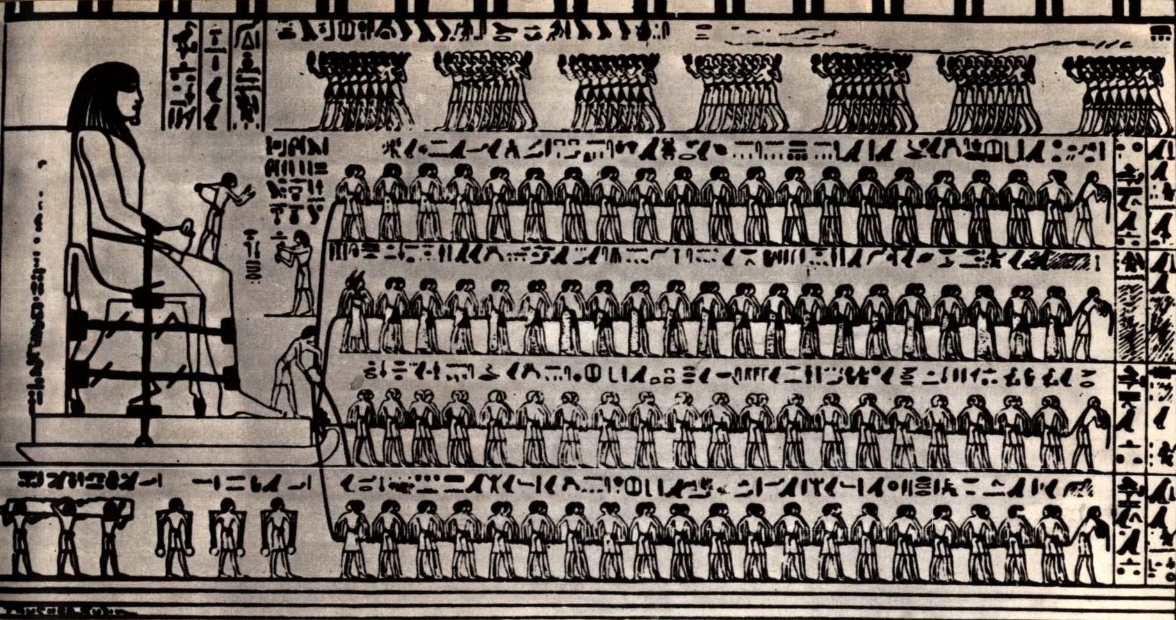
Jau Memfio dailės mokykloje buvo žinomos dvi reljefų rūšys ir dvejopa tapyba. Daugeliui darbų naudota tempera ant sauso paviršiaus, o kai kur ji derinta su inkrustacija. Dažai dažniausiai mineraliniai: balti — iš kalkakmenio, raudoni — iš raudonos ochros, juodi — iš suodžių, žali — iš trinto malachito, mėlyni — iš kobalto, vario arba trinto lazu-

rito, geltoni — iš geltonos ochros. Daugelyje kapų iki mūsų dienų gerai išsilaikė tapybos spalvinė gama; kartais net sunku patikėti, kad darbas sukurtas prieš daug tūkstančių metų.

Yra išlikusi ir plačiai žinoma V—VI dinastijos didikų Ti ir Achetchotepo kapų sienų tapyba. Joje randame pavaizduotus visus Senosios karalystės gyvenimo momentus: žemdirbius, minančius linus, piaunančius, kuliančius javus, laivų statytojus, žvejus, piemenis, gyvulių bandas, paukščių būrius, auksakalius, akmenskaldžius, medžioklę, mokytus raštininkus, šeimos santykius, žaidimus, muziką, šokius, laidojimo apeigas. Mastabų paveikslai — pagrindinis šaltinis, padedąs įsivaizduoti Senosios karalystės Egipto gyvenimo tikrovę.

Kaip architektūra ar skulptūra, taip ir piešiniai bei reljefai turi geometrines formas. Monumentalumo dėsniai valdo ir šią dailės šaką. Vienodo ritmo judesyje šokėjų rankos sulenktos aiškiai stačiu kampu. Juk frizinė juostų išdėstymo kompozicija yra dekoratyvi ir iš tolo atrodo lyg kilimas, uždengiąs visą sieną. Tą įspūdį sustiprina ir tapyba: visos juostos yra skirtingų spalvų, tačiau vienodo pločio. Tiesa, perspektyvos nėra, tačiau vis dėlto daiktai gyvena erdvėje. Pavaizduoti gyvuliai, paukščiai, žuvys rodo, kaip atidžiai ir giliai dailininkai stebėjo gamtos reiškinius. Vienas paveikslas vaizduoja Ti medžioklę Nilo pakrantėse. Pats Ti, stovėdamas laive, taikosi nušauti antį, kartu su kitais paukščiais besiveržiančią į erdves. Greta esantieji hipopotamai yra tokie tikroviški, kad geriau pavaizduotų nerasime visoje Egipto dailėje. Šiuose paveiksluose atkurtas pasaulis yra linksmas, spinduliuojąs gyvenimo džiaugsmu.

Viduriniosios karalystės pradžioje reljefai bei tapybos darbai, kaip ir skulptūra, staiga neatsiplėšė nuo Senosios karalystės stiliaus. Sustiprėjęs vidurinysis luomas ieškojo konkretumo visame gyvenime: buvo atrastos iki tol nežinomos tiesos matematikoje bei medicinoje, išryškėjo realistinė kryptis literatūroje (pasakojimas apie Sinuchetą), nauja linkme vystėsi tapyba ir reljefas. Ypač geri to meto sienų tapybos darbai, išsilaikę Beni-Hasano srities kapuose. Paminėtina El-Beršo srityje esanti Tchutichotepo mastaba. Ant jos sienų esantis paveikslas vaizduoja didžiulės žmonių minios gabenamą nomarcho statulą. Reljefas rodo, kad ir nomarchai svajojo apie kolosalias skulptūras, nors savo svajones galėjo realizuoti tik reljefe. Iš kitos pusės čia matome, koks

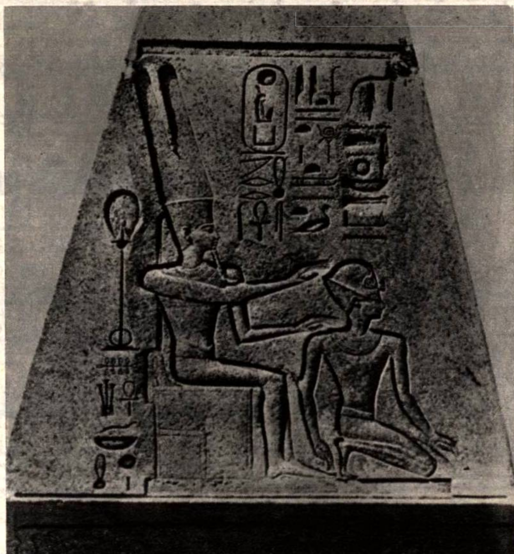

17. Nomarcho Tchutichotepo kapo sienų freskos fragmentas

primityvus buvo darbo panaudojimas ir kokiomis priemonėmis buvo sukurti Egipto meno paminklai.

Viduriniojo luomo atstovų kapuose ypač gyvai reiškėsi liaudies kūryba. Minėtini Beni-Hasano srities ir kitose mastabose rasti darbai. Čia paveikslų tematika įvairesnė, vaizduojami asmenys piešiami laisviau, spalvinė gama minkštesnė. Tačiau ir čia atskiros scenos išdėstytos juostomis, vienos virš kitų. Yra, tiesa, bandymų komponuoti kelių planų paveikslą vienoje plokštumoje. Pavyzdžiui, Meiro srities Senbio kape bėgančios antilopės ir jas besivejąą šunes laisvai įkomponuoti tarp smėlio kopų dykumoje. Kelių planų vaizdas komponuotas ne frizais, bet viename paveiksle. Tai bandymas kurti perspektyvinį vaizdą.

Aptariamo meto tapyboje daugelyje kapų ant sienų matome imtynininkus, vienoje vietoje parodyta šimtai įvairiausių dviejų kovojančių žmonių pozų. Ši tematika leidžia teigti, jog dailėje mažėja Senosios karalystės monumentalus statiškumas, o į jo vietą veržiasi gyvas judėjimo ritmas. Beni-Hasano kapų piešiniuose matome pavaizduotas mergaites, žaidžiančias sviediniais. Ir vis dėlto dailininkas, leisdamas jų

18. Faraonė Chatšepsut, dievo Amono-Ra laiminama

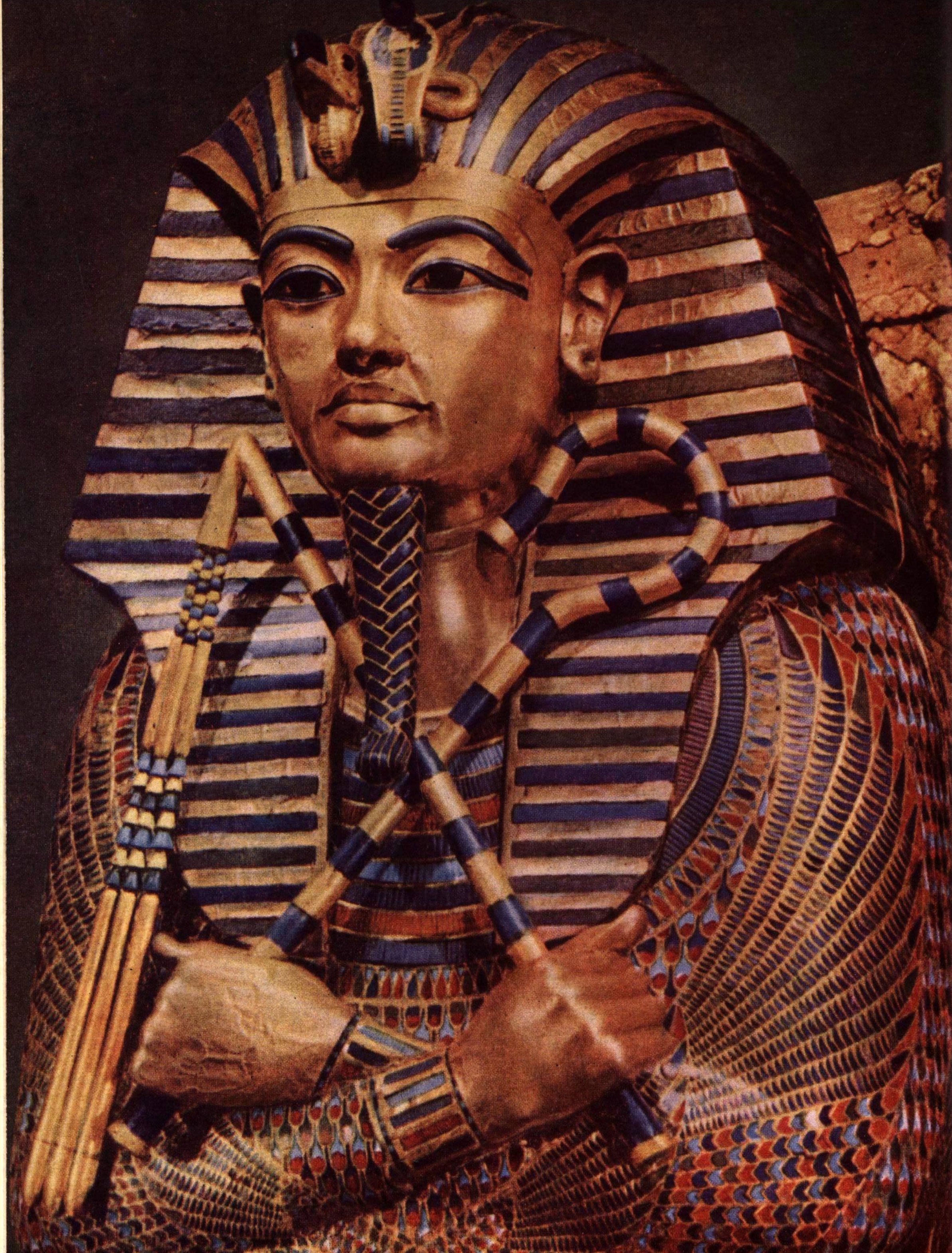
kūnams judėti, nepamiršo kanonų reikalavimo — jis derina jų veidų profilį su tiesiai pavaizduotais pečiais.

Reikia pastebėti, kad dailininkai jau ima ieškoti spalvinės gamos niuansų. Chnumhotepo II mastaboje labai realiai nupiešta paukštelio tykanti katė, o žalsvai mėlyni lotoso žiedai gerai derinasi paveiksle su gelsvai rudu katės kailiu; katės spalvos vietomis tirštesnės, vietomis — šviesesnės.

Ir Naujosios karalystės laikais valdovų kapų reljefų bei tapybos darbų temos lieka tos pačios — tai mirusiojo gyvenimo vaizdai arba ritualinės scenos. Šalia jų šventyklose ima įsigalėti karo ir puotų vaizdai. Vizirių kapuose vaizduojamos eilės žmonių, nešančių dovanas. Karo vadų kapuose — naujokų šaukimas, kariuomenės paradai; kunigų kapuose — darbai šventyklų dirbtuvėse, aukso bei karo grobio priėmimas, diduomenės kapuose — puotų vaizdai. Sienų paveikslus paaiškina greta įrėžti hieroglifų tekstai, kuriuose literatūrine kalba dėstoma mirusiojo biografija. Šios biografijos pastūmėjo ir literatūrą, ir dailę realizmo kryptimi. Jos davė pradžią dabar plačiai žinomai apysakai „Sinuchetas".

V. Tutanchamonas su žmona Anchesenamun sode ▶

Tapybos tik nuotrupos tėra išlikusios iki mūsų dienų. Per daugelį amžių, jei nenubyrėjo tinkas arba nesunaikino atskilusi uolos skeveldra, tai koptai ar beduinai, įsikūrę kapuose, nesistengė saugoti paveikslų. Tačiau dar išliko kapų, kuriuos galima pavadinti tikrais Egipto tapybos muziejais.

Naujosios karalystės laikais tapyboje ir reljefe dar labiau stiprėjo palinkimas į realizmą. Dailininkai, vaizduodami žmogų, stengėsi parodyti jo judesius, kūno apimtį ir nepastebimai tolydžio tolo nuo tradicinio schematinio žmogaus vaizdavimo. Kūnus pradėta dažyti natūralia rusva spalva, nesilaikant kanono, reikalaujančio vyrų kūnams raudonai rudos, o moterims — geltonos spalvos. Vis labiau pabrėžiamas šviesos ir šešėlių žaismas, vengiama aštrių kontūrų. Naujosios karalystės linijos, lyginant jas su Senosios karalystės siluetų stačiais kampais lūžtančiomis linijomis, pasidarė suapvalintos.

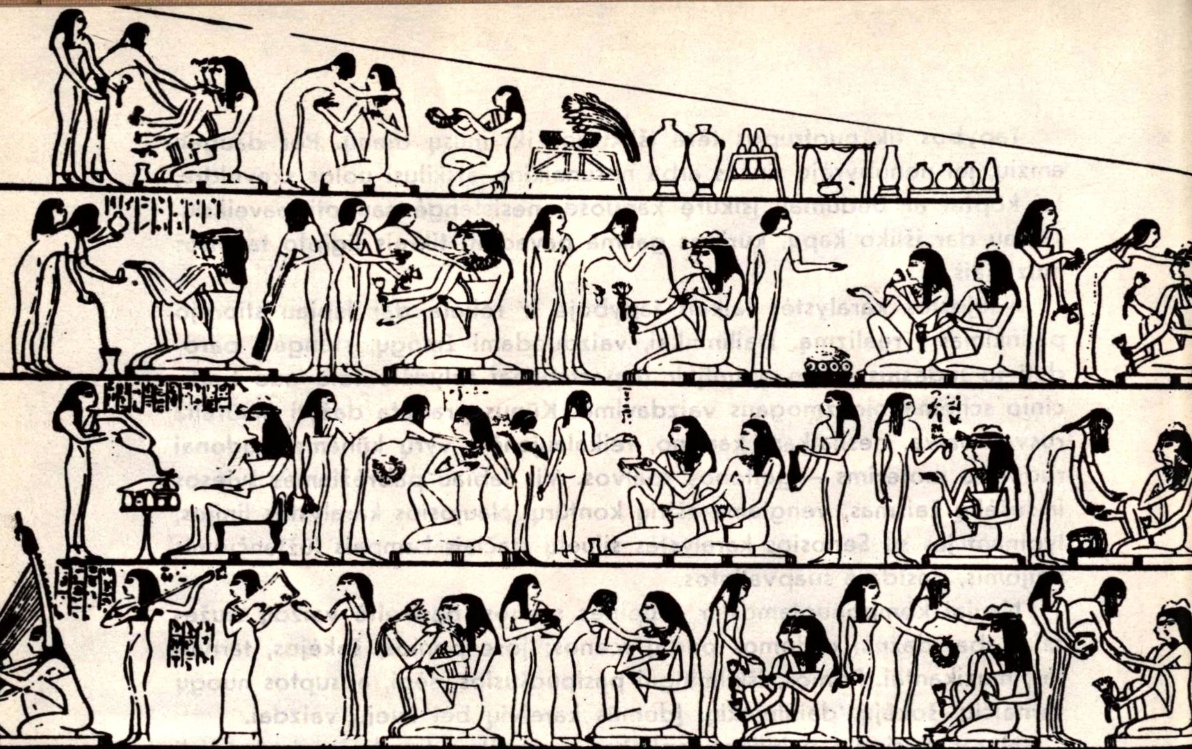
Naujai komponuojamos ir grupinės scenos, pasikeitė vaizdų siužetai. Labai dažnai rodomos puotų scenos; jose ponios, šokėjos, tarnaitės, muzikantai. Ponios, iškilmingai pasipuošusios, sėdi, apsuptos nuogų tarnaičių, šokėjų, dainininkių. Įdomūs kareivių bei žvejų vaizdai.

Noras teisingai vaizduoti aplinką, pasireiškęs tapyboje, ėmė keisti ir religinių tekstų iliustracijų schematines kompozicijas bei vaizdavimo principus. Taigi ir Egipto grafika — piešiniai ant papiruso su laidojimo ritualo tekstais, „Mirusiųjų knygų" iliustracijos — ėjo ta pačia linkme.

Visais Egipto dailės vystymosi laikais žymios reikšmės turėjo ornamentas. Greta plačiai pasireiškusių geometrinių motyvų čia nuo seniausių laikų buvo vartojami stilizuoti gyvūnijos ir augmenijos ornamentai. Svarbiausią reikšmę turėjo vietinio lotoso žiedai ir papirusai. Pačiais seniausiais laikais randame ir kosminių elementų — saulės, mėnulio ir žvaigždžių įvaizdžius.

Tel-el-Amarnos dailės būdingiausias bruožas — teisingai vaizduoti žmogų ir jį supantį pasaulį. Šio laikotarpio didikų kapų bei valdovo rūmų reljefuose matome faraono ir jo šeimos gyvenimą, tarpusavio santykius. Daugelyje paveikslų pavaizduota konkreti aplinka — sodai, ežerai, namai, šventyklos, rūmai. Nemaža vietos skirta peizažui; naująjį dievą garbina ne tik žmonės, bet visi gamtos kūriniai. Reikia paminėti iki mūsų dienų išlikusius Echnatono rūmų grindų piešinius. Juose pavaizduotos žąsys, išskrendančios iš tankių papirusų, greta ant kran-

◀ VI. Tutanchamono trečio auksinio antropoidinio karsto detalė

19. Vizirio Rechmiro kapo sienų tapyba

to bėgdami šokinėja veršeliai. Šis vaizdas primena Echnatono saulei skirtus himno žodžius: „gyvuliai džiūgauja šokinėdami, o paukščiai skraido, plevendami ore". Grindų tapyba stebina drąsiu, energingu potėpiu, grynai tapybiniu mostu. Čia jau meistriškai panaudoti įvairūs rusvai mėlynų spalvų niuansai, pats vaizdas artimas akvarelei.

Naujosios krypties dailę kūrė tie patys Tebų mokyklos dailininkai. Tačiau pirmieji ieškojimai, nedrąsūs bandymai vaizduoti faraoną ir jo šeimos narius nesuidealintus ne visada buvo sėkmingi, kartais jie iš tikrųjų priminė karikatūras. Tik vėliau naujo stiliaus kūriniai pasiekė tikro meistriškumo. Gyvų, judančių figūrų vaizdavimas reikalavo ir lankstesnės silueto linijos. Reikia tik pažvelgti į kapų reljefuose pavaizduotus bėgančius kareivius bei į tarnų grupę, stovinčią prie mirusios karalaitės, kad įsitikintume, kokia graži ir gyva yra šių reljefų linija.

Tel-el-Amarnos dailės vystymasis buvo staiga nutrauktas, bet jos įtaka aiškiai veikė ir vėlesnių laikų Egipto dailę.

Sužlugdžius Tel-el-Amarnos „ereziją", ir reljefai bei tapyba vėl pamažu grįžo prie senųjų XVIII dinastijos laikų dailės tradicijų. Aiškiausiai tai pasireiškė atstatytų šventyklų dekoravime. Geriausi yra Karnako ir Abidoso šventyklų faraono Sečio reljefai. Dabar šventyklų reljefuose atsiranda vis daugiau pasaulietinės, ypač karo vaizdų tematikos, supasaulėja ir paties faraono aplinka. Sečio I ir Ramzeso II šventyklų bei pilono lauko sienų didžiausi reljefai vaizduoja faraono kovų žygius bei pergales. Vidaus sienų reljefai — aukojimo dievams apeigas. Tai tikri vaizdiniai metraščiai: čia ir karo lauko stovyklos, ir tvirtovių apgulimas, mūšių scenos, iškilmingi laimėtojų sutikimai. Stebina kompozicijos įvairumas ir siužetų gausumas. Masinės scenos paįvairintos įdomiais epizodais, ryškesniais peizažais. Tai aiški Tel-el-Amarnos dailės įtaka, kuri išsilaikė per visą XIX dinastijos valdymo laikotarpį.

Įdomu paminėti XIX din. laikais paraschitų ir choacitų* sukurtus darbus, kurie skiriasi nuo oficialiosios dailės. Čia galima prisiminti M. K. Čiurlionio „Piramidžių sonatos" pirmąjį paveikslą, kuriame matome šios gyvenvietės perkurtą kapų vaizdą. Tikriausiai M. K. Čiurlionis buvo apie juos skaitęs ir matęs jų kapų vaizdus. Šie iš visuomenės išskirti įvairios socialinės padėties žmonės buvo ypatingomis religinėmis apeigomis susieti į vieną kolektyvą, tam tikrą religinę broliją.

Echnatono laikais jie kūrė nuostabius Tel-el-Amarnos kapų reljefus. Grįžę į Tebus, naujosios krypties nepamiršo, todėl jų darbuose ypač aiški Tel-el-Amarnos dailės įtaka — vaizduoti realų gyvenimą, gyvus žmones, buitines scenas. Nekrokulto darbininkų gyvenvietėje Deir-el-Medine rasti meno kūriniai yra įdomūs savo piešiniu bei spalvine gama. Rasta ten ir eskizų juodraščių bei akmenų nuolaužų su škicais, iš kurių matyti, kad dailininkai ten, kur jų nevaržė kanonai, dirbo laisvai, kūrybinės minties vedami. Čia reikia paminėti taip pat Tebų dailės mokyklos dailininkų sukurtus Abu-Sinbelio šventyklose religinių ir karinių vaizdų reljefus.

Paskutiniajame tūkstantmetyje prieš mūsų erą Egipto kultūra ir dailė buvo sudėtinga ir marga. Naujoviškesnių savitų bruožų turi Amono

* Tai nekrokulto darbininkai, gyvenę ir palaidoti vakarinėje Tebų dalyje, Deir-el-Medine.

20. Vaidilutės Udžerenės antropoidinio karsto vidaus pusė

kunigų sarkofagų tapyba, o taip pat grafikos darbai ant papirusų, iliustravę „Mirusiųjų knygų" ritualinius hieroglifų tekstus. Tačiau dėl turinio vienodumo bei ribotumo šie darbai negalėjo sukurti naujos krypties — jie rodo Tebų dailės tolimesnį vystymąsi, pasireiškusį dekoratyvumu bei puošnumu.

Saiso laikais (663—525) šventyklų sienos buvo puošiamos, sekant Senosios karalystės tradicijomis. Tokia kryptis tuo metu reiškėsi visose kultūros srityse. Yra atvejų, kad naujai įrengiamiems kapams buvo kopijuojama visa kuri nors Senosios karalystės mastaba.

Ptolomėjų valdymo metu (332—31) buvo pastatyti paskutinieji įžymūs Egipto architektūros paminklai — Edfu, Esne ir nuostabi Izidės šventykla File saloje. Šios šventyklos reljefai žavi nepaprastu linijų grožiu, piešinių stilius susišaukia su Naujosios karalystės daile. Čia dirbo Ptolomėjų mokyklos dailininkai. Jų skulptūros, reljefai ir tapybos darbai labai reljefingi, pabrėžtas apkūnaus žmogaus kūno formų grožis.

Dviejų skirtingų pasaulių sąveikoje gimė vadinamieji Fajumo portretai, rasti Fajumo nekropolio vietose. Tai jau Romos laikotarpio (I—IV a.) kūriniai, kurie pakeitė seniau Egipte darytas mirusiųjų kaukes. Fajumo portretai — naujas ir paskutinis senojo Egipto dailės ieškojimų vaisius.

TAIKOMOJI DAILĖ

Egipto taikomosios dailės šaknys siekia gilią praeitį, o viršūnė — siejasi su graikų bei romėnų laikų kūryba. Jei paleolito ir mezolito laikų kultūrinis palikimas — primityvaus darbo kauliniai bei akmens ginklai ir įrankiai — nedaug teturi dailės elementų, tai neolitas rodo, kad, žmogui įsitvirtinant pastovioje vietoje, augo poreikiai, o kartu sugebėjimas apvaldyti gamtos jėgas, įvairias medžiagas.

Archeologinių kasinėjimų duomenimis, paskutiniųjų trijų neolito laikotarpių, kurie pagal radimo vietą vadinami Badari, Negada I ir Negada II, kultūrinis palikimas — įvairūs buitinės bei ritualinės paskirties daiktai — sudaro Egipto taikomosios dailės pagrindą. Neolito laikais jau naudotas varis, tačiau javai dar kirsti dantytu titnago piautuvu. Keramika pradžioje buvusi ranka formuota ir glaistyta, Badari laikais pasiekė aukšto technikos lygio: sienelės plonos, dekoruotos kaneliūromis, viršutinis kraštelis juodas. Negados I laikais kaneliūrų jau nebėra, tobulesnė forma, sieneles puošia buitinės bei kultinės kompozicijos.

Molinių indų pavyzdžiu pradėti dirbti akmeniniai, kurių technika, baigiantis akmens amžiams, buvo gana aukšta. Tuo metu ochrai bei malachitui trinti naudotos akmeninės paletės, kurių viduryje, aplink įdubimą, padarytas pagražinimas. Šitokių palečių rasta daug; jų forma bei papuošimai padeda sekti Egipto kultūros bei dailės plėtotę ir nustatyti ryšius su kitais kraštais. Žinoma yra pusiau legendarinio faraono Narmerio paletė, saugoma Kairo muziejuje. Šios paletės dekoratyviniai elementai labai tobuli, jie tarsi apibendrina akmens amžių pasiekimus ir nužymi tolimesnes Egipto dailės vystymosi gaires.

Neolito pradžioje imta auginti linai ir austi audeklai. Audimui pradžią davė šiaudinių kilimų, demblių bei krepšių pynimas. Rasta akmeninių verpsčių.

Egipto dailės istorijos apyaušryje taikomosios dailės vaidmuo ypač ryškus ir reikšmingas. Jos kūriniai yra lyg istorijos analai, kuriuos apžiūrint tarsi iš knygos galima skaityti apie praeitį. Vienur jie rodo, kaip nuo seniausių gimininės santvarkos formų pereita prie klasinės faraonų valdomos despotijos; kitur aiškina, kad tikėta pomirtinį gyvenimą ir tokiais pat laiveliais, kaip šumerų krašte, plaukta į amžinybę.

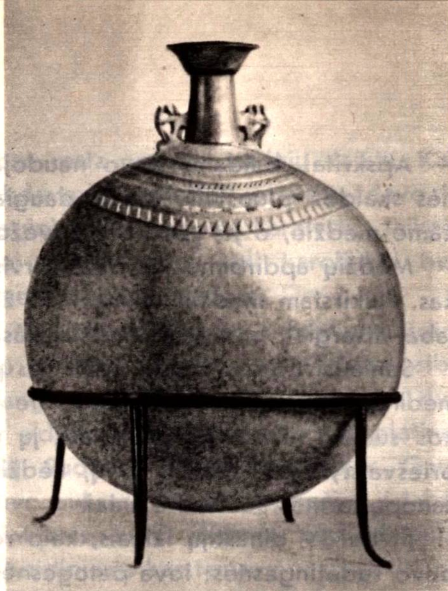
Senojoje karalystėje paminėtini puikūs akmens indai. Pirmųjų dinastijų valdymo laikais nusistovėjo akmens vazų formos — labai paprastos, geometrinės, padarytos iš bazalto, granito ar alebastro. Kultinės paskirties — žemos, pusiau skritulinės, sunkios. Pirmiausia akmens vaza buvo iškertama iš akmens bloko, išorinė jos pusė gludinama ir tik po to iškalamas arba išgręžiamas vidus. Neolito laikais buvo gręžiama ranka, vėliau — sukamuoju prietaisu. Šis prietaisas davė žiedžiamojo rato mintį.

Yra vazų, padirbtų iš skirtingų akmenų. Pavyzdžiui, Kairo muziejuje stovi šiferinės vazos, o jų dangteliai alebastriniai. Iš buitinių akmens indų minėtini tualetiniai. Jų buvo daug ir įvairių formų, ypač mėgti alebastriniai, nedideli, dažniausiai lotoso žiedo formos. Kulto apeigoms vartota rutuliniai indeliai aliejams. Nuo seniausių laikų Egipte randamos akmens vazos gėlėms.

Plačiai vartoti moliniai įvairių formų indai: archeologiniais laikais jų priskaityta apie 1000, o faraonų valstybėje formų įvairumas siekęs 3 000. Formos daugiausia geometrinės, pasitaiko gyvulių ir žmonių, ypač dažni moters pavidalo indai; manoma juos turėjus magiškos reikšmės, siejamos su vaisingumu.

Ypatingą vietą Egipto taikomojoje dailėje užėmė fajansas. Iš esmės fajansas — tai glaistyta molinė keramika; o Egipto fajansas — tai glaistyta akmeninė arba akmeninė kvarcinė masė. Egipto glaisto pradžia siekia Badari kultūros laikus. Jo spalvos įvairios, kartais labai intensyvios — gražiausios yra berilo žalsvai melsvos spalvos. Tai ankstyviausias glaistas, jį mokėjo pasidaryti egiptiečiai jau neolito laikais. Berlyne yra šios spalvos karolių virtinė; jų yra ir Kauno dailės muziejuje.

Senosios karalystės laikais fajansas buvo naudojamas ir architektūroje: faraono Džoserio pakopinės piramidės vidaus sienos padengtos melsvai žalsvomis fajanso plytelėmis.

21. Naujametinis tualetinis indas

Su fajanso gamyba artimai siejasi stiklo gamyba. Spalvinės Egipto stiklo medžiagos tos pačios, kaip ir glaisto, dažniausiai melsvai žalsvo atspalvio. Jos turėjo pakeisti brangiuosius akmenis, juvelyriniams papuošalams suteikti įvairaus spalvinio švytėjimo, be to, ir atpiginti juos. Ermitaže saugoma apykaklė, padaryta iš prailgintos formos stiklinių pakabėlių.

Visais laikais čia buvo naudojamas ir dramblio kaulas. Žydėte žydėjo jis dviem laikotarpiais — gimininėje santvarkoje ir Naujojoje karalystėje. Iš Senosios karalystės dramblio kaulo kūrinių įdomi yra faraono Cheopso statulėlė, saugoma Kairo muziejuje.

Egiptas neturi miškų. Faraonų laikais ten augo nedideli akacijų, tamariskų ir palmių gojai, be to, sikomorų, persėjų, ievų medžiai ir erškėtkrūmiai. Trūkumas savojo miško vertė jo ieškoti kaimynų kraštuose. Šaltiniai skelbia, kad statybinį mišką egiptiečiai gaudavo kaip karo grobį, dovanomis, išsikeisdavo arba pirkdavosi.

Kietas akacijos medis buvo naudojamas laivams ir baldams. Savas Egipto medis sikomoras plačiai naudotas tualetiniams reikmenims, bet baldų, padarytų iš šio medžio, iki mūsų dienų neišliko. Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomas vaidilutės Šamoit sarkofagas padarytas iš smulkių sikomoro dalelių, suklijuotų neištirta mase.

Apskritai, baldams buvo naudojamos vejerinės palmės, nes finikinės skaidosi pluoštais. Tačiau daugiausia baldų buvo dirbama iš atvežamo medžio, o jo ypač daug įveždavo Naujosios karalystės metu.

Medžių apdirbimui vartotas kirvis, piūklas, grąžtas, medinis plaktukas. Nukirstam medžiui nulupdavo žievę, supiaustydavo į lentas, dirbo labai atsargiai; brangino smulkiausias skiedreles.

Seniausi Egipto baldai rasti jau pirmųjų dinastijų faraonų kapuose: medinės lovos, kėdutės, suolai. Jie dar labai paprasti — sulenktos šakos sudaro atramines dalis, ant jų uždėtos skersinės plokštumos. Jau priešvalstybiniais laikais lovų, kėdžių, ypač sostų kojas puošė žvėrių kanopų formos kaulo drožiniai.

III bei IV dinastijų laikais, kaip rodo kapų paveikslai, baldų formos buvo sudėtingesnės: lova patogesnė, su nugarėle, o vietoj pagalvės — tam tikras pastovėlis.

22. Tualetinis šaukštelis

23. Tualetinis šaukštelis

Pirmųjų dinastijų valdovų kapuose rasta nemaža varinių daiktų. Kadangi Egiptui turimo vario neužtekdavo, egiptiečiai jo atsiveždavo iš Sinajaus ir iš Kipro salos. Archeologiniais ir Senosios karalystės laikais būta jau geležinių dirbinių, tik labai mažai — rasti keli karoliukai bei amuletukai, ir tie patys padaryti iš meteoritinės geležies.

Sidabro Egipte beveik nebuvo. Visi žinomi Egipto sidabriniai išdirbiniai padaryti iš atvežtinio metalo. Todėl Senosios ir Viduriniosios karalystės laikais sidabras buvo brangesnis už auksą. Juvelyriniams dirbiniams buvo naudojamas aukso ir sidabro lydinys, o taip pat platina, atvežama iš Raudonosios jūros salų, Sudano, Alžyro, Abisinijos. Gausiai ir lengvai gaunamas Egipte buvo auksas. Todėl egiptiečiai jį labai plačiai naudojo — paradiniams ginklams, kulto indams, papuošalams, mirusio valdovo kaukėms bei antropoidiniams karstams.

1925 m. atkastoje faraono Cheopso motinos piramidėje rastos ant grindų pabirusios aukso plokštelės ir lazdos — laidotuvių baldakymo liekanos, dvi aukso plokštelėmis kaustytos kėdės, lova, kurios nugarėlė padengta aukso plokštelėmis su įgraviruotu ornamentu, auksu inkrustuotas futliaras, auksu padengta medinė skrynia, kurioje stovėjo aštuoni labai gražūs alebastriniai indai (ant jų užrašyti kosmetinių tepalų pavadinimai), rinkinys sidabrinių kojoms žiedų, inkrustuotų lazuritu. Šiame kape rasta įrašas: „Aukštutinio ir Žemutinio Egipto faraono motina Hetepheres". Radinys svarbus savo seniausiu laidojimo inventoriumi.

1954—1955 m. atkasta nebaigta statyti III dinastijos faraono Sechemcheto piramidė, kurioje, be tuščio alebastrinio sarkofago, rasta šimtai akmeninių indų, dvidešimt viena auksinė apyrankė, žiedai, piautuvo pavidalo auksinis faraono lazdos antgalis. Nuostabiausia yra auksinė sraigės formos dėžutė. Ji užsidaro dviem sparnais. Prie vieno sparno yra kilpelė, kurią patraukus, dėžutės sparnai atsiveria. Šios piramidės lobis nustebino egiptologus tiek auksinių ir sidabrinių papuošalų gausumu anam metui, tiek jų meniškumu.

Viduriniosios karalystės metu taikomosios bei dekoratyvinės dailės srityje sukurta daug nuostabių juvelyrinių kūrinių. Stebėtis verčia XII dinastijos auksinės faraonų dukterų diademos, papuoštos brangiais spalvotais akmenimis arba auksinės piktoralės (krūtinės segės), inkrustuotos

brangakmeniais bei spalvotomis pastomis. Šie kūriniai savo grožiu pralenkia Tutanchamono kape rastus juvelyrinius dirbinius.

Viduriniosios karalystės taikomosios bei dekoratyvinės dailės vystymuisi teigiamos reikšmės turėjo miestų augimas, atsivežtinis auksas, brangiųjų medžių rūšys bei dramblio kaulas iš užkariautų kraštų.

Visų taikomosios dailės sričių dailininkai bei dailiųjų amatų darbininkai tebetęsė amžiais ugdytas tradicijas, derindami jas su naujojo gyvenimo keliamais reikalavimais. Ir toliau buvo kuriami tobuli akmens indai, kartais papuošti masyviais aukso apkaustais. Pagerėjo fajanso išdirbinių technika, ypač spalvinimas ir glaistymas. Plačiai imta naudoti metalą papuošalams, gaminta originalios formos bronziniai indai, paplito skarabėjų pavidalo antspaudai, krūtinės bei kaklo papuošalai, pakabėlės, žiedai. Labai skoningai pradėta naudoti inkrustacijoms brangūs, pusiau brangūs akmenys ir spalvotos pastos.

Naujosios karalystės taikomoji dailė skirstoma į dvi dalis, tarp kurių yra trumpas, bet reikšmingas Tel-el-Amarnos laikotarpis. Naujosios karalystės laiku taikomoji dailė žydėte žydėjo: jai būdingas formų įvairumas, sudėtingumas ir ryškus dekoratyvumas — daugiaspalvės inkrustacijos, glaisto turtinga spalvinė paletė ir sudėtingos kompozicijos ornamentai.

Naujosios karalystės metu akmenį indų gamyboje pakeitė minkštas, permatomas alebastras. Dabar vietoj žemų sferinių pradėta kurti siauras, ištęstas arba į šonus išsišakojusias vazas.

Molinė keramika gražinama ryškių spalvų žanrinėmis scenomis, taip pat gyvulių bei augalų kompozicijomis, tačiau plačiausiai, atrodo, buvo naudojamas turtingos spalvinės gamos fajansas, ypač šventyklų bei rūmų sienų apipavidalinimui. Fajansinės sienų inkrustacijos savo švytėjimu prilygo atitinkamos spalvos brangakmenių švytėjimui. Tokios mozaikos kūrinys yra Maskvoje, Puškino dailės muziejuje.

Archeologinių kasinėjimų metu Achetatono miesto taikomosios dailės kūrinių rasta nedaug: atgijus Amono kultui, miestas buvo žiauriai sugriautas, o dailės kūriniai išvežti arba žuvo. Iš to, kas liko, matyti, kad taikomoji dailė, kaip ir visos dailės šakos, buvo kuriama naujuoju stiliumi. Tel-el-Amarnos laikotarpiu juvelyriniams dirbiniams vietoje brangakmenių dailininkai vartojo polichrominius fajansus. Moterys savo perukus puošė į aukso plokšteles įkaustytomis fajanso gėlytėmis.

Spalvotu fajansu buvo inkrustuojamos medinės dėžutės, moliniai indai ir kt.

Tel-el-Amarnos dailėje buvo žinoma raudona, žalia, geltona, mėlyna, balta, juoda spalvos ir šių spalvų atspalviai. Seniausiais laikais fajanso masė buvo formuojama rankomis, vėliau imta naudoti žiedžiamąjį ratą. Kapų paveiksluose randame pavaizduotą fajanso gaminimą.

Naujosios karalystės, tiksliau Tel-el-Amarnos laikų juvelyrinių, ypač aukso dirbinių lygį rodo Tutanchamono kapo radiniai — sarkofagai, antropoidiniai karstai bei faraono mumijos kaukė, papuošalai ir auksu dekoruoti įvairūs buities daiktai: lovos, kėdės, sostas, dėžutės ir kita. Iš viso kape rasta įvairių daiktų apie 700 vienetų.

Keturi vienas į kitą įdėti mediniai paauksuoti sarkofagai papuošti reljefiniais vaizdais; didžiausio sarkofago ilgis — 5,20 m; plotis — 2,75 m, aukštis — 2,75 m.

Penktasis — gelsvo kvarcito sarkofagas iškaltas iš vieno luito; ant jo kampų ištiesusios sparnuotas rankas sarkofagą gaubia keturios nuostabiai švelnios deivės: Izidė, Niftidė, Neil ir Selket.

Šitame kvarcito sarkofage vienas į kitą įdėti trys antropoidiniai portretinio panašumo karstai, kurių trečiame buvo jaunojo faraono mumija. Pirmi du karstai — mediniai, padengti aukso plokštelėm, dekoruoti spalvotais akmenimis bei pastomis. Trečiojo — paskutinio antropoidinio karsto ilgis 1,85 m; jis padarytas iš gryno 22 karatų aukso; sienelių storumas siekia 2,5—3,5 mm, svoris — 110,4 kg.

Faraono mumijos galvą ir pečius dengia tobuliausiai nukalta auksinė kaukė. Jos antakiai, vokai ir galvos apdangalo juostos lazurito spalvos. Didelės akys liūdnai žvelgia į tolį. Ant kaklo — dviguba įvairių atspalvių aukso diskų apykaklė. Kaukės apatinė dalis papuošta spalvotom inkrustacijom. Ant rankų ir kojų riešų užmauti auksiniai žiedai, o ant pirštų — auksiniai įmovai. Mumijos vystykluose rasta nemaža auksinių amuletų. Ir tik galiausiai, po storu kvepiančių aliejų bei auksinių daiktų sluoksniu, gulėjo jaunasis valdovas, kurį gailesio prislėgta gėlių vainiku buvo padabinusi jaunutė žmona Anchesenamun ir senasis Eja — faraono globėjas.

Iš kapo radinių meniniu požiūriu ypač vertingas sostas, dailios dėžutės, sudedamos poilsio kėdės, vežimai, atramėlės kojoms, pagalviai, neštuvai, alebastro vazos, papuošalai. Sostas padarytas iš atvežtinio

juodojo medžio, padengtas aukso plokštelėm ir spalvotom inkrustacijom. Nepaprastai gražus jo nugarėlėje esantis Tel-el-Amarnos stiliaus spalvotas paveikslas, vaizduojantis Tutanchamoną su žmona Anchesenamun intymaus gyvenimo aplinkoje. Iškilmių karietos atramos kartušuose išraižytas faraono vardas ir surištų belaisvių figūros. Šis paauksuotas vaizdas inkrustuotas polichromine pasta ir brangiaisiais akmenimis. Tokie pat meniški medžioklės bei karo vaizdai ant dėžučių šonų bei dangtelių. Ant vienos dėžutės pavaizduotas faraonas, kovojantis su priešais, ant kitos — liūtų medžioklė. Dviem rusvais arkliais pakinkytame vežime faraonas stačias lekia, o šalia — rudai geltoni liūtai. Vieni — perverti strėlėmis, kiti — dar puola, dešinėje — faraono palydovai. Vaizdai spalvingi, potencialūs, ekspresyvūs. Arklių rusvas geltonumas, rūbų margas švytėjimas, medžių žaluma ir lyg kontrastui — du juodi negrai. Specialistų nuomone, šie paveikslai savo meniškumu pralenkia garsiąsias persų miniatiūras.

Paprastai tokios medinės dėžutės buvo skiriamos tualeto reikmenims: aliejams, kvepalams, dažams susidėti. Iš medžio darydavo ir šukas, plaukams segtukus ir kita. Ypač daug buvo tualetinės paskirties medinių šaukštelių, kurių rankenėlės dažnai vaizduodavo plaukiančią mergaitę, laikančią rankose lotoso žiedo ar gėlių puokštės formos indelį.

Paminėtina taip pat nepaprastai kruopštaus ir tobulo darbo auksinė valdovo diadema. Jos priešakyje yra auksinis melsva berilo pasta padengtas skrituliukas, o kaspinų pritvirtinimo vietoj — apskrita auksinė plokštelė, lotoso žiedai, inkrustuoti malachitu ir sardolitu.

Ramzesų laikais juvelyrinės dailės formos darėsi sudėtingesnės, virtuoziškesnės, bet aiškiai linko į perdėtą puošnumą.

Neseniai Tanise rasti XXI, XXII dinastijų valdovų kapai (faraono-kunigo Pausenaso ir Šešonko) atskleidė naują Egipto juvelyrinės dailės puslapį. Ypač minėtina faraono Šešonko apykaklė ir juvelyrinės dailės istorijoje reikšminga jo piktoralė.

Naujosios karalystės laikais suklestėjo ir stiklo dailė. Britų muziejuje saugomi karoliukai, kuriuose išskaitomas faraonės Chatšepsut vardas; žinomi Amenhotepo II stikliniai indai. Spalvotas stiklas ištobulėjo Tel-el-Amarnos laikais, o polichrominių atspalvių turtingumas pasireiškė, Ptolomėjams valdant.

Kapų paveiksluose nerasta stiklo gamybos vaizdų, bet kad egiptiečiai žinojo, jog karšto stiklo masę lengva formuoti, o ataušusi — duodasi piaustoma ir graviruojama, tuo netenka abejoti. Pradžioje stiklo masė buvo formuojama ranka, banguotas ornamentas išgaunamas specialiomis šukomis, o spiralinis — sukant dar neataušusį indą. Nėra reikalo manyti, esą, stiklą išradę finikiečiai, o egiptiečiai iš jų pasisavinę. Archeologiniai radiniai rodo pačių egiptiečių sugebėjimus šioje srityje. Juos patvirtina Kairo muziejuje saugomas Dašure rastas XII din. karalaitės aukso rėmeliais kaustytas mozaikinis stiklo medalionas. Tačiau pirmu Egipto stiklo dailės paminklu priimta laikyti Totmeso III melsvu glaistu ir banguotu ornamentu dekoruota taurė; jos sienelėse iš vidaus įrėžtas faraono vardas.

Egipte buvo paplitusios ir kaulo inkrustacijos. Egiptiečiai kaulų inkrustacijas dažė įvairaus atspalvio raudona spalva, kartais rudai juoda, retai — žalia. Šių dažų cheminis sąstatas dar ir šiandien neištirtas.

Naujosios karalystės laikais iš Nubijos, Libano bei Sirijos nesibaigiančiomis virtinėmis į Egiptą traukė karavanai, veždami brangiųjų rūšių medį, o kartais jau padarytus medinius daiktus. Ypač branginta Libane auganti Kilikijos pušis, taip pat meru, šešedo ir juodasis medis. Iš šitų medžių egiptiečiai darė kolonas, šventyklų duris, šventuosius laivus ir puošnius baldus, o iš Sirijos atvežamas spygliuočių šeimos rausvo atspalvio medis buvo naudojamas inkrustacijoms.

Iš juodojo medžio egiptiečiai dirbdino brangiausius baldus ir mažųjų formų skulptūrą, pavyzdžiui, Amenhotepo III žmonos Tejės galvutė arba Tutanchamono kapo negrų statulėlės.

Kapų radiniai rodo, kokio nuostabaus tobulumo bei grožio buvo pasiekę medžio dirbiniai Naujosios karalystės laikais. Amenhotepo III žmonos Tejės tėvų kape rastos dvi kėdės, kurių nugarėlėse vaizduojama jų anūkė karalaitė Sitamun. Viename ji parodyta tualeto metu: Sitamun laiko deivės Hator skulptūrėle papuoštą sistrą, o tarnaitė paduoda jai apykaklę; kitame — karalaitė su tarnaite plaukia laivu per ežerą. Ji apsivilkusi baltu plonu drabužiu, pro kurį prasišviečia švelnus jos kūnas; nuo galvos nusmukęs perukas meta šešėlį ant gražaus jos veido. Šių darbų kompozicija aiški, kontūrai suapvalinti, detalės ryškios, tačiau nė viena neišsiskiria,— žodžiu, kūrinys atitinka Amenhotepo III gadynės stilių.

24. Ritualinis indas

25. Ritualinis indas „situla"

Vario egiptiečiai gaudavo Sinajaus pusiasalyje ir rytinėje dykumoje, tačiau jo neužtekdavo, todėl veždavo dar iš Sirijos ir Kipro salos. Nėra vienos nuomonės, kada Egipte pradėta vartoti bronza, viena aišku, kad Naujosios karalystės laikais greta vario jau buvo ir bronza.

Tutanchamono kape rasta ir geležinių daiktų: durklas, miniatiūrinis pagalvės pastovėlis, šešiolika amuletų, tarp jų — akies amuletas, įmontuotas į auksinį rėmelį. Šis negausus radinių skaičius rodo, kad geležis buvo retai randama ir labai brangi.

Senosios ir Viduriniosios karalystės laikais sidabras, buvęs brangesnis už auksą, Naujosios karalystės laikais susilygino su aukso kaina. Juvelyrinėje dailėje pradėtas naudoti aukso ir sidabro lydinys, taip pat platina.

Egiptiečiai žinojo visus metalo gamybos būdus, bet plačiausiai naudojo liejimą. Paprastai metalo kūriniai buvo daromi pagal vaško modelius: vaško modelį aplipdydavo formuojama mase ir pildavo į jį ištirpintą metalą. Liejant metalines dievų statulėles, reikėjo turėti daug modelių. Dažniausiai buvo liejamos atskiros kūno dalys ir tik paskui sujungiamos.

Kitas metalo apdirbimo būdas — kalimas. Egipto kalviai turėjo priekalą, kūjį, reples. Priekalui naudojo kietos rūšies akmenis — bazaltą, dioritą arba granitą. Kaldavo ginklus, darbo įrankius, indus. Architekto Cha (Amenhotepo II laikais) kape rasta daug sidabrinių kaltų taurių ir labai tobulo darbo ąsotis. XIX dinastijos karalienės Tuofret kape rasta kalta auksinė lotoso formos taurė; joje įrėžtas karalienės vardas.

Naujosios karalystės metu molio ir metalo kūryboje dominavo tos pačios formos, skyrėsi tik papuošimo būdai. Metalai buvo štampuojami, graviruojami, kalinėjami, sidabruojami, auksuojami, inkrustuojami arba pagražinami pertvertos emalės technika.

Tel-Amarnos laikais imta vieną metalą inkrustuoti kitu, dažniausiai auksą sidabru arba atvirkščiai. Tutanchamono kape rasti metalai, inkrustuoti akmenimis, pastomis bei stiklu. Pertvertos emalės technikoje vietoje emalės vartota pasta ir stiklas.

Visų Egipto istorijos laikų, ypač Naujosios karalystės kapuose yra paveikslų, vaizduojančių linų auginimo bei apdirbimo procesus. Hieroglifų tekstuose parašyta, kaip ir kada sėti, rauti bei apdirbti linus. Šiandien jau pažintos visos Egipto lininių audinių rūšys ir verpimo bei audimo prietaisai, kurie, nors ir primityvūs, tik keliomis smulkmenomis tesiskiria nuo šiandieninės mūsų audėjų technikos.

Egipto audiniai daugiausia dvinyčiai ir gobeleniniai. Daugianyčių audinių Egiptas nežinojo. Audinių kokybės amplitudė labai plati — nuo

paprastų liaudies dėvimų audeklų iki ploniausių permatomų muslinų — visonų. Tikslus egiptiečių audinių tyrimas parodė, kad visono kvadratiniame centimetre 148 siūlai atausti 40 siūlų, o storesnių — kvadratiniame centimetre 21 siūlas ataustas 15.

Audeklai buvo dažomi viena spalva ir puošiami įvairiaspalviais ornamentais. Buvo mėgiamos ryškios spalvos: mėlyna, juoda, ruda, žalia, purpurinė raudona, raudona ir violetinė. Neretai egiptiečiai lino audinius pagražindavo vilna arba medvilne. Diodoras rašė: „Avių vilnos buvo naudojamos drabužiams ir papuošalams", o Herodoto raštuose randame, kad XXVI dinastijos Saiso valdovas Amazis graikų šventykloms dovanojo du lininių audinių rietimus, siuvinėtus medvilniniais siūlais.

Apskritai, Egiptas — lino kraštas. Linai į Egiptą atėjo iš Azijos, o audimo technika atsirado, nusižiūrėjus į krepšių bei demblių pynimą, kuris Egipte buvo paplitęs visais laikais.

Nors iki šiol Egipto kapuose tėra rasta vos keli vilnos audimo pavyzdžiai — vis dėlto negalima abejoti, kad egiptiečiai, laikę dideles kaimenes avių, nebūtų naudoję vilnų drabužiams. Herodotas mini palaidus, ilgus baltus vilnonius apsiaustus, nešiojamus ant lininių drabužių. Ankstyvaisiais krikščionybės amžiais kapuose rasta vilnonių drabužių. Iš Negados laikų išlikęs gabalas megztos baltai rudos vilnos. Žinoma dar keletas vilnonių audinių radimo atvejų, tačiau reikia pasakyti, kad vilna nebuvo taip plačiai vartojama, kaip linai. Tikėta, kad vilnoniai audiniai nešvarūs, ir drausta juos dėti į kapus.

Ermitaže saugoma turtinga lino audinių, dekoruotų vilna, medvilne bei spalvotais piešiniais, kolekcija. Meno istorijoje jie vadinami koptų audiniais, nes Romos, o vėliau Bizantijos valdymo metais senieji Egipto gyventojai buvo vadinami koptais.

Nuo XXI dinastijos laikų prasidėjęs Egipto valstybės galybės smukimas 30 m. pr. m. e. baigėsi Egipto prijungimu prie Romos imperijos. Tų laikų taikomoji dailė nors ir nepasireiškė nauju kūrybos stiliumi, bet savo meniškumu plačiai garsėjo visame antikiniame pasaulyje, ypač Graikijoje, vėliau Romos imperijos žemėse.

Reikia pabrėžti, kad Egiptą užkariavę žiaurūs asirai bei du kartus juos valdę persai, o po jų — helenizuoti makedonai, vertino egiptiečių

VII. Piktoralė ▶

VIII. Didikas Snofru ir jo sesuo Merit

kultūrą ir jų dailiųjų amatų prekybai sudarė patogias sąlygas. Apie to laikotarpio Egiptą K. Marksas rašė: „Egiptas šiuo metu buvo pavyzdinis pramonės kraštas; šiuo požiūriu graikų akyse jis išlaiko savo reikšmę ir Romos valdymo metu."

Ptolomėjų ir Romos valdymo metu klestėjo fajanso ir stiklo dailė, mažųjų formų plastikai naudotas kaulas ir medis. Per šimtmečius Egipte gerokai sumažėjo aukso, ir Ptolomėjų laikais jis jau pasidarė nepaprastai brangus. Todėl plačiau pradėta naudoti geležis. To laikotarpio menininkai įsisavino ne tik senąsias, bet kūrė ir naujas, graikiškas dailės formas, naują graikišką dailės stilių, ugdomą Aleksandrijos dailės mokyklos; jai priešinga vadinamoji Ptolomėjiška mokykla, kuri vystė egiptietiško stiliaus dailę.

Egipto liaudies jausmai, vaizdiniai, mintys, perėję per kartų kartas, buvo įkūnyti taikomosios dailės darbuose, rodančiuose tobulą bei lakonišką daikto funkcijos ir jo meniškumo sintezę. Realistinė kryptis būdinga visai Egipto dailei, kurioj dekoratyvumas derinosi su monumentalumu. Nedalomas šių dviejų principų sąlytis grindė visas Egipto dailės šakas. Realų pasaulį atkuriąs monumentalumas būdingas ir Egipto grandiozinėms statyboms, ir fajanso bei stiklo juvelyriniams dirbiniams. Architektūros formos atsispindi ir taikomojoje dailėje, pavyzdžiui, Sesostrio III auksinė piktoralė vaizduoja šventyklos pilonus. Architektūriniai elementai ypač dažnai taikomi nekrokultinio bei apeiginio inventoriaus kūryboje.

Be to, Egipto taikomojoje dailėje daug lėmė ir konservatyvumas. Egiptas brangino tai, kas turi gilias šaknis, nusistovėjusias formas, patikrintus darbo būdus. Tos pačios akmens vazų formos, kurių pradžia siekia Badari kultūros laikus, kartojosi ir Naujosios karalystės Egipte; baldų, papuošalų, lino audinių bei keramikos formos nesikeičia tūkstantmečiais.

Taikomojoje dailėje, labiau negu kitose dailės šakose, daug lėmė paveldimumas. Yra žinomi aštuonių kartų tos pačios dailės šakos kūrėjai. Tradicijos, iš kartos į kartą perduodamos, laiko veikiamos, turtėjo; jos atmetė tai, ko gyvenimas nebepateisino, ir priėmė nauja, ko jis būtinai reikalavo.

Originalumas čia, Rytuose, gilios senovės laikais, nebuvo brangintina vertybė; labai aukšto lygio turėjo būti kūrybos naujovė, kad ji galėtų būti priimta.

Egipto taikomosios dailės kūryba prasidėjo labai anksti, susidarius gamtos sąlygoms žmogui gyventi, o reiškėsi net ir Egipto valstybei žlugus. Ji tarsi dviem galingais sparnais apglėbia visą Egipto dailę: vienas siekia gilią praeitį, archeologinių laikų kūrybą, o kitas — vergavimo Romai ir Bizantijai dienas.

Baigiant šią bendrais bruožais išdėstytą Egipto dailės apžvalgą, reikia pažymėti, kad šiandien Egipto dailė vertinama kita plotme, kitu aspektu juntamas jos grožis. Jei senaisiais laikais Egipto akmens kūrinių didingumas įvairiausių legendų nuotaikomis buvo apgaubęs visą Egipto kultūrinį palikimą, tai šiandien, archeologijos mokslui išaugus ir atskleidus žmonijos giliausios praeities paslaptis, Egipto akmens kūryba vertinama kaip neolito tradicijų išsivystymas. Šiandien aišku, kad piramidės nėra ilgo akmens amžiaus kultūrinio augimo pradžia, o jo viršūnė. Prieš sukuriant piramidę, ištisos statytojų kartos buvo tūkstantmečių kelius išvaikščiojusios, daugybę nesėkmių patyrusios, ir tik po to, kai visi bandymai liko praeityje, išsilukšteno paprasta, stereometriškai griežta piramidės forma.

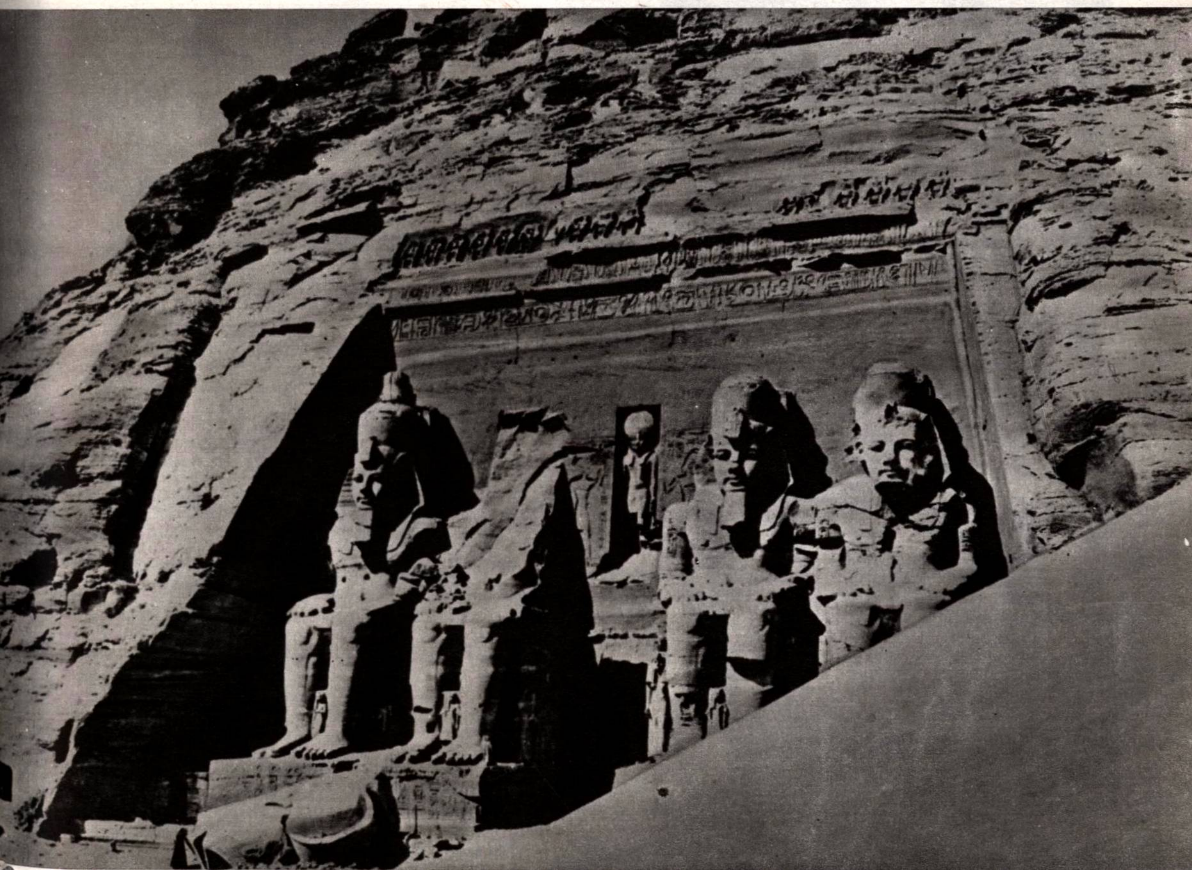
26. Karnako šventyklos kolonada ▶

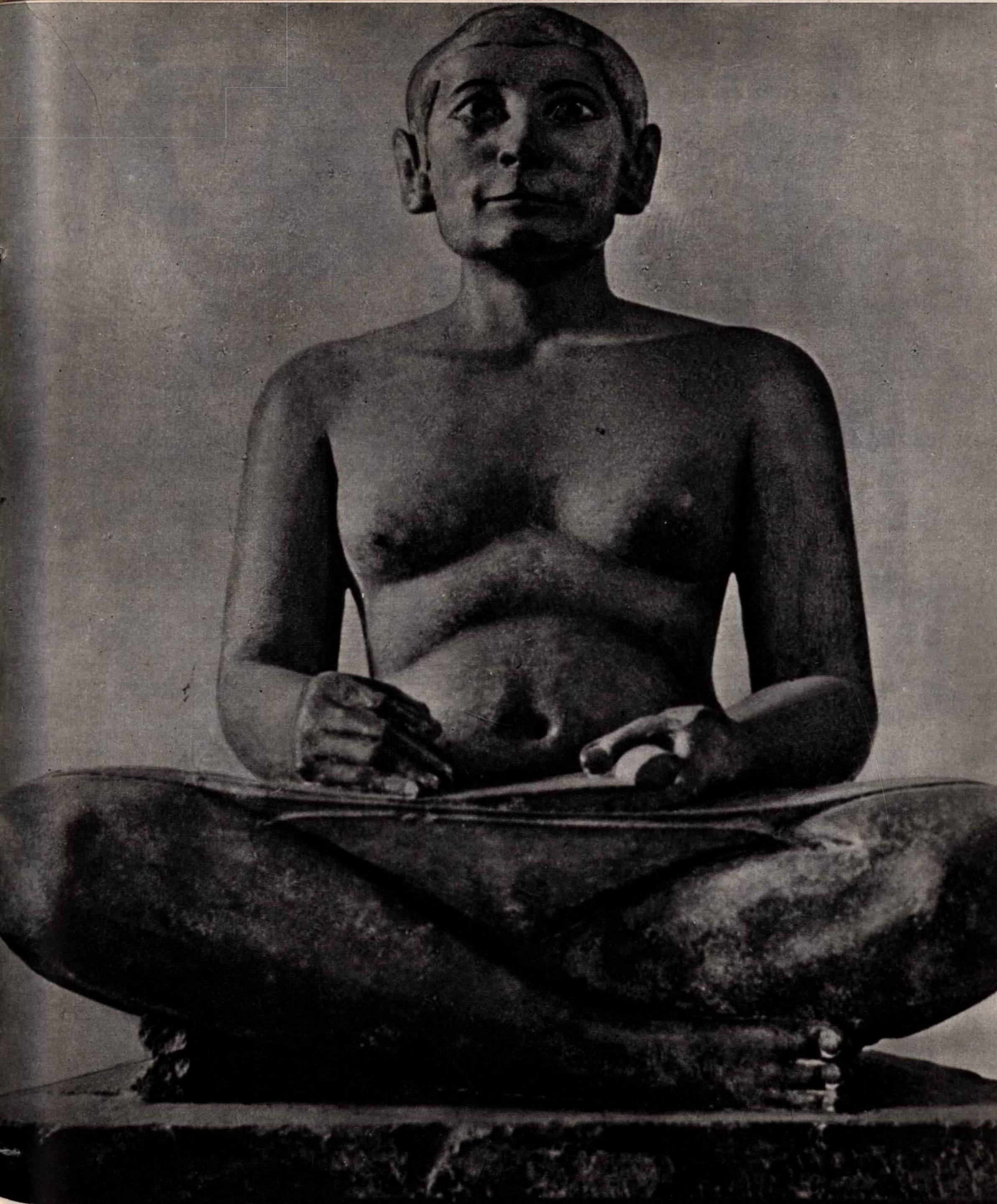
27. Didiko Senedžemo kapo vidus

28. Abu-Simbelio šventyklos fasadas

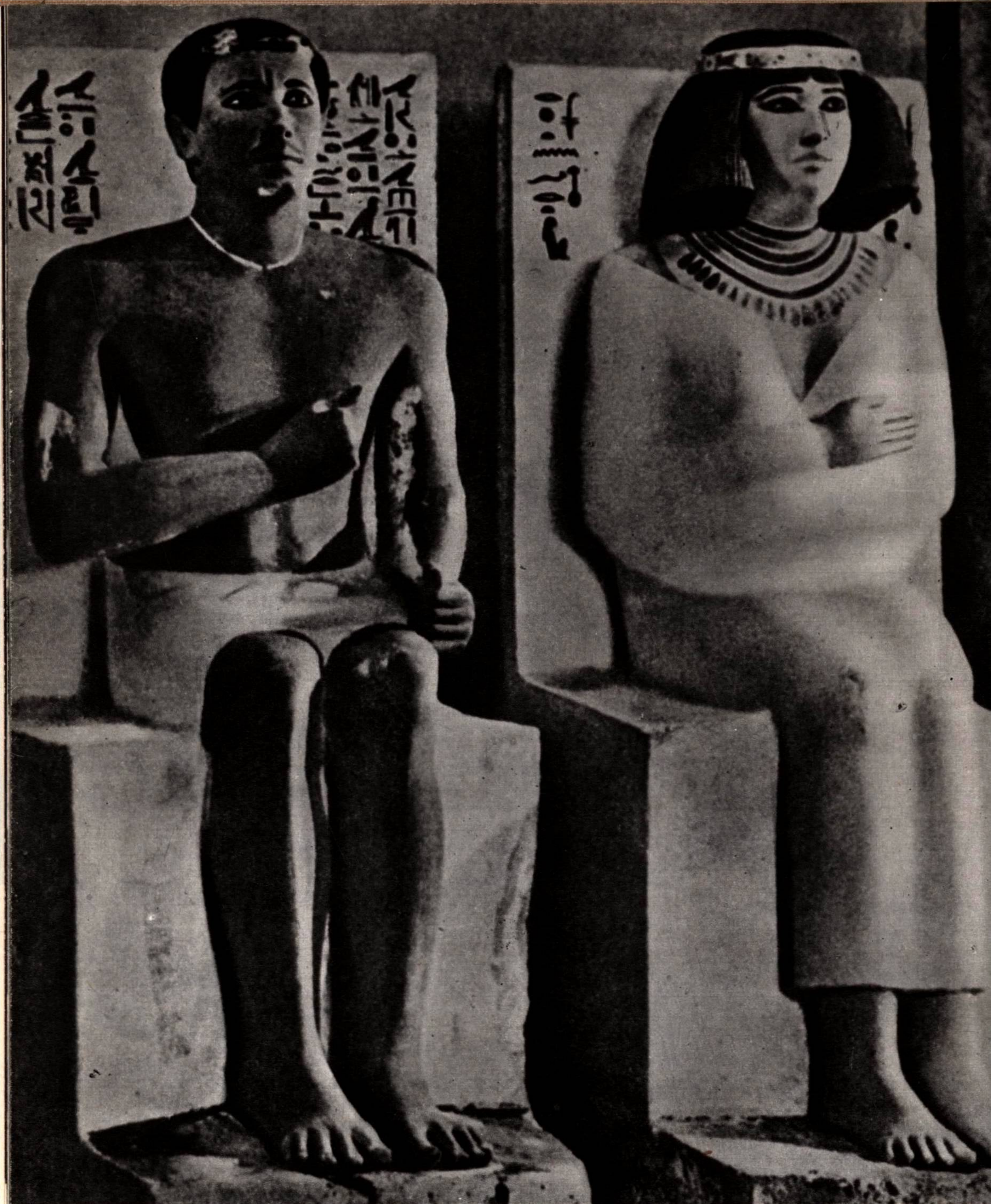

29. Bazalto figūra

30. Raštininko Kai statula

31. Karalaitis Rahotepas ir jo žmona Nofret

32. Grūdus malanti tarnaitė

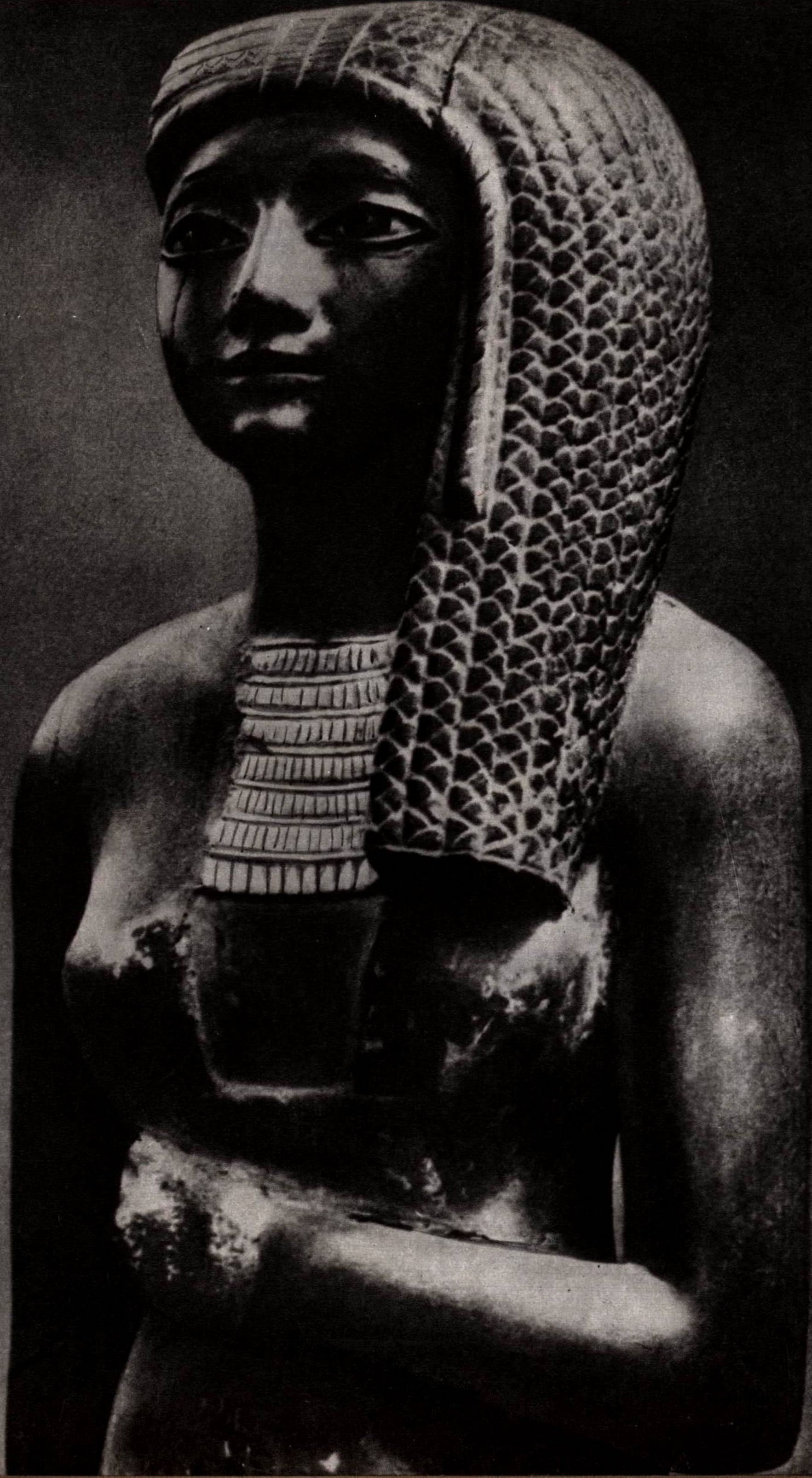
33. Didiko Chertihotepo skulptūra

34. Architektas Senmutas su faraonės Chatšepsut dukra Nefrure

35. Faraono Ramzeso II giminaitės skulptūrinis biustas

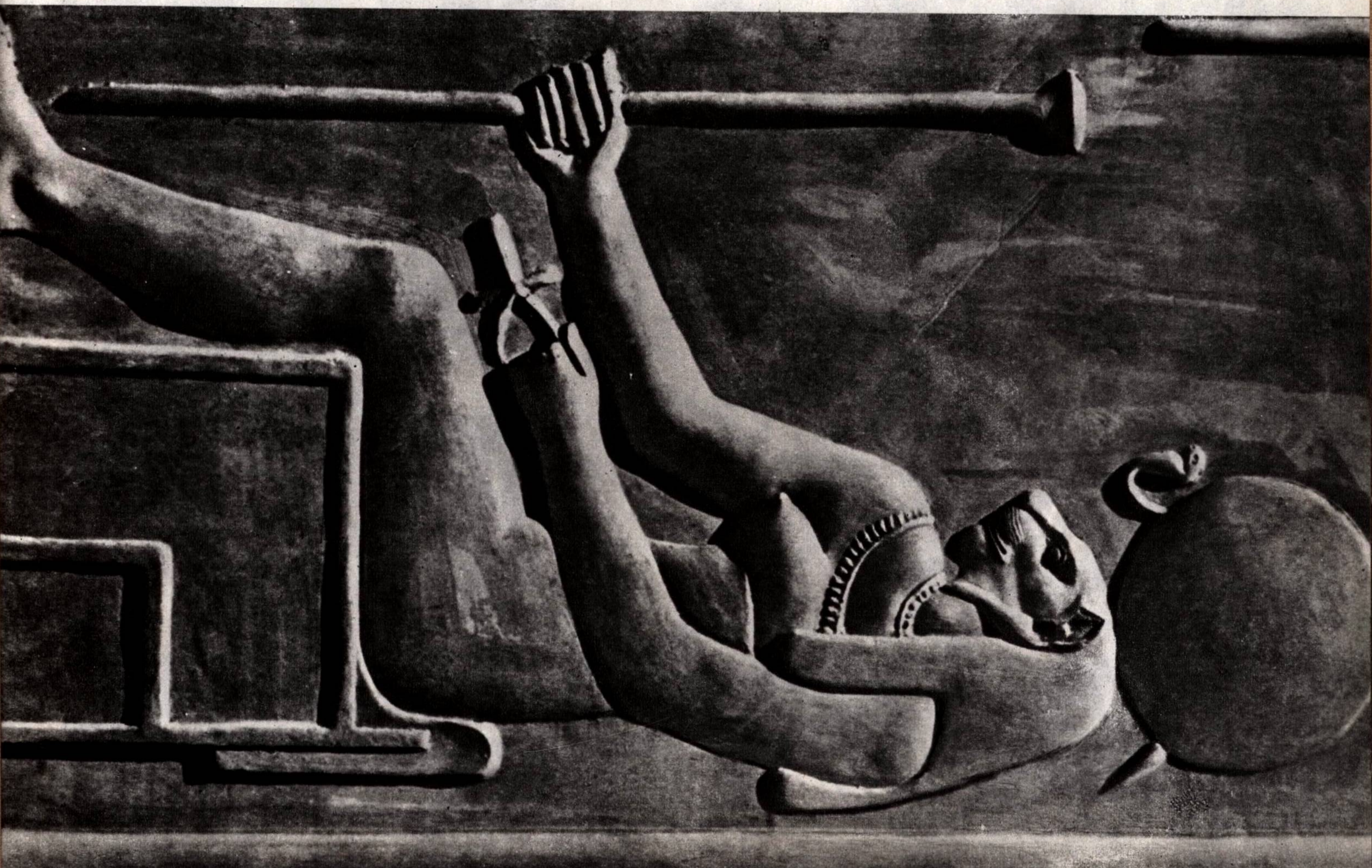

36. Vaidilutės Renai statulėlė

37. Gimdyvių globėja deivė Taueret

38. Liūtagalvė karo ir medicinos deivė Sechmet

39. Globos dievas Besas

40. Amono-Ra kunigo Montuemheto statulos galva

41. Raštininkas Hesiras

42. Kolonos reljefas

44. Saulės dievas Atonas laimina faraono Echnatono šeimą

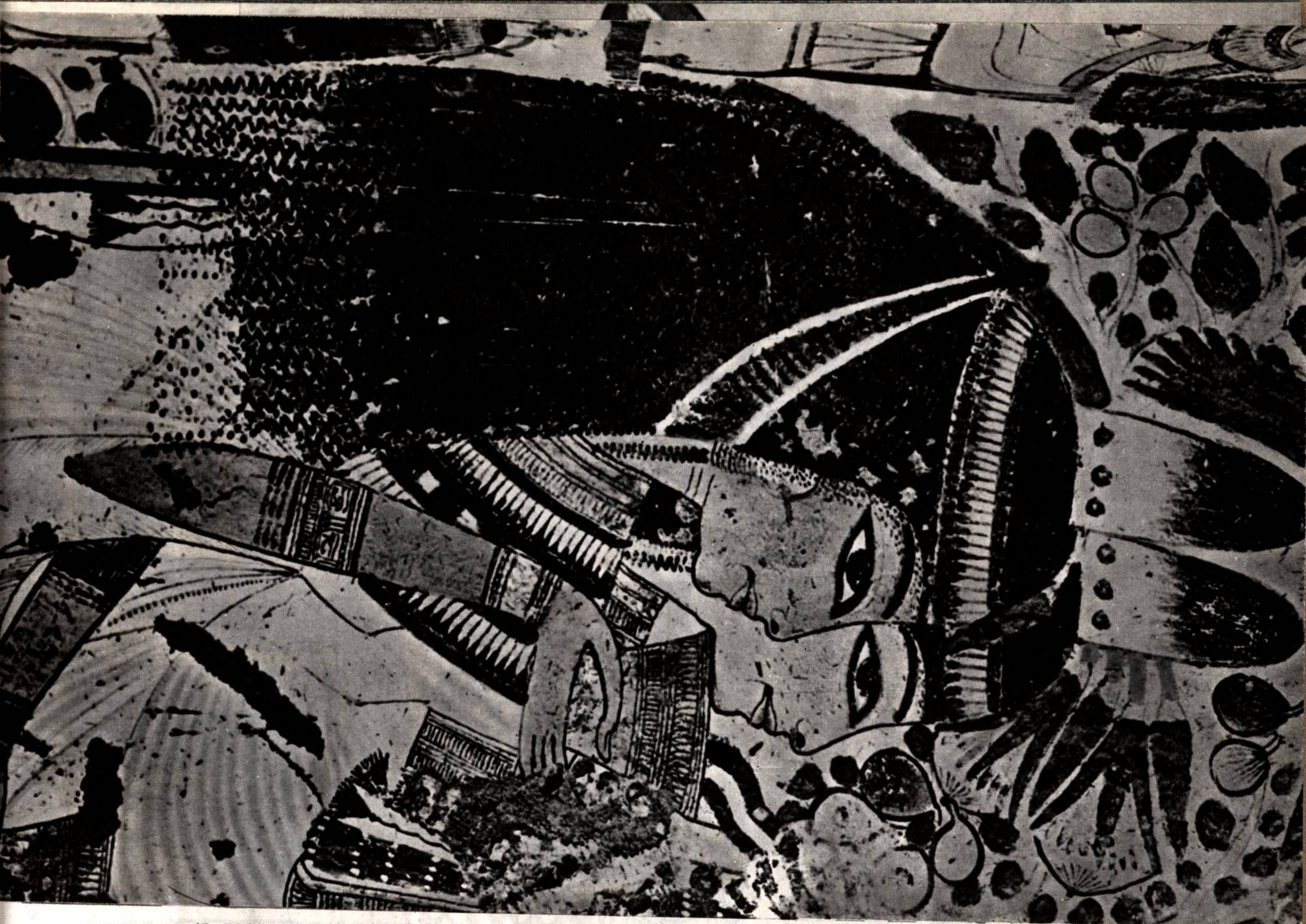
◀ 43. Faraonas Amenhotepas III

45. Didiko Kenamono kapo tapybos fragmentas

46. Didiko kapo tapybos fragmentas ▶

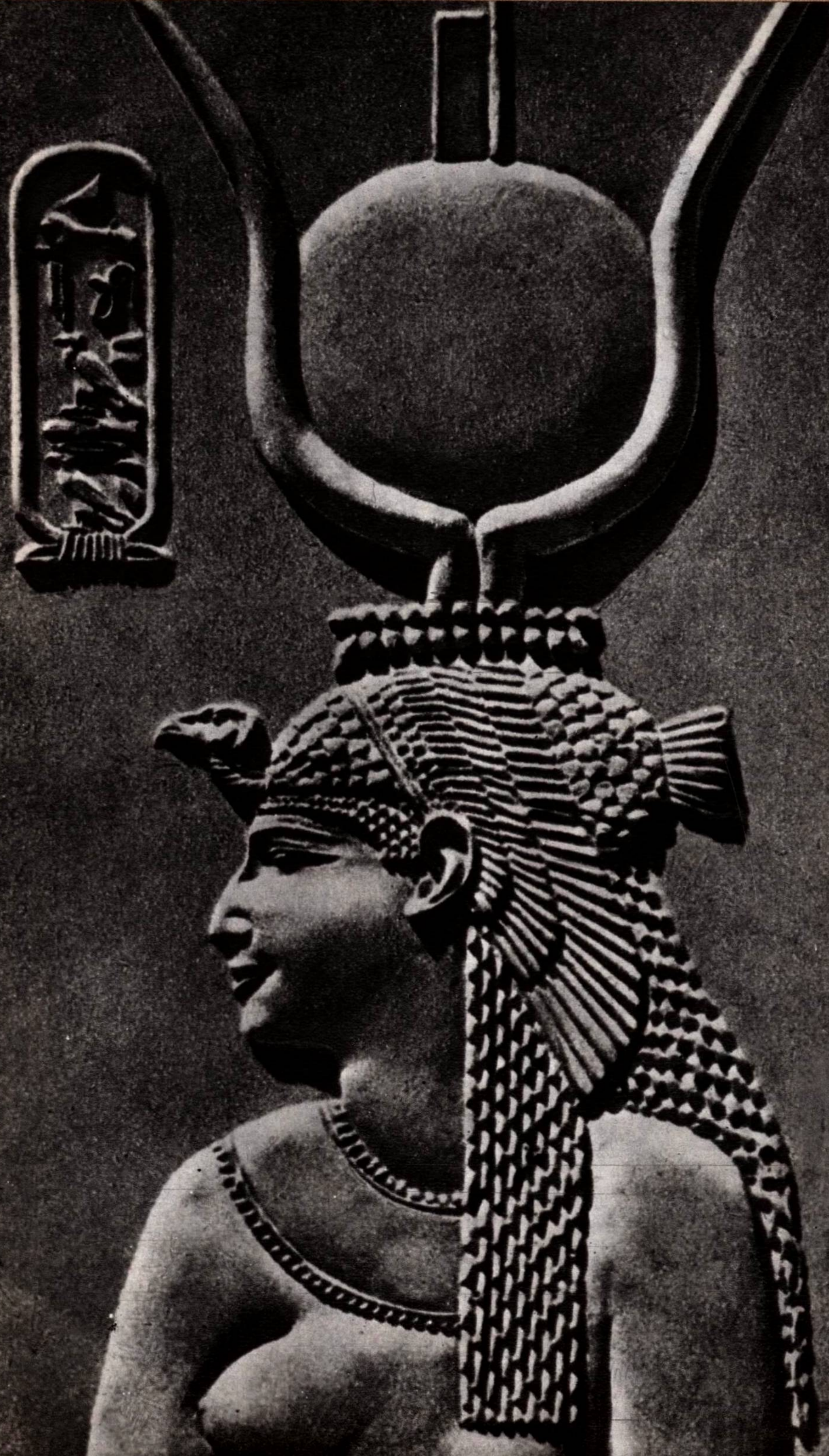
47. Didiko Veserheto kapo tapybos fragmentas

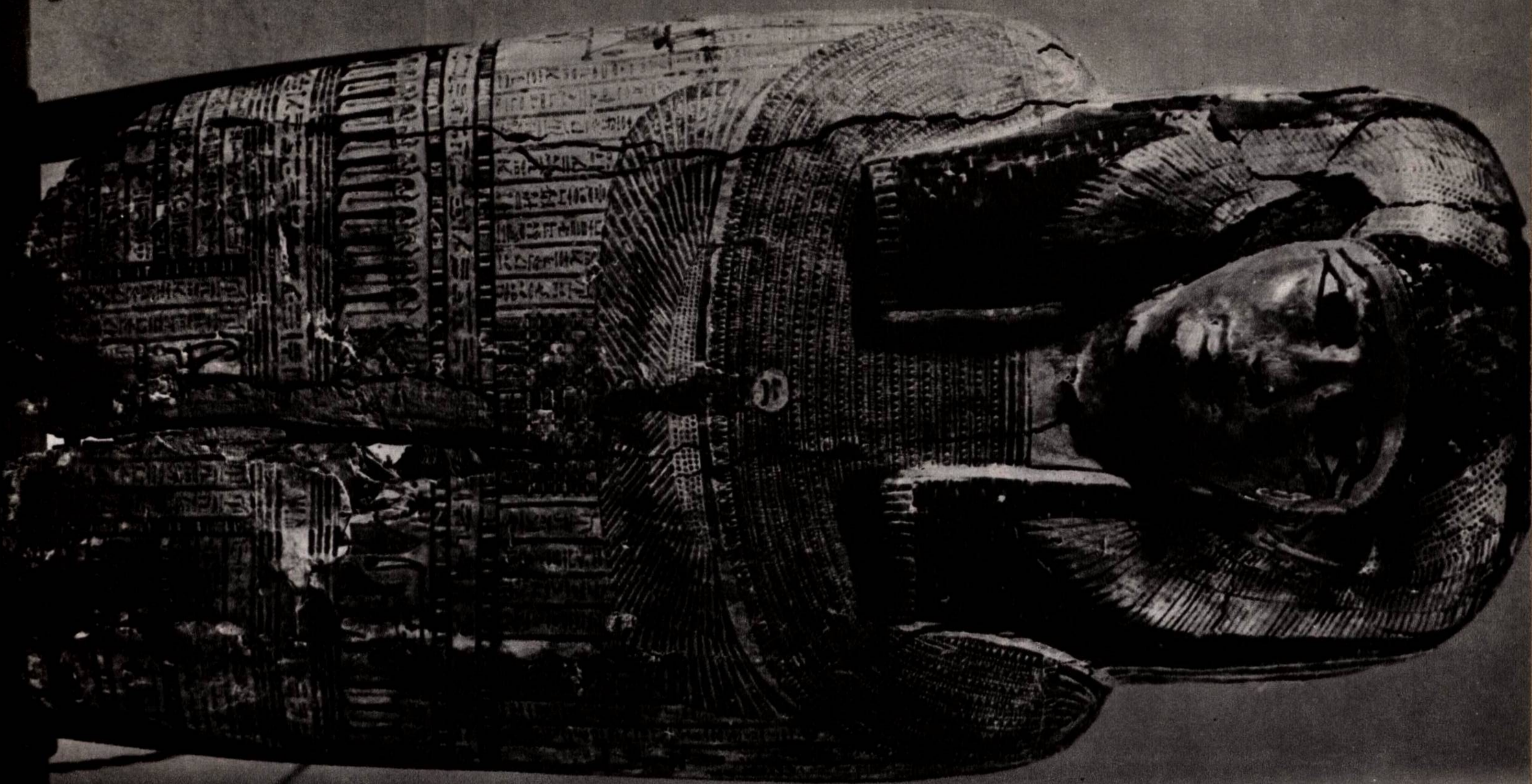
48. Ramzeso II žmona Nefertarė

49. Helenistinio laikotarpio Egipto valdovas Ptolomėjas II aukoja dievams

50. Kleopatra — paskutinė helenistinio laikotarpio Egipto valdovė

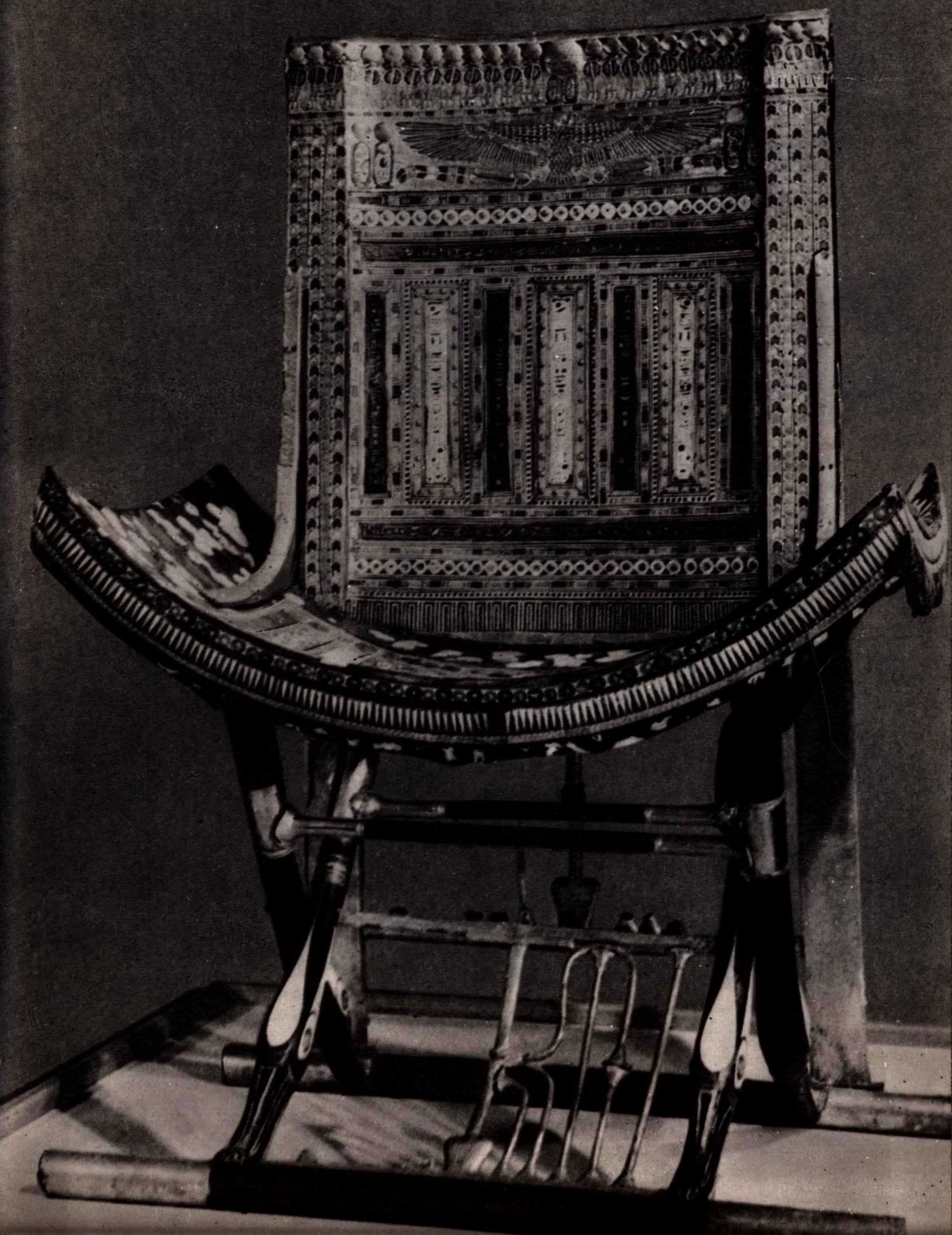
51. Vaidilutės Udžerenės antropoidinio karsto viršus

52. Antropoidinio karsto viršus

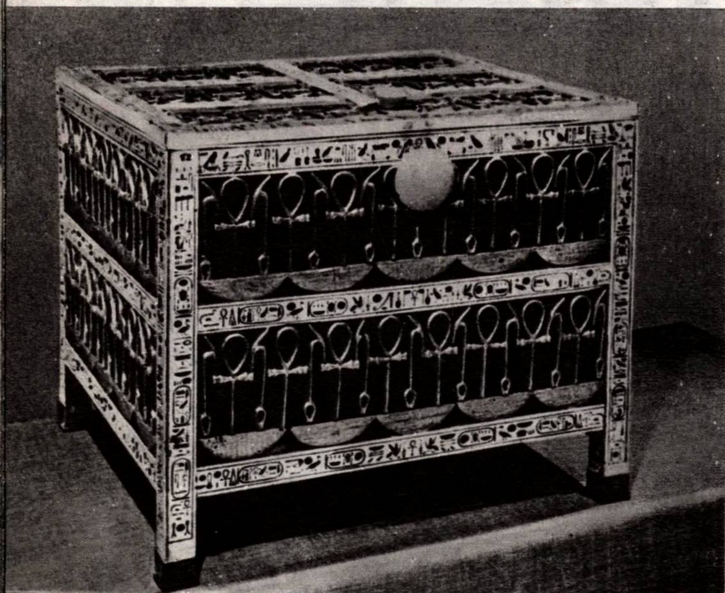
53. Faraono Tutanchamono trečio auksinio antropoidinio karsto viršus

54. Faraono Tutanchamono dvasininko sostas ▶

55. Alebastrinė taurė

56. Skrynia pinigams laikyti

57. Alebastrinio laivo detalė

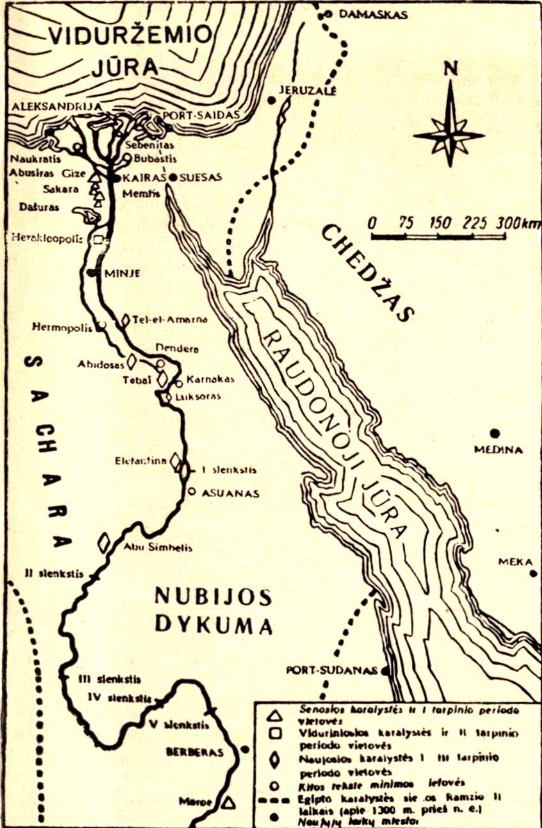

60. Reljefas, vaizduojąs Amžinybę ▶

58. Auksinė segė

59. Dekoruota dėžutė

VIDURŽEMIO JŪRA
DAMASKAS
N
JERUZALĖ
ALEKSANDRIJA
PORT-SAIDAS
Sebenitas
Bubastis
Naukratis
Abusiras
Gize
KAIRAS
SUESAS
Sakara
Memfis
Dašuras
Herakleopolis
0 75 150 225 300km
CHEDŽAS
MINJE
Tel-el-Amarna
Hermopolis
RAUDONOJI JŪRA
Denderа
Abidosas
Tebai
Karnakas
Luksoras
SACHARA
MEDINA
Elefantina
I slenkstis
ASUANAS
Abu Simbelis
MEKA
II slenkstis
NUBIJOS DYKUMA
PORT-SUDANAS
III slenkstis
IV slenkstis
V slenkstis
BERBERAS
Meroe
Senosios karalystės ir I tarpinio periodo vietovės
Viduriniosios karalystės ir II tarpinio periodo vietovės
Naujosios karalystės ir III tarpinio periodo vietovės
Kitos tekste minimos vietovės
Egipto karalystės sienos Ramzio II laikais (apie 1300 m. prieš n. e.)
Naujųjų laikų miestai

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

27. Didiko Senedžemo kapo vidus. XIX din. (1314—1197 pr. m. e.). Tebai
28. Abu-Simbelio šventyklos fasadas. XIX din. (1314—1197 pr. m. e.)
29. Bazalto figūra. Priešdinastinis laikotarpis (4000—3200 pr. m. e.). Oksfordas, Ašmoleano muziejus
30. Raštininko Kai statula. Polichrominis kalkakmenis, aukštis 53 cm. V din. (2565—2420 pr. m. e.). Luvro muziejus
31. Karalaitis Rahotepas ir jo žmona Nofret. Polichrominis kalkakmenis, aukštis 120 cm. IV din. (2680—2565 pr. m. e.). Kairo muziejus
32. Grūdus malanti tarnaitė. Kalkakmenis. VI din. (2420—2258 pr. m. e.). Florencija, Archeologinis muziejus
33. Didiko Chertihotepo skulptūra. Rudas smiltainis, aukštis 76 cm. Vidurinioji karalystė (2200—1800 pr. m. e.). Berlyno muziejus
34. Architektas Senmutas su faraonės Chatšepsut dukra Nefrure. Juodas granitas, aukštis 100 cm. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.)
35. Faraono Ramzeso II giminaitės skulptūrinis biustas. Kalkakmenis, aukštis 73 cm. XIX din. (1314—1197 pr. m. e.). Kairo muziejus
36. Vaidilutės Renai statulėlė. Medis. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.). Maskva, Puškino dailės muziejus
37. Gimdyvių globėja deivė Taueret. XXVI din. (663—525 pr. m. e.). Karnakas
38. Liūtagalvė karo ir medicinos deivė Sechmet. Dioritas, aukštis 2 m. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.). Luvras (tokių statulų rasta 575)
39. Globos dievas Besas. Kalkakmenis. 350 pr. m. e. Luvro muziejus
40. Amono-Ra kunigo Montuemheto statulos galva. Granitas, aukštis 50 cm. Karnakas, XXV din. (730—663 pr. m. e.). Kairo muziejus
41. Raštininkas Hesiras. Jo kapo medžio reljefas. Aukštis 115 cm. III din. (2780—2680 pr. m. e.). Kairo muziejus
42. Kolonos reljefas, vaizduojąs, kaip faraonas Sesostris I apkabina dievą Ptahą. XII din. (1991—1786 pr. m. e.)
43. Faraonas Amenhotepas III. Kalkakmenis, 60×40 cm. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.). Berlyno muziejus
44. Saulės dievas Atonas laimina faraono Echnatono šeimą. XVIII din., Tel-el-Amarnos laikotarpis. Berlyno muziejus
45. Didiko Kenamono kapo tapybos fragmentas. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.). Tebai
46. Didiko kapo tapybos fragmentas. XIX din.
47. Didiko Veserheto kapo tapybos fragmentas. XIX din. (1314—1197 pr. m. e.). Tebai
48. Ramzeso II žmona Nefertarė. „Karalių slėnio" kapų sienų tapybos fragmentas. XIX din.
49. Helenistinio laikotarpio Egipto valdovas Ptolomėjas II aukoja dievams. Kom-Ombo šventyklos reljefas. 284—248 pr. m. e.
50. Kleopatra — paskutinė helenistinio laikotarpio Egipto valdovė. Chatšepsut šventyklos reljefas. I a. pr. m. e.
51. Vaidilutės Udžerenės antropoidinio karsto viršus. VII—VI a. pr. m. e. M. K. Čiurlionio dailės muziejus
52. Antropoidinio karsto viršus. 300—100 pr. m. e. Britų muziejus
53. Faraono Tutanchamono trečio auksinio antropoidinio karsto viršus. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.). Kairo muziejus
54. Faraono Tutanchamono dvasininko sostas. XVIII din. (1570—1314 pr. m. e.)
55. Alebastrinė taurė. Iš Tutanchamono kapo radinių. XVIII din. Kairo muziejus
56. Skrynia pinigams laikyti. Medis su dramblio kaulu, padengtas auksu ir sidabru. Iš Tutanchamono kapo radinių. XVIII din. Kairo muziejus
57. Alebastrinio laivo detalė. Iš Tutanchamono kapo radinių. XVIII din. Kairo muziejus

58. Auksinė segė, vaizduojanti faraono triumfalinį grįžimą iš karo. Iš Tutanchamono kapo radinių. XVIII din. Kairo muziejus
59. Dekoruota dėžutė. Iš Tutanchamono kapo radinių. XVIII din. Kairo muziejus
60. Reljefas, vaizduojąs Amžinybę. Iš Tutanchamono kapo radinių. XVIII din. Kairo muziejus

SPALVOTOS ILIUSTRACIJOS

I. Statybininkas dirba. Kapo freska. XVIII din. Tebų vakarai. 15×11 cm. Berlyno muziejus
II. Didiko Meneno kapo sienų freskos fragmentas. XVIII din. Tebai
III. Nefertitės skulptūrinis portretas. Tel-el-Amarna. XVIII din.
IV. Tutanchamonas su žmona Anchesenamun namuose. Tutanchamono sosto atkaltės detalė. XVIII din. Kairo muziejus.
V. Tutanchamonas su žmona Anchesenamun sode. XVIII din. Kairo muziejus
VI. Tutanchamono trečio auksinio antropoidinio karsto detalė. Auksinė kaukė. XVIII din. Kairo muziejus
VII. Piktoralė, puošta pusiau brangiais akmenimis, stiklo pastomis, sutvirtinta aukso rėmais. Tutanchamono kapas. XVIII din. Kairo muziejus
VIII. Didikas Snofru ir jo sesuo Merit. Sienos tapyba.

A n t a p l a n k o:
Teisingumo deivė Mat
Raštininko Ani papiruso detalė. XVIII din. Britų muziejus

TURINYS

Ева Андрулите-Алексене

ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО ЭГИПТА

На литовском языке

Redaktorė J. Grigienė
Techn. redaktorius J. Dargis
Viršelis dail. G. Karoso
Korektorė A. Dudzinskienė

Pasirašyta spaudai 1968.IX.6. LV 12579. Leidinio Nr. 5558. Tiražas 5000 egz. Popierius 70×90¹/₁₆ — 3,25 pop. l. = 7,6 sp. l. + 8 psl. sp. il.; 8,3 leid. l. Spaudė Valst. K. Poželos spaustuvė Kaune, Gedimino 10. Užsak. Nr. 407.

Kaina 79 kp

8—1—2
252—68 V

7 U
An 61